

mut in hac nominum commutatione mendacium, nequaquam scilicet admittendam putans etiam in officio sancti operis maculam falsitatis. Positus itaque in hoc ambiguae opinionis incerto, optimum fore credidit ut beati Evangelistae sacratissimum sequeretur exemplum; qui in utroque divini operis exordio Theophili nomen inscribens, cum ad hominem scripsisse videatur, **205** ad amorem Dei scripsit; hoc scilicet dignissimum esse judicans, ut ad ipsum affectum Dei scripta dirigeret, a quo ad scribendum impulsus esset. Hoc ergo etiam scriptor hic de quo loquimur, usus est argumento atque consilio. Consciens enim sibi sic se omnia in scriptis suis pro Dei honore, sicut illum pro Dei amore, fecisse, qua ratione ille Theophili, hac etiam hic Timothei nomine scripsit. Nam sicut Theophili vocabulo amor, sic Timothei honor Divinitatis exprimitur. Itaque cum legis Timotheum ad Ecclesiam scripsisse, hoc intel-

A ligere debes, pro honore Dei ad Ecclesiam scriptum esse, immo potius ipsum honorem Dei scripta misisse; quia recte ipse scripsisse dicitur per quem factum est ut scriberetur. Hac causa igitur in titulo libellorum Timothei nomen inscriptum est. Congruum siquidem scriptor ille existimavit ut eam in honorem Dei libellos scriberet, ipsi Divinitatis honori titulum consecraret. Habes, o mi Saloni, charitas mea, habes quod exegisti: implevi opus muneris imperati. Superest ut quia ego functus sum partibus meis, et tu fungaris tuis; id est, ores Dominum Deum nostrum, et domo impetres ut libelli ad Ecclesiam Christi honore conscripti tantum apud Deum scriptori suo prosint, quantum eos prodesse ipse omnibus cupit. Nec injustum, puto, est desiderium quo tantum sibi aliquis praestari postulat pro salute, quantum ipse optat cunctis pro charitate. ^a Vale, mi Saloni, decus nostrum atque subsidium.

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

secuti sumus vestigia sinceræ lectionis quæ latebant in voce *Timothei*.

^a In editione Pithœana legebatur: *Vale, decus nostrum atque subsidium*. In codice vero regio sic. *Vale, mi decus nostrum atque subsidium*. Vocula *mi* addita in codice regio indicavit addendum hoc loco

esse nomen Salonii. Supra pag. 200: *Sed quia, o mi Saloni, decus nostrum atque subsidium*. Is enim erat illius sæculi mos ut eadem honoris epitheta repeterent in fine epistolarum, quemadmodum observavit Sirmundus ad Ennodium, et patet ex Sidonio, Fausto, Ruricio, et aliis.

SALVIANI

MASSILIENSIS PRESBYTERI

ADVERSUS AVARITIAM

*LIBRI QUATUOR.

LIBER PRIMUS.

200 I. *Timotheus* minister servorum Dei, Ecclesiae catholice toto orbe diffusæ gratia tibi et pax a Deo

Patre nostro et Christo Jesu Domino nostro cum Spiritu sancto. Amen. Inter cæteros graves atque mor-

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Prima librorum istorum editio prodit Basilee studio Joannis Sighardi anno 1528 in volumine quod inscribitur *Antidotum*. Ex epistola porro nona Salviani, quæ vice præfationis adjecta erat his libris, centuriatores collegerunt Salvianum esse verum auctorem istorum librorum. *Sunt autem, inquit, isti quatuor libri in eo volumine impressi quod inscribitur Antidotum. Et si in re dubia divinare liceret, pronuntiarem propemodum istorum librorum verum auctorem esse ipsum Salvianum, moti argumento istius præfationis.* Contra vir celeberrimus et doctissimus Petrus Pithœus pronuntiavit dubitari non immerito posse an hi libri auctorem habeant Salvianum, ea de causa, uti supra diximus, quod in libro quarto de Gubernatione, pag. 60. Salvianus locum quemdam citet ex libro secundo ad Ecclesiam catholicam, tanquam hi libri non essent sui, dicens: *Sicut ait quidam in scriptis suis.* Verum et hunc Pithœi scrupulum eximere litteratis hominibus studuit Rittershusius in præfatione ad Opera Salvianica, et auctoritas Gennadii exigit ut quatuor illos libros Salviano adjudicemus. Nam Gennadius recensens Opera Salviani, inter ea diserte ponit *adversus Avaritiam libros quatuor*. Fateor ejus nomen non exstare in fronte operis,

et titulum istorum librorum esse *Timothei ad Ecclesiam catholicam*, non vero *adversus Avaritiam*. Sed causam cur nomen auctoris suppressum sit, declarat ipse Salvianus in epistola ad Salonium. Titulum autem *Adversus Avaritiam* apposimus, moti auctoritate operis et testimonio Gennadii. Quod autem locum ex libro secundo *adversus Avaritiam* sic laudat tanquam alterius cujuspiam scriptoris esset, istud neminem movere debet. Noluerat enim in initio Salvianus agnosci auctor istorum librorum, ut vitaret omnibus modis terrestris gloriæ vanitatem, et ne auctoritatem salubribus scriptis personæ suæ parvitas derogaret quemadmodum ipse loquitur in epistola ad Salonium pag. 204. Itaque sui ipsius locum adduxit, ac si alterius esset, ut in eodem latendi proposito duraret. Sic Vincentius Lirinensis disputationem suam *adversus hæreticos abscisso nomine suo intitulavit Peregrini adversum hæreticos*, ut Gennadius docet. Quo exemplo Faustus Reiorum Apollinarius episcopus citat in epistola 16 locum quemdam ex sua ad G. Diaconum epistola, hoc modo, *in epistola quadam scriptum sit*. Quin et Salvianus ipse, in libro primo de Gubernatione pag. 10 afferens locum quemdam ex epistola a se scripta ad Cattaram religiosam

uferos exitialis pestilentiae morbos quos tibi anti-
quissimus ille ac fetidissimus serpens gravissima le-
thiferæ æmulationis invidia et teterrimo illo virosi oris
spiritu inhalat, nescio an ulla te ^a acerbior anima-
rum infidelium pestis et tetrior filiorum tuorum labes
conficiat quam quod plerique ex tuis ^b parum existi-
mant si in hac vita rebus sibi ad opus sanctum a Deo
traditis sine fructu misericordiae atque humanitatis
incumbant, nisi avaritiam, id est, ^c idolatriæ ser-
vitutem (*Coloss.* iii, 5), etiam in futura post mortem
tempora extendant. **207** Circumspicis fortasse et
circumspectas qui isti ex tuis sint quos appellem.
Non longa tibi inquisitione opus est ad inveniendum.
Omnes, inquam, omnes pene hoc sunt quod loquor.
Abiit quippe illa egregia ac supereminens dudum:
primitivæ ^d plebis tuæ beatitudo, qua omnes Chri-
stum agnoscentes, caducas rerum mundialium facul-
tates in sempiternas caelestium possessionum opes
conferebant, mutantes sensum praesentium in præ-
claram spem futurorum, immortales divitias præ-
senti paupertatis ambitu ementes. ^e At nunc pro his
omnibus avaritia, cupiditas, rapina, quæque his so-
ciæ et quasi germana unitate conjunctæ sunt, invi-
diæ, inimicitiae, crudelitates, luxuriæ, impudicitiae,
proditiones, quia superiora illa istorum visibus mili-
tant, successerunt: ac sic nescio quomodo pugnante
contra temetipsam tua felicitate, quantum tibi auc-
tum est populorum, tantum pene vitiorum; quantum
tibi copiæ accessit, tantum disciplinæ recessit; et
prosperitas venit quæstum cum magno fenore de-
trimentorum. Multiplicatis enim fidei populis, fides
imminuta est; et crescentibus filiis suis, mater ægro-
tat; factaque es, Ecclesia, profectu tuæ fecundita-
tis infirmior atque accessu relabens et quasi ^f viri-
bus minus valida. Diffudisti siquidem per omnem
mundum religiosi nominis membra religionis vim non
habentia: ac sic esse coepisti ^g turbis opulens, fide
pauper; quanto ditior multitudine, tanto egentior

A devotione; largior corpore, angustior mente; ea-
demque, ut ita dixerim, et in te major et in te mi-
nor, novo pene et inaudito genere processus et re-
cessus crescens simul et decrescens. Ubi enim est illa
nunc eximia forma tua et totius corporis pulchritu-
do? Ubi illud de vivis virtutibus tuis divinorum api-
cum testimonium dicens: *Multitudinis autem* **208**
credentium erat cor unum et anima una, et nemo
quisquam ex eo quod possidebat suum esse dicebat
(Act. iv, 32)? cujus tu nunc, o dolor ac lamentatio,
lectionem tantum habes, virtutem non habes, ^h cui-
que scientia tantum interes, conscientia abes. Maxi-
ma quippe nunc filiorum tuorum portio mortifera-
rum rerum negotiatrix est, propolisque et cauponi-
bus similis terrenis, immo tartareis, perituris simul
B atque perdentibus studet nundinis. Lucro enim pe-
cuniæ damnum vitæ ementes, ut acquirant quæ non
sunt sua, prodigunt quæ sunt sua, mandantes terræ
thesauros luctuosos, hæredibus breve gaudium, auc-
toribus longum mœrorem allaturos, fraudantes usu
rerum praesentium tam alios quam se ipsos, conden-
tes profundis specubus infernas opes, simul pecu-
niam suam ac spem suam infodientes, secundum il-
lud scilicet Domini nostri dictum quo ait: *Ubi fuerit*
thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum (Math. vi, 2). In-
vident itaque salutis suæ, animasque proprias quæ
vocantur ad cælum, terrenis ponderibus in terram
premunt. Mens enim thesaurizantis thesaurum suum
sequitur, et quasi in naturam terrestris substantiæ
demutatur: nec solum nunc, sed etiam in futuro at-
que perpétuo. Nam cum, ut scriptum est, ante homi-
nem vita pariter ac mors sint, et ad quod vult manum
porrigat (*Eccli. xv, 18*); necesse est ea unusquisque
hominum in æternitate possideat quæ hic quasi manu
sua ipse pervaserit, voluntatique ac sententiæ suæ
deditus, his in futuro adhæreat conditione quibus hic
adhæsit affectu.

II. Sed videlicet immunes se ab hoc piaculo quidam

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

feminam, nullam nominis sui mentionem facit; sed
hæc tantum ait: *Non imprudenter quidam hoc loco*
dixit, quod si repugnante corporis fortitudine, etc. Ma-
neat itaque fixum ac constans libros istos esse Sal-
viani. In iis porro emendandis usi sumus duobus an-
tiquis codicibus mss. bibliothecæ Regiæ, uti dictum
est in præfatione, uno item vetustissimo bibliothecæ
Colbertinæ et editione Pithœana. Contulimus porro
illam cum editione horum librorum quam Augustæ
Trevirorum emisit anno 1609 Joannes Macherentinus
theologus de Societate Jesu, quamquam sæculo admo-
dum magno fructu. Macherentinus enim nullum vet-
ustum codicem habuit cum quo libros illos confer-
ret, et pleraque correxit propria auctoritate.

^a Codex Colbert., acerbior animarum inf. peste et
tetiore fil. tuor. labe conficiat.

^b Antea legebatur existimantes. Prorsus male. Nos
itaque correximus.

^c Vide infra notam ad pag. 225, ubi editor observat
omnes libros veteres ferre idolatriæ, non idololatriæ.

^d Id est, plebis ecclesiasticæ, seu populi Christiani.

^e Imitatum fortassis ex Sallustio in præfatione
belli Catilinarii: *Verum ubi pro labore desidia, pro*

continentia et æquitate libido atque superbia invasere,
fortuna simul cum moribus immutatur. Et infra: *Nam*

*pro pudore, pro abstinentia, pro virtute, audacia, largi-
tio, avaritia vigeant.*

^f Hieronymus in prologo Vitæ Malchi monachi, lo-
quens de Ecclesia: *Scribere enim disposui quomodo*
*et per quos Christi Ecclesia nota sit, et adulta persecu-
tionibus creverit, martyriis coronata sit, et postquam ad*
*Christianos principes venerit, potentia quidem et divi-
tiis major, sed virtutibus minor facta sit.* Agobardus
in libro de Privilegio et Jure sacerdotii, cap. 13:
Quod nos absque ambiguo de Ecclesia dicere possumus;
*qua in annis prioribus ad tolerantiam passionum robu-
sta, in perfectione veritatis erecta, ad ostensionem sig-
norum valida, studio mirandæ continentiæ et absti-
nentiæ accincta, contra rabiem luporum sollicita, ad*
*resistendum improbis libera, at nunc omnibus infirmi-
tibus mentis ita est languida, ut ad dicendum quidem*
nec tutum sit nec possibile. Sic Jacobus de Vitriaco
cap. 8 Hist. Occid., pag. 288, ait magistrum Fulco-
nem amisisse bonam famam postquam cepit congre-
gare pecunias.

^g Hoc loco fuit magna codicum regionum consen-
sio cum editione Pithœana. Itaque vocem *turbis* hic
retinimus, cum antea legeretur *turpis*.

^h Secuti sumus consensum veterum librorum. Nam
editiones habent: *Cui quantum scientia, tantum inte-
rim conscientia abes.*

putant, qui fortasse aurum ac facultates suas in terra non habent, et tamen ubicunque abstrusas habent. Nemo se ridiculis opinionibus fallat. Quicunque augendis opibus terrena cupiditate famulantur, aurum terræ semper infodiunt. **209** Hoc est enim illud quod Salvator in Evangelio docet dicens: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* (Matth. vi, 19). Et iterum: *Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo* (Ibid., 20). Intelligi juxta carnalem auditum ista non possunt. Nunquid enim aut omnes mali in terra corporales thesauros suos, aut omnes boni in cælo locant? Non utique. Et ideo effectus spiritualium rerum atque virtutes vis sacræ locutionis expressit. Scilicet ut quia cupiditati et avaritiæ terrena atque tartarea, misericordiæ autem ac largitati cœlestia ac sempiterna debentur; idcirco diversitas terreni et cœlestis thesauri posita est: ut qui cupiditati et avaritiæ thesaurizarent, in inferno se opes locare cognoscerent; qui vero misericordiæ et humanitati, cœlestes se thesauros præparare gauderent. Loca itaque thesaurorum de meritis thesaurizantium nominavit. Ibi enim dicuntur esse jam thesauri, ubi sunt thesaurizantes futuri.

III. Sed austera forsitan videatur esse sententia cunctos æqualiter ad perfectionem vocans et una omnes lege compellans, cum utique non sit universorum una conditio. Rectissime quidem dici ad ista poterat, quod cum omnes perpetuo velint vivere, omnes id agere deberent ut vitam^a participare possint: quia inconsultissimum ac stultissimum est id, quosdam agere ut quod affectu ac voto volunt, id ipsum re atque actu nolle videantur. Sed tamen videamus eam maxime Christianorum, id est, filiorum tuorum partem quæ certis rerum impedimentis et inexpugnabilibus, ut putat, necessitudinum vinculis a perfectione revocatur. Ac primum in hac parte, illi, opinor, sunt qui ad quærendas pecunias et ampliandas latissime opes compelli se pignorum cura et quasi violento filiorum amore causantur. **210** Quasi vero quicunque patres sunt, nequaquam aut possint aut debeant omnino esse nisi divites, et amare filios suos sine opum multiplicatione non valeant; aut vero virtus ac medullæ affectuum avaritiæ et cupiditates sint: quia scilicet, ut illi putant, sicut corpus sine medulla, sic amor sine cupiditate esse non possit. Quod si ita est, omnis absque dubio pietas, mali causa est; neque in ea sensus sunt bonorum affectuum, sed incentiva vitiorum. Et ubi illud erit sacrum divinæ auctoritatis oraculum: *Pietas ad omnia utilis est* (I Tim. iv, 8)? Hoc enim modo non solum non ad omnia utilis, sed pene in omnibus insalubris. Si enim generatrix cupiditatum est, plus in se

multo malorum continet quam bonorum, secundum illud Scripturæ sacræ: *Radix omnium malorum est cupiditas* (I Tim. vi, 10). Itaque si radix malorum omnium est cupiditas, atque hæc pietatis matrice gignitur et quasi viroso ejusdem lacte nutritur, non tam cupiditas reprehendenda quæ ex pietate parente nascitur, quam ipsa pietas ex qua talis filia procreatur. Quo fit ut si tam pestilens est pietas ac tam nocens, nec amare expediat nec amari: quia nec parentes amorem debent appetere sibi noxium, nec desiderare filii parentibus obfuturum. Quamvis ille non parentibus tantum, sed etiam filiis morbum ferat: quia et illis gravis est qui perniciosas pariunt hæreditates, et illis qui inter improbissimum quæstum improbi educantur hæredes. Et hinc est quod pene omnes parentibus suis filii non magis in patrimoniis quam in vitia succedunt, nec magis facultates paternas sumunt quam pravitates: ac sic transeuntes semper in mores patrum, ante eorum incipiunt nequitiam quam substantiam possidere. Bona enim parentum non nisi mortuis eis possident; viventibus autem adhuc et valentibus, mores: **211** ac sic priusquam in dominio suo habere incipiant res paternas, habent in animis ipsos patres; et antequam habeant illa quæ falso dicuntur bona, habent illa quæ vere probantur mala.

IV. Quid ergo? cum hæc ita sint, interdicere forsitan parentibus filiorum videor affectum? Minime. Quid enim tam ferum, tam inhumanum, tam legi æmulum, quam si non amandos dicamus filios, qui amandos fatemur inimicos? aut si affectum quem natura præstat prohibeamus, qui etiam eum quem natura prohibet impendimus? aut si charitatem mentis extorqueamus quam habet, qui etiam illam ei conamur inserere quam non habet? Non ita est. Non solum enim amandos dicimus filios, sed præcipue ac super omnia amandos, nec quidquam his omnino anteponendum, nisi Deum solum. Nam et hoc est præcipue amare, illum filiis anteponeere quem non expediat omnino postponere. Quid est ergo, aut quomodo amandos dicimus filios? Quo absque dubio, nisi quo Deus ipse constituit? Neque enim est ullus melior filiorum amor quam quem ille docuit qui ipsos filios dedit. Neque possunt pignora melius amari quam si in eo ipso a quo data sunt amentur. Quomodo igitur Deus amari filios jusserit, non dico ego. Dicit sermo ipse divinus, qui ad patres omnes generaliter ita loquitur: *Ut tradat mandata Dei filiis suis, ut ponant in Deo spem suam, et non obliviscantur operum Dei sui, et mandata ejus exquirant* (Psalm. lxxvii, 7). Alibi quoque: *Et vos, inquit, patres, nolite^b ad iracundiam provocare filios vestros, sed edu-*

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Ita editio Pithœi et libri manuscripti. Mache- rentinus tamen legit *perpetuare*. Quæ lectio mala non est.

^b Locus est ex capite sexto Epistolæ beati Pauli ad Ephesios, interdum laudatus a veteribus. Cyprianus in libro tertio ad Quirinum, cap. 74: *Patres quoque asperos circa filios esse non oportere. Et vos, parentes,*

nolite in iracundiam mittere filios vestros. Hieronymus in epistola ad Theophilum Alexandrinum adversus errores Joannis Hierosolymitani: *Et si ille, inquit, perire cupit ne perditis pereant, quanto magis bonis parentibus providendum est ne ad iracundiam provocent filios suos.* Theophylactus in hunc Pauli locum: *Non dixit, Diligite. Hoc enim natura ab ipsis vel invi-*

cate illos in disciplina et correptione Domini (Ephes. vi, 4). Videtis quas parari opes a parentibus filiis Deus jubeat, non pecuniarios thesauros nec graves metallo aureo saccos, habentes quidem multum ponderis, sed plus tamen iniquitatis; **212** non superbas ac præeinentes excelsis urbibus domos; non supra humanos visus elata culmina, nec inserta nubibus aërio habitatore fastigia; non denique fundos interminabiles et notitiam sui possessoris excedentes, qui consortes pati indignum æstiment, et vicinitatem injuriam putent. Non ergo hæc Deus præcipit, nec in servilia terrenæ procuracionis officia curam patriæ pietatis extendit. Pauca sunt quæ mandat, sed salutaria; expedita, sed sancta; præcepto parva, sed fructu grandia; scripto breviter, sed beatitudine sempiterna. *Parentes enim, inquit, nolite ad indignationem provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina et correptione Domini (Ibid.):* ut ponant scilicet, sicut propheta dixit, *ut ponant in Deo spem suam, et non obliuiscantur operum Dei sui, et mandata ejus exquirant (Psalm. lxxvii, 7).* En quales divitias Deus diligit, en quas parari imperat facultates, fidem scilicet ac timorem Dei, modestiam, sanctimoniam, disciplinam, non caduca. Præclara utique. Cum enim ^a Deus vivorum sit, non mortuorum (*Math. xxii, 32*), recte illa parari filiis jussit per quæ in æternum viverent, non per quæ in æternitate morerentur. Nemo enim dubitat omnibus ferme malis et infidelibus divitias mundiales causam mortis magis esse quam vitæ, secundum illud quod Deus dicit: *Quam difficile hi qui pecunias habent introibunt in regna cælorum (Luc. xviii, 24)*! Et iterum: *Facilius est, inquit, camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum (Ibid., 25).* Unde et illud est quod specialiter jubet dicens: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra; thesaurizate autem vobis thesauros in caelo (Math. vi, 19, 20).* ^b Superioribus ac sequentibus dictis duo thesaurorum genera monstrantur; unum scilicet **213** quo filiis thesaurizent patres, aliud quo sibi. Filiis quomodo? Ut erudiant illos officio ac timere divino. Sibi quomodo? Ut thesaurizent sibi thesauros in caelo. Mirifice scilicet: ut quia pecunia caduca est, disciplina immortalis, et omnes fore parentes plus amant filios quam seipsos, sibi conferant bona caduca, filiis sempiterna; ac sic et pietati suæ consulant et salutem, cum duplici atque immortali bono et per ea quæ æterna sunt æternos esse filios suos faciant, et ad conquirendam sibi bea-

itudinem ea quæ naturaliter caduca sunt bonis operibus in æterna convertant. Quid ergo æstuas, paterna pietas? Quid ad conquirenda terrena et peritura distenderis? Nihil majus præstare filiis potes quam si hoc bonum per te habeant quod nunquam penitus amittant. Non necesse est ergo ut filio tuo terrenos thesauros recondas. Nulla re eum facies ditiozem quam si ipsum filium tuum thesaurum Dei feceris.

V. Quamquam hæc licet se ita habeant et sint vera ac saluberrima, tamen non ita dicam quasi filios bonis ac facultatibus paternis penitus excludam. Sed de hoc postea disputabimus. Interim quia reos se quidam facturos non putant, si substantias suas non ad Evangelii honorem, non ad salutem suam, non ad ullum officium Dei conferant, sed pro libidine et infidelitate quibuscumque hæredibus passim vel irreligiosis vel locupletibus impia et paganica sollicitudine transcribant; videamus breviter vel a quo sint datæ facultates ipsæ, vel ob quid datæ; ut cum et auctorem et causam datæ rei ostenderimus, facilius et ad quem referenda et in quem usum conferenda sit approbare possimus. Omnem substantiam mundialem divino cunctis manere dari nullus homo, ut reor, ambigit, qui modo in hominum numerum referri potest. Nisi forte quis tanta sit insipientiæ, **214** ut cum humano generi mandatus ipse a Deo datus sit, ea quæ in mundo sunt non a Deo hominibus data arbitretur. Igitur si omnia omnibus Deus tribuit, nemini dubium est quod ea quæ Dei dono accepimus, ad Dei cultum referre debeamus et in ejus opere consumere quæ ejusdem sumpsimus largitate. Hoc est enim agnoscere manus Dei et divinis beneficiis bene uti, ut datis suis illum honores a quo data ipsa acceperis: quod quidem etiam humanarum rerum exempla docent. Si enim usus rerum aliquarum cuiquam homini alterius hominis beneficio ac largitate tribuatur, isque immemor illius a quo fructum rerum indeptus est, avertere ab eo ipso proprietatem præstititæ rei atque alienare coæter; nonne ingrattissimus omnium atque infidelissimus judicetur, qui oblitus scilicet hominis benefici ac liberalissimi, spoliare illum jure dominii sui velit qui eum ipsum usus possessione ditaverit? Et nos itaque usum tantum earum rerum accepimus quas tenemus: commodatis enim a Deo facultatibus utimur, et quasi precarii possessores sumus. Denique egredientes e mundo isto velimus nolimus hic cuncta relinquimus. Cur ergo cum possessores tantum usufructuarii simus, quod

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

tis postulat. Sed, Ne ad iracundiam provocetis. Hoc est, non exheredes eos faciatis, neque abdicetis eos, neque onerosos vos illis ac sævos exhibeat, ceu non sint liberi, sed mancipia, semperque erga ipsos ægro siliis animo. Egregiam porro regulam quoad hoc proponit Muretus conterraneus meus in libro septimo Variarum Lectionum, cap. 4, quod est de Officiis parentum in liberos. Quare, inquit, neque exultanti juvenum libidini frena laxanda sunt, neque ferocis ætas durior quam par est imperio magis etiam exasperanda; sed ea utendum dexteritate ut si qui reprehendantur, ipsi non odio sui, sed amore potius et beneficentia id fieri sen-

tiant; omninoque ita temperanda omnia ut ab odio severitatem comitas vindicet, et a contemptu severitas comitatem.

^a Id est, eorum qui credunt futuram resurrectionem mortuorum. Nam prisce Christiani eos vocabant mortuos qui negabant resurrectionem; uti dictum est ad epistolam secundam Leidradi episcopi Lugdunensis, quæ edita est cum Operibus Agobardi. Alias: Deus, Deus est mortuorum et vivorum. Omnes enim vivunt ei, ut ait sanctus Lucas.

^b Vide infra pag. 267.

nobiscum auferre non possumus, avertere a proprietate Domini atque alienare tentamus? Cur non bona fide datis a Deo resculis utimur? Tenuimus quoad licuit, tenuimus quoad permisit ille qui prestitit. Quid rectius, quid honestius, quam ut ubi res ab eo discedit qui usum habuit, revertatur ad eum possessio qui utendam concessit? Denique etiam ipse hoc Dei voces per linguas litterarum sacrarum jubent, dicentes quotidie ad unumquemque nostrum: *Honora Dominum de tua substantia* (Prov. iii, 9). Et alibi: *Redde, inquit, debitum tuum* (Eccli. iv, 8). Quam pius est et indulgens

215 Dominus Deus noster, invitans nos ad erogandam terrenae substantiae facultatem! *Honora, inquit, Dominum de tua substantia*. Cum totum suum sit quod ab eo accepimus, nostrum esse dicit ut demus; ideo scilicet nostram appellans proprietatem possessionis, ut major sit merces operantis: quia plus fractuum necesse est largitor habeat, ubi de suo videtur esse largitio.

VI. Sed tamen ne hoc ipso humana mens insolesceret quod substantiam hanc Dominus nostram esse dixisset, adjecit: *Redde debitum tuum*: hoc est, ut quem devotio non illiceret ad largiendum, necessitas cogeret ad exsolvendum; et quem ad opus sanctum fides sua ipsa non retraheret, saltem necessitas coartaret. Prius ergo ait: *Honora Dominum de tua substantia*. Deinde: *Redde, inquit, debitum tuum*. Hoc est dicere: Si devotus es, da quasi tuum; si indevotus, redde quasi non tuum. Bene itaque posuit et dandi voluntatem et solvendi necessitatem. Hoc est utique dicere omni homini: Ad opus sanctum et hortatione invitaris et exactione constringeris. Da, si vis; redde si non vis. Apostolus quoque id ipsum monens, divitibus praecipit: *Ne superbe sapiant, neque sperent in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui praestat nobis*, inquit, *omnia ad fruendum in voluntate operum bonorum* (I Tim. vi, 17). Uno dicto utrumque docuit, hoc est, et qui daret divitias, et cur daret. Dicens enim sperandum a Deo qui praestat omnia, ostendit a Deo divites fieri. Addens autem in voluntate operum bonorum, docet id ipsum quod dixit a Deo tribui, propter bona tantum opera praestari. *Praestat enim, inquit, omnia in voluntate operum bonorum*; hoc est, ad hoc facit homines substantia esse locupletes ut bona operatione sint divites; id est, ut commutent divitias quas acceperunt, **216** et facultates ipsas in bonis operibus collocantes, Dei opes quas habent in hoc saeculo temporarias, bene utendo faciant sempiternas, ac sic agnoscentes munera Dei, duplici honore gaudeant; cum qui sunt divites in hoc saeculo, esse quoque divites mereantur in caelo.

VII. Sic ergo habendae sunt divitiae, sic petendae, sic tenendae, sic propagandae. Atque inestimabile malum est bonis a Deo datis non bene uti. *Avaro animi*, inquit Scriptura sacra, *nihil est scelestius* (Eccli. x, 9): et pessimum ac feralissimum morbi genus,

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Id est, populi Christiani. Vide supra pag. 163.

A *divitiae conservatae in malum domini sui* (Eccl. v, 12). Verum est. Quid enim pejus, aut quid miserius, quam si quis presentia bona in mala futura convertat, et quae ad hoc a Deo data sunt ut pararetur ex eis vitae beatitudo perpetua, per haec ipsa quaeratur mors ac damnatio sempiterna? In quo et illud considerandum est, quod si servatae divitiae ad malum hominis conservantur, quanto utique ad majus malum coelevantur? Quotus enim quisque nunc divitum tantae est continentiae qui opes custodire contentus, accumulatae jam nolit? O miseria temporis et ecclesiasticae plebis, ad quid redacta est! ubi cum scriptum sit quod servare opes genus sit magni criminis, non augere jam genus putatur esse virtutis. Ergo, ut supra diximus, quomodo se quidam reos omnino non putant, si nec

B in morte sibi met per dispensationem substantiae consulerint, cum etiam ex hoc rei sint quod usque ad mortem cuncta servaverint? Aut quomodo rei non erunt qui facultates suas ad quoscunque homines infidelissima vanitate transmiserint, cum etiam illi rei futuri sint qui non seipos in vita ista aliqua ob honorem Dei rerum suarum parte privaverint? ostendente id ipsum etiam per Apostolum suum Domino nostro atque dicente: *Agite nunc, divites, plorate in miseriis* **217** *quae adveniant vobis. Divitiae vestrae putrefactae sunt, et vestimenta vestra a timore comesta sunt. Aurum et argentum vestrum aruginavit, et orugo eorum in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis.* ^b *Thesaurizatis in novissimis diebus* (Jac. v, 1-3). Praeter illam quae in mysterio latens major est

C multo ac terribillior divinarum verborum severitatem, sufficere ad metum ac tremorem omnibus puto illa quae prompta sunt. Ad divites enim peculiariter loquitur. Plangere eos praecipit, mala futura nuntiat, ignem perpetuum comminatur. Et hoc, quo minae ipsae magis timendae sint, non propter homicidia, non propter fornicationes, non ob sacrilegas impietates, aut alia postremo vitia lethali gladio animas et perenni occasione jugulantia, sed propter solas tantummodo opes, propter insanam cupiditatem, propter auri atque argenti famam; ut ostenderet scilicet sufficere haec homini ad aeternam damnationem, etiam si reatus alii non fuissent. Quid dici simplicius, quid evidentius potest? Non dicit diviti: Torquendus es, quia homicida es; torquendus es, quia fornicator; sed torquendus tantummodo quia dives, hoc est, quia divitiis male uteris, quia datas tibi ad opus sanctum divitias non intelligis. Non enim ipsae divitiae per se noxiae, sed mentes male utentium criminosae; nec ipsae opes homini poenae causa sunt, sed de opibus sibi poenas divites faciunt: quia dum uti divitiis bene nolunt, ipsas sibi divitias in tormenta convertunt. *Thesaurizatis, inquit, in novissimis diebus*. Bene, cum dixisset *thesaurizatis*, addidit *in novissimis diebus*; hoc est, ut major thesaurizantium reatus esset, cum thesaurorum invidiam etiam saeculi extrema cumularent. *Thesaurizatis, inquit, in novissimis diebus*. Per the-

^b Gr. et Vulg., *Thesaurizatis*.

sauros cupiditas, per novissimos **218** dies infidelitas accusatur. Ac per hoc ^a duplex et cupiditatis noxa est et infidelitatis: quia thesauros quos (juxta id quod Deus dicit: *Non concupisces* (*Exod. xx, 17; Deut. v, 21; Rom. vii, 7*) crimen utique fuit et alio tempore concupiscere, majus absque dubio per infidelitatem ipsam crimen est etiam in mundi fine cumulare.

VIII. Durum fortasse aliquis sermonem meum hactenus judicavit. Et vere durus est, si aliquid non ex testimoniorum sacrorum auctoritate commonuit. Durus existimetur, si aliquid tale habuit quale hic Apostolus prædicavit. Ut non addamus illud Domini nostri dictum, quo omnes penitus indignos se esse dixit qui non renuntiassent omnibus quæ possederint (*Luc. xiv, 33*). Quæ cum ita sint, nonne, quæso, indulgentissimum, modestissimum ac mollissimum existimari convenit quod locuti sumus; scilicet qui hominibus quibus perfectam incolumitatem tribuere non possumus, opem saltem desperatæ salutis inquirimus, et quorum vitam sanare non possumus, mortem levare tentamus. Quid est enim perfecta sanitas? Quid, nisi in vita habere agere? Quid postrema curatio? Quid, nisi vel in extremis bonum viaticum comparare? Quid est enim perfecta sanitas? Quid, nisi rebus a Deo traditis bene uti? Quod ultimum remedium? Quod, nisi saltem postea facere quod pœniteat te non ante fecisse? Dura fortasse aliquis putat esse quæ dico. Dura, plane dura existimentur, nisi talia sint ut in comparatione apostolicæ severitatis mollia ac remissa videantur. Apostolus enim ad planctum divites vocat, nos ad remedium. Apostolus divitias ignem nominat, nos facere ex divitiis aquas cupimus ignem exstinguentes, secundum illud: *Sicut aqua exstinguit ignem, sic elemosyna exstinguit peccatum* (*Eccli. iii, 33*). Apostolus in divitiis male conservatis damnationem esse testatur; **219** ego ex his quæ dicit ille mortem æternam omnibus facere, vitam opto perpetuam comparare. Non quidem quod ulli vitiis carnalibus implicato, sufficere ad vitam æternam putem si, cum usque ad mortem in flagitiis consueverit, in obitu bene cuncta dispenset, nisi antea et peccatis renuntiaverit, et sordidam illam criminum tunicam lutulentamque projecerit, et novam ^b conversionis ac sanctimoniam vestem de manu Apostoli prædicantis acceperit. ^c Alioqui peccare non desinit quem in extremis situm recedere a criminibus sola tantum facit impossibilitas, non voluntas. Qui enim a malis actibus tantum morte discedit, non relinquit scelera, sed relinquitur a sceleribus, ac per hoc necessitate exclusus a vitiis; et tunc, puto, peccat quando cessaverit: quia quantum ad animum,

A necdum desit qui adhuc velit peccare si possit. Non bonis itaque spebus innititur qui ad hoc tantum peccat in vita ut peccatorum molem redimat in morte; et ideo se evasurum putat, non quia bonus, sed quia dives sit. Quasi vero Deus non vitam quærat hominum, sed pecuniam, atque a cunctis malorum redimendorum spe male agentibus accipere solos pro criminibus nummos velit, et corruptorum iudicum more argentum exigat ut peccata vendat. Non ita est. Prodesse enim largitionem plurimum certum est, sed non illis qui ultima futuræ largitionis spe male vivunt, qui fiducia redimendæ immunitatis scelera committunt; sed illis qui decepti aut lubrico ætatis, aut nullo erroris, aut vitio ignorantiae, aut postremo lapsu fragilitatis humanæ, respiscere tandem quasi post ^d mortem gravissimæ infirmitatis, aut quasi post luctum turbatæ mentis incipiunt, et sicut ad sensum suum insani homines post furorem, sic isti redeunt post errorem; in uno tantummodo **220** a se disparem, quod illi gaudent postquam evaserint ægritudinem, isti plangunt postquam acceperint sanctatem. Nec immerito. Illi enim tanto plus gratulantur, quanto plus incolumitatis indeptos esse se sentiunt; isti tanto plus confunduntur, quanto evidentius morbum sui erroris agnoscunt. Quo fiat necesse est ut illi exsultent et isti lugeant: quia illi quod ægrotarunt, imputant valetudini; isti, quod erraverunt, sibi: ac illi læti sunt de remedio, et isti anxii de reatu.

IX. Unde admoneo cum omnes, tum præcipue eos quos gravium delictorum terror exagitat, et in quibus ^e infeliciores conscientia peccatorum pœnalium recordatione suspirat, primum ut licet lapsi sint, non commorentur in lapsu, nec in volutabris suis sordientium suum more versentur; qui cum æstuant alvos cæno immerserint, nequaquam sordidis voluptatibus satisfaciunt nisi tota penitus luto membra convolvant. Non ergo horum naturalem sequantur inluviem, nec male blandis lapsibus acquiescant, aut in barathro libidinum commorantes, in ipsis se sepeliant ruinis suis; sed illico ubi concidere consurgant, et elevationem protinus meditentur in lapsu; ac, si fieri illo modo pernecitate pœnitentis potest, tam velox sit remedium resurgentis, ut vix possit vestigium apparere conlapsi. Ergo in hujusmodi causis hoc primum medellæ opus est, ut morbos suos languentes horreat, curare plagas festinent saucii, et illico e corporibus sagittas rapiant vulnerati. Optime enim malagma vel fibula calidis adhuc vulneribus... imponitur, et citius sibi plagarum caro sociatur quæ non diu hiare permittitur. Ulcus quippe in corpore si computruerit,

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Codices regii: *Ac per hoc duplex noxa est, et cupiditatis et infidelitatis*. Vetus tamen post vocem cupiditatis addit vocem noxa.

^b Uterque codex regius habet *conversionis*.

^c Imitatus est hoc loco Salvianus sanctum Ambrosium episcopum Mediolanensem, qui in exhortatione ad pœnitentiam totus in hoc est ut ostendat se plurimum dubitare de eorum salute qui positi in ultima necessitate ægritudinis suæ accipiunt pœnitentiam.

De his ergo ait: *Si autem tunc agere vis ipsam pœnitentiam quando peccare jam non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa*. De iisdem hæc sunt Augustini verba in homilia 41: *Age pœnitentiam dum sanus es. Si sic agis, securus es. Quare securus es? Quia pœnitentiam egisti eo tempore quo et peccare potuisti. Si autem vis agere pœnitentiam tunc quando peccare non potes, peccata dimiserunt te, non tu illa*.

^d Macherentinus legit *morbum*.

dilatatur; et si plagas cancruma sequitur, cancrum necesse est consequatur occasus. Fugienda itaque primum hæc peccatoribus mala sunt; nec dandum diabolo locus, ut qui stantes impulsi in ruinam, lapsos præcipitet in mortem. Quod si aut tanta vis morbi aut tanta ægrotorum fuerit incuria, ut valetudinis labem usque ad dies ultimos trahat; quid dicam nescio, quid promittam penitus ignoro. Revocare ab inquisitione ultimi remedii periclitantes, durum et impium; spondere autem aliquid in tam sera curatione, temerarium. Sed melius tamen est absque dubio quamvis diuturna paralysi aridas manus aliquo tandem nisu ad cœlum erigi, quam lethali penitus desperatione dissolvi. Melius est nihil inexpertum relinquere quam morientem ^a nulla curare; maxime quia nescio an in extremis aliquid tentare medicina sit; certe nihil tentare, perditio. Et unum scio, quod quicumque in hanc miseriam longi languoris extrema perduxerit, ineffabile dictu est quantum lamentationis erroribus suis debeat, quia nunquam errata cognovit.

X. Et quid inter hæc fiet? Quando lugebit qui dies lugendi perdidit? quando satisfaciet qui tempus satisfactionis amisit? Ad jejunia videlicet longa confugiet? Est quidem hoc aliquid, si eleemosynis misceatur, secundum illud: *Bonum est jejunium cum eleemosyna* (Tob. xii, 8). Sed quomodo ei exomologesis diuturna opitulabitur in extremis sito? Sed silicio carnes conteret ac favilla et cinere sordidabit? ut mollietatem videlicet præteritæ voluptatis præsentium asperitatum dura compensent, et reatum longarum deliciarum officio patrocinantis solvat ^b incuriæ. Sed quando hæc tam grandia faciet, vicino jam exitu etiam a mediocrium actione disclusus? Crucibus denique diversarum ærumnarum reum in suo corpore hominem iudex fidei severitas subjugabit, ut indulgentiam scilicet absolutionis æternæ præsentis poenæ ambitione mereatur. Sed fatiscente jam corpore, ubi ²²² exercebit distractionis officium censor animus? Uti enim severitatis arbitrio iudex non potest, quando reus jam non sustinet judicari. Unum ergo est quod amissis omnibus adjumentis atque subsidiis nutanti ac destituto opitulari queat, ut confugiat scilicet ad illud beatissimi Danielis sacrum ac salubre consilium: qui Babylonio regi mederi volens, ulceribus de offensione contractis malagma de miseratione composuit dicens: *Propter quod, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua in misericordiis redime, et injustitias tuas in miserationes pauperum. Fortasse erit patiens Deus*

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Vetus codex regius sic olim habebat. Verum id emendatum est, et pro *nulla* repositum est *nullo*.

^b Ita correximus ex ingenio, cum antea legeretur *injuria*. Sicut enim mollietatem voluptatis opponit asperitatibus, sic longas delicias incuriæ. Alioqui enim vox *injuria* nullum hic bonum sensum facit. Sic Tertullianus in libro de Pœnitentia, cap. 9, docet moris fuisse olim in Ecclesia ut is qui exomologesim faciebat, sacco et cineri incubaret, corpusque sordibus obscuraret. Et in pagina superiore Salvianus damnavit ægrotorum incuriam: *Quod si aut tanta vis morbi,*

A delictis tuis (Dan. iv, 24). Ita ergo et iste faciat ut ille dixit. Utatur medicamento alii oblato ad sua vulnera; vereatur contumaciæ inobedientis exemplum; cogitet quid ipse sit passurus in morte, cum videat quid rex Assyrius pertulerit in vita. Evidens est de superbia ac rebellionem documentum. Consideret an ipse, si non audierit, mortuus evasurus sit; cum videat quod rex ille qui non audivit, seipsum vivus amisit. Offerat ergo vel moriens ad liberandam de perennibus poenis animam suam, quia aliud jam non potest, saltem substantiam suam; sed offerat tamen cum compunctione, cum lacrymis; offerat cum dolore, cum luctu. Aliter quippe oblata non prosunt: quia non pretio, sed affectu, placent. Nec enim animus dantis datis, sed animo commendantur data; nec pecunia fidem insinuat, sed pecuniam fides. Ac per hoc qui prodesse sibi vult quæ Deo offert, hoc modo offerat. Neque enim homo Deo præstat beneficium in his quæ dederit, sed Deus in his homini quæ acceperit: quia etiam quod homo habet, Dei ac Domini sui munus est. Ac per hoc in his quæ offeruntur ab homine, homo non suum reddit, Dominus suum recipit. Itaque cum offert Deo quispiam facultates suas, ²²³ non offerat quasi præsumptione donantis, sed quasi humilitate solventis; nec absolvere se peccata sua credat, sed allevare; nec offerat cum redemptionis fiducia, sed cum ^a placationis officio; nec quasi totum debitum reddens, sed quasi vel parvum de magno reddere cupiens: quia etiam si tradat quod habet pro modo rerum, non reddit quod debet pro magnitudine peccatorum. Et ideo, licet offerat, oret Deum ut sua placeat oblatio, plangens id ipsum quod tarde offert, plangens ac poenitens quod non prius; sicque erit ut juxta prophetam propitietur forsitan Deus ^d delictis suis.

XI. Sed dicit aliquis: Totum ergo Deo oblaturus est quod habet? Non offerat totum quod habet, si non putat se debere totum quod habet. Non quæro cujus sit quod offertur, vel a quo sit acceptum ante quod redditur. Hoc dico solum, non offerat totum pro debito, si debere se totum non putat pro reatu. Totum ergo, ^e inquit aliquis, peccator oblaturus est? Immo nihil, si non cum fide; immo nihil, si non cum ambitu; immo nihil, si non cum prece; immo nihil, si non hoc animo ut hoc ipsum inter præcipua Dei beneficia reputet quod animum offerendi dedit, et plus sibi in his quæ Deo relinquit præstari æstimet, quam in illis quæ prius habuit. Quia hoc quod habetur ab homine, temporarium est; quod autem Deo

aut tanta ægrotorum fuerit incuria.

^e Ita codices regii. Colbertinus et prima editio habent *supplicationis*.

^d In codice Colbertino scriptum primo fuit *tuis*: sed istud expunctum est, et supra lineam scriptum *ejus*, quod obscure annotavit Pithæus in margine editionis suæ.

^e Codex Colbert.: *inquit quamvis peccator aliquis oblaturus est. Vetus editio: inquit aliquis, quamvis magnorum criminum reus, oblaturus est totum Dominus? Immo nihil, etc.*

relinquitur, sempiternum. Totum, inquit aliquis, A oblaturus est? At ego dico esse hoc totum parum. Quid enim jam scit aliquis an peccatorum mensuram oblata compensent? jam scit aliquis an tantum sit in officio placationis quantum est in offensione discriminis? Si novit quisquam hominum peccatorum quanto redimere delicta possit, utatur scientia ad redemptionem. Si vero nescit, cur non tantum offerat quantum **224** potest? ut si compensare peccata non valet pretii magnitudine, saltem mentis devotione compenset. Perfectum enim conscientiae fructum exhibet, qui intra conscientiam nil relinquit. Dura nonnulli hæc absque dubio et immensurata causantur; maxime quia propheta is de quo diximus, Babylonium regem hoc tantum admonuisse videatur ut multa donaret, non ut universa distraberet. Non profero interim testimonia Evangelii, nec confugio ad vocem loquentis Dei in sacris voluminibus. Non dico aliud vetere, aliud nova lege præceptum. Unde etiam Apostolus: *Ecce, inquit, vetera transierunt: facta sunt omnia nova.* ^a *Omnia autem ex Deo* (II Cor. v, 17, 18). Quibus utique dictis docet non vetera secundum litteram, sed nova secundum Deum esse facienda. Hoc solo interim contentus sum quod propheta dixit. Sermo enim ei cum rege erat, et quidem cum rege non unius urbis, sed ut tunc videbatur totius orbis; ^b qui utique non poterat populos quos regebat per testamentum egenis tradere, et nationes barbaras indigentibus quasi nummos dare, aut in pauperum stipes diffusa longe ac late regna convertere: et ideo propheta, *Peccata, inquit, tua in misericordiis redime* (Dan. iv, 24): hoc est: aurum da indigentibus, quia non potes regnum dare: ^c facultatem distribue, quia potestatem non vales ^d prorogare: ac per hoc videtur jussisse ut totum daret, quem hoc solum non jussit distribuere quod non poterat erogare.

XII. Exaggeramus forte rem verbis, et alte nimis attollimus. Videamus ergo id ipsum quale sit. *Peccata, inquit, tua in misericordiis redime.* Quid est aliqua redimere? Opinor, pretium rerum quæ redimuntur dare. Non quero quæ illius regis peccata fuerint. Ipse sciat quanti debuerit redimere quæ fecit. Te alloquor cujus **225** causa est; te appello cujus discrimen agitur. Hoc facito quod propheta dixit: *Peccata tua in misericordiis redime.* Noli tantum Deo relinquere quantum habes, si pro peccatis tuis necessarium non putas quantum habes. Æstima diligentissime culpas quas admisisti, æstima peccatorum diversitates. Vide quid pro mendaciis debeas,

STEPHANI BALUZI NOTÆ.

^a Codex Colbert., *Omnia enim ex Deo.*

^b Hanc lectionem præfert idem codex. Regii, qui itaque. Editiones, *Quia itaque.*

^c Ita omnes libri veteres. Sed editiones habent *facultates.*

^d Ita primo scriptum fuit in veteri exemplari bibliothecæ Colbertianæ; sed postea expuncta est littera *o* et supra lineam apposita littera *e*. Ex quo Pithæus effecit *prærogare.*

^e Negligentiarum vocabulo significari minuta et levia peccata, quæ nos hodie dicimus venialia, satis,

quid pro maledictis atque perjuriis, quid pro negligentis cogitationum, quid pro impuritate sermonum, quid pro omni denique male voluntatis affectu. Adde postremo etiam si aliqua de his intra conscientiam tuam sunt de quibus Apostolus dicit, adulteria, fornicationes, impudicitie, ebrietates, immunditia Deo exosa (Gal. v, 19, 20), avaritia et idolatriæ famula, et post hæc aliqua forte crimina etiam de humani sanguinis effusione contracta. Cumque omnium supputaveris numerum, expende pretia singulorum. Et post hæc non quero ut pro peccatis tuis totum Deo tradas quod habes; hoc solum redde quod debes, ^e si potes æstimare quod debeas. Addo autem post ista omnia, quod cum tractaveris delicta tua atque taxaveris, tanto plus pro malis tuis debebis quanto peccata tua vilius æstimaris. ^h Quomodo? Quoniam qui se, inquit Apostolus, *existimat esse aliquid cum nihil sit, seipsum seducit* (Gal. vi, 3). Ut non dicam tibi quod regi illi victuro adhuc, et forte juveni, ut festinaret tamen peccata sua redimere præceptum est. Tu autem tanto plus pro te debes, quod hæc vel moriens facis vel jam jamque moriturus. Grandis enim munificentia ac devotio futura est, quæ possit id compensare, quod hæc tum demum Domino tuo reddis quando habere ipse jam non potes; præsertim cum addatur ad ista omnia quod propheta ipse qui regem illum ad redemptionem criminum vocat, per hæc ipsa quæ dicit debere fieri, non tam ei veniæ **226** securitatem quam viam inquirendæ salutis ostendit. Dicens enim: *Peccata tua in misericordiis redime, et forsitan propitiabitur Deus delictis tuis;* hoc ipsum quod dicit *forsitan*, spem indicat, non fiduciam pollicetur. Ex quo intelligi potest quam difficile jam in supremis positi peccatores qualibet munificentia ad perfectam indulgentiam pervenire possint, quando propheta ipse cui suadet propitiationem Dei inquirendam, promittere tamen non ausus est promerendam. Dat consilium de actu, et tamen dubitat de effectu. Hortatorem se agendi, non impetrandi auctorem facit. Quare ita? Quia omnes scilicet peccatores debent pro se vel in supremis cuncta tentare, etsi non possunt ulla præsumere. Si enim regi propheta ille per solam honorum operum largitatem absolutam indulgentiam non promittit, intelligere peccator non acta errorum penitentia potest, quanta ei et quam larga in supremis munificentia opus est qui vult obtinere a Domino per seram devotionem quod non potest usurpare per legem.

ut reor, manifestum est, et patet etiam ex homilia 32 sancti Cæsarii episcopi Arelatensis et ex regula S. Columbani. Quænam vero tum putarentur esse levia peccata aperit ex parte idem Cæsarius in homilia 34.

^f Ita omnes libri veteres et hic et supra. Quo loco observandum est Latinos codices fere semper habere *idolatria*, raro *idolatriæ*. Inde *idolatrie* Francis.

^g Hæc desunt in omnibus antiquis exemplaribus. Habentur tamen in prima editione et in aliis.

^h Istud deest in recentiori codice regio et Colbertino.

LIBER SECUNDUS.

I. Diximus de remediis peccatorum, immo potius de spebus remediorum atque solatiis : scilicet hoc primum inquirenda salutis esse suffragium ut peccatorem poeniteat erroris ; tum ut juxta sermonem sacrum statim peccata sua misericordiam redimat ; postremo, si id non fecerit, ne quid saltem moriens inexpertum **227** relinquat, vel ultima sibi rerum suarum oblatione succurrat. Sed respondeatur fortasse hoc loco illud, si peccatores homines hac redimendorum criminum necessitate teneantur, sanctos absque dubio qui sint expertes criminum, non teneri, ac per hoc non habere eos causam substantiæ largiendæ qui non habeant quod redimere eos necesse sit largitate. Audio. Sed id quale sit jam videbimus. Interim, etiam præterita mala non sint quæ sanctum hominem oporteat rebus cunctis redimere, sunt tamen peregrina bona quæ magno debeat comparare. Sed de hoc plenius postea. Nunc autem hoc dico libere et constanter affirmo, neminem esse omnino sanctorum qui non in multis sit Deo debitor, ac per hoc eum quæcumque Domino suo dederit, non tam donare quam solvere. Ac primum ut de beneficiis generalibus dicam, id est, quo quisquis vel sanctorum es ille vel divitum, primum benevolentia ac dono Dei et natus et altus et educatus es, quod rebus ad vitam necessariis communitus, quod etiam non necessariis locupletatus, quod plus ad usum tibi Dominus tuus tribuit quam modus usum postulavit, quod extendit denique super spes tuas munera sua, et, quod est maximum ac rarissimum, dona illius etiam tua vota vicerunt. Addo autem post ista omnia quod idem Dominus qui te primum munere suo genuit, postea etiam passione salvavit, quod propter te, o homo, terram ac lutum immo exiguum terræ ac lutum ^a partem rerum universarum Domini ^b terras adiit, ex carne pariter et in carne processit humilitas usque ad ^c humani exordii pudorem et pannorum inluviem et præsepium vilitatem, tolerans indignas se vitæ istius passiones, edendi, bibendi, somni, vigiliarum ægras vicissitudines, et caducæ latus conversationis contumeliosas necessitates, **228** ipsam denique hominum circa se conversantium fetidam commorationem, populos peccatorum sordentium luto oblitos, semper male conscientie admissu reos, turpium ex se actuum nidorem exhalantes, et ideo celestium præceptorum incapaces, nec sustinentes sacri fulgoris jubar, quæ caligantes peccatis oculis splendor divini luminis obruebat. Nec solum hoc. Sed post hæc omnia, adde protervas superbientis populi contradictiones, adde convicia, adde maledicta, impiam insectationem, testimonium falsum, judicium cruentum, injurias populi, spolia, verbera, acer-

hisimas quidem penas, sed indignitates penis acerbiores, coronam spinosam, acetum poculum, cibum fellis, damnatum ab hominibus Dominum universorum, pendentem in patibulo salutem homani generis, Deum terrenæ conditionis legem morientem.

II. Quæ cum ita sint, quicumque ille aut sanctus es, aut sanctum te esse credis, dic mihi, quæso : nunquid solvi hæc sola possunt, etiamsi nulla alia debeantur ? Quidquid libet enim homo pro Deo perferat, solvi omnino non potest quod Deus pro homine perpeccatus est : quia etiamsi passio ipsa non differat genere penarum, multum tamen distet necesse est diversitate patientum. Sed forsitan dicis generale in his quæ diximus omnium hominum esse debitum, et in hoc universorum hominum genus indiscrete obnoxium. Verum est. Sed nunquid aliquis ideo minus debet, si et alius idem debeat ? Aut si centum hominum cautiones de centenis sestertis scriptæ sint, num idcirco allevatur unius debitum, si omnes sint ejusdem numeri debitores ? *Unusquisque enim*, inquit Apostolus, *summ onus portabit* (Gal. vi, 5), et unusquisque pro se rationem reddet. Nequaquam ergo unius pondus pondere allevatur alterius, nec absolvitur reus societate multorum. **229** Neque ideo minus est cuiilibet tetra damnatio, si multos complices penæ videatur habere damnatus. Ita hoc quod supra dixi, licet generale sit debitum, speciale tamen esse non dubium est ; licet sit commune omnium, est tamen peculiariter singulorum ; ita ad omnes æqualiter pervenit quod tamen de summa unicuique nil recedit. Christus enim sicut pro omnibus passus est, sic pro singulis, et cunctis se impondit pariter et singulis, et totam se dedit universis, et totum singulis : ac per hoc quidquid passione sua Salvator præstitit, sicut totum ei debent universi, sic totum singuli ; nisi quod prope hoc plus singuli quam universi, quod tantum acceperunt singuli quantum universi. Ubi enim hoc unus accipit quod universi, etiam par est mensura, major est invidia. Quo fit ut licet ipsum accipiat, plus debere videatur : quia magis fit unus obnoxius, qui videtur omnibus comparatus. Hæc ergo hactenus, quia debitores Deo quidam sanctorum esse se non putant, cum debitum restimare non possint.

III. Sed dicit fortasse aliquis : Non quidem debitores non esse sanctos, sed multo tamen majora hominum sæcularium esse debita, quorum sunt plura peccata. Quod tale est ac si quispiam dicat : Ideo ego sum innocens, quia alius magis est nocens ; ideo ego justus, quia alius injustus ; ideo ego apprime bonus, quia alius singulariter malus. Jam primum enim indecorum hoc sanctæ menti est, ut bona sua crescere malis arbitretur alienis, et me-

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Antea edideramus *partem suscepit rerum universarum*, quia ita invenimus scriptum in veteri codice regio. Verum cum vocem *suscipit* non habeant reliqua exemplaria neque editiones, et superflua sit,

eam delere placuit.

^b Ita editiones. Verum hoc membrum in nullo veterum librorum reperitur quibus nos utimur.

^c Vide supra in Notis ad pag. 119.

liorem se esse æstimet ^a comparatione pejorum. Infelicissimum enim consolationis genus est de miseris hominum peccatorum capere solatia, cum Apostolus *gaudere nos cum gaudentibus jubeat et flere cum flentibus* (Rom. xii, 15), et non quæ sua sunt singulos cogitare, sed ea quæ aliorum (*Philipp. ii, 4*). Sed esto : istius modi comparatio **230** justa atque honesta videatur : nunquid etiam fida existimari potest? Quis enim de illo tanto ac tam terribili futuro Dei judicio satis certus est? Aut quis dicere potest : Ego minus debeo, ille plus debet. Quis postremo de se præsumere aut de alio desperare? *Omnes enim, inquit Apostolus, stabimus ante tribunal Christi* (Rom. xiv, 10), et *Unusquisque suum onus portabit* (Gal. vi, 5). Nihil ergo, inquit aliquis, inter sanctos et peccatores est? Multum plane, et pene immensurabile. Sed quia Scriptura dicit : *Beatus homo qui semper est pavidus* (Prov. xxviii, 14), et nunquam est de salute propria mens secure sapientis; licet multum inter sanctos et peccatores sit, quæro tamen ab omnibus religionem professis, quis sibi juxta suam conscientiam satis sanctus sit, quis de illa futuri examinis tremenda severitate non trepidus, quis de perpetua incolumitate securus? Quod si utique non est, sicuti neque esse debet, dicat mihi, obsecro, quilibet hominum cur non totis substantiæ suæ viribus ad id nititur ut vel mortis devotione redimat quiddam vitæ offensione contraxit? Quanquam hæc quæ loquor scire omnes legentes volo, non me de omnibus sanctis, sed de his tantum loqui qui, licet religionem non professi sint, tamen divitias non relinquunt. De illis enim qui ^b expediti omnibus sarcinis, Salvatoris

A viam sequuntur, et Dominum Jesum Christum non sanctitate tantum, sed etiam paupertate ^c imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantum quod etiam propheta dixit : *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus* (Psal. cxxxviii, 17). Hos enim ego omnes non aliter quam imitatores Christi honoro, non aliter quam Christi imagines colo, non aliter quam Christi membra suspicio, et ad hoc tantum illorum memini ut eorum memoria dignus sim.

IV. Sed injuriosa illa quæ supra diximus, religiosæ professioni esse videantur. **231** Quid enim, inquit aliquis, si vidua sit dives, et viduitatem tamen in magna opum copia non relinquens? Quid si virgo integritatem professa, et impolluti corporis sanctitate devota? Quid si conjugium sine opere conjugali, negans seipsum sibi, et habens se quasi non habens? Quid si ^d monachus ab incunabulis Deo militans? Quid si clericus sacri ministerii servitute fideli servitute consummans? Nunquid etiam hi æternæ salutis fructu periclitantur, si aut viventes opes integras habeant, aut morientes indigentibus non relinquunt? Parva est ad promulgandam de hujusmodi quæstione sententiam sermo atque auctoritas mea. Videamus ergo quid de his omnibus sacrorum voluminum linguæ ac præceptorum cœlestium voces sonent; et tunc rectissime secundum datam a Deo normam opinionis nostræ regulam dirigemus. Ac primum : non est quod confugiendum sibi nunc quisquam putet ad veterum exemplorum esse solatia, ut dicat aliquos fortasse sanctos aut in lege aut ante legem divites fuisse. Abiit quippe illud tempus, mutata ratio est. Ante Legem enim liberum omnibus

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Sic Tacitus in primo Annalium libro ait Augustum non charitate aut reip. cura successorem sibi adscivisse Tiberium, *sed quoniam arrogantiam sævitiamque ejus introspererit, comparatione deterrima sibi gloriam quævisisse*. Vide hoc loco Rittershusium.

^b Admonuit Pithæus in veteri suo codice scriptum fuisse *expediti omnibus sarcinis*, cum editiones haberent *expediti aut omnibus aut pene omnibus sarcinis*. Nos secuti auctoritatem Pithæani codicis, tum etiam regiorum, constituimus veram lectionem.

^c Omnes libri veteres habent *mercantur*. Verum paulo post scriptum est *imitatores*. Quod confirmat lectionem librorum editorum. Vide infra pag. 262.

^d Ea olim erat parentum auctoritas ut liceret illis filios suos etiam in pueritia vovere Deo, sic ut non liceret illis abjicere institutum quod patrum imperio susceperant. Concilium quartum Toletanum, can. 48 : *Monachum aut puterna devotio aut propria professio facit. Quidquid horum fuerit alligatum tenebit. Proinde his ad mundum revertendi intercludimus aditum et omnes ad sæculum interdicens regressus*. Gregorius III, in epistola quarta ad Bonifacium : *Addidisti adhuc quod si pater vel mater filium vel filiam intra septa monasterii in infantia annis sub regulari tradiderint disciplina, utrum liceat eis, postquam pubertatis annos impleverint, egredi et matrimonio copulari. Hoc omnino devitamus, quia nefas est ut oblati a parentibus Deo filii voluptatis frena laxentur*. Pervulgatum porro fuisse hoc jus etiam ævo Hieronymi patet ex epistola ejus ad Demetriadem, in qua hæc leguntur : *Solent miseri parentes et non plenæ fidei Christiani deformes et aliquo membro debiles filias, quia dignos generos non inveniunt, virginitati tradere. Ex-*

stat in veteri chartulario Ecclesiæ Cadurcensis formula istius paternæ oblationis, quam edemus post notas in appendice Actorum veterum. In chartulario vero Ecclesiæ Tutelensis exstat vetus charta ex qua colligitur in filios quandoque derivatam quoad hoc fuisse potestatem patriam erga fratres in tenera ætate constitutos. Nam Gualterius de Navis fratrem suum Eliam monachum fecit anno 1099 in monasterio Tutelensi. At non solum filios jam natos vovebant patres, sed etiam eos qui nondum nati, in utero matris positi erant. Exstant istius moris aliquot illustria exempla, quorum antiquius est illud quod Ekkehardus Junior refert in capite decimo de casibus monasterii S. Galli. Anno 1083 Petrus Bernardi de Corneliano supremis testamenti tabulis cavuit uti si uxor sua, quæ prægnans erat masculum pareret, is canonicus fieret in ecclesia cathedrali Hehlenensi. Chartularium Hele-nense lib. vi, cap. 3 : *Et si uxor mea de ipsa prægnatum quem habet, Deus donavit filium, dimitto ad sancta Eulalia, cum ipso alodio quem habeo in Chezans post obitum mater sua, etc. Factum istum testamentum vii idus Decembris anno xxviii regni Philippi regis*. Post viginti circiter exinde annos Petrus de Tornamira de Spaniaco jussit ut si uxor sua pareret post mortem suam masculum, filius ille monachus fieret in monasterio Tutelensi. Chartularium Tutelense folio 209 : *Si vero uxor mea, quæ nunc prægnans esse cernitur, filium pepererit, dimitto eum ut fiat monachus in supradicto loco cum villa quæ dicitur Pomairol. Testamentum Ludovici VIII, Francorum regis, apud Andream Duchesium t. V, pag. 325 : Item volumus et præcipimus quod quintus filius noster sit clericus et omnes alii qui post eum nascentur.*

erat vel habendæ vel etiam consecrandæ facultatis arbitrium : quia scilicet adhuc tunc virga interdictorum cœlestium non castigabatur. *Ubi enim, inquit Apostolus, non est lex, nec prævaricatio* (Rom. iv, 15). Lex ergo fecit aliquid non licere, ^a secundum illud : *Nam concupiscentiam, inquit Apostolus, nesciebam, nisi lex diceret : Non concupisces* (Rom. vii, 7). Et ideo opes quas ante legem Deus non reprehenderat, homo libere possidebat. In lege quoque nihilominus prope idem juris omnibus suppetebat : quia lex hominem, dummodo juste, habere quod vellet penitus non vetabat. Itaque tunc omnes omnino sancti cunctis facultatibus suis juxta præscriptos legis terminos utebantur, **232** ut legimus, *in omnibus mandatis et justificationibus Dei sine querela* (Luc. i, 6). Sicut utique illi ipsi ambulaverunt de quibus ista memorantur, sicut propheta Anna in jejuniis atque orationibus vivens; sicut Nathanael ille, quem legimus, veri Israelitæ laude sublimis, et ipso Domino ac Deo teste mirabilis; sicut Tobias, magnanimitate devotionis præcepta legis excedens, sepulchris hominum mortuorum etiam cum mortis periculo serviebat, et indigentibus usque ad indigentiam suam consulens, in tantum largitatis affectum venerat, ut mercenario suo partem bonorum omnium deputaret; et hoc, quo magis possit mirum esse, jam dives; et, quo mirabilius, dives ex paupere, quia majorem ferme excitant habendi cupiditatem opes post indigentiam.

V. Tales ergo tunc sancti erant, secundum legem omnia habentes, ^c secundum legem omnia relinquentes. Ac sic perfectus fuit omnis qui legi paruit, et tam devotus qui sub lege tunc minus fecit, quam nunc in Evangelio qui plus facit. Tunc enim quasi Evangelium lex fuit. Quo fit quod qui se obtemperantem tunc legi præbuit, quasi ^d Evangelium complevit. Non est ergo quod confugiendum sibi nunc quisquam ad legem putet. *Vetera enim, ut ait Apostolus, transierunt : facta sunt omnia nova* (II Cor. v, 17). Plus tunc indulgentiæ erat et plus licentiæ. Tunc esus carni prædicabatur, nunc abstinentia. Tunc in omni vita jejuniorum paucissimi dies, nunc quasi unum jejunium vita omnis. Tunc læsis ultio suppetebat, nunc patientia. Tunc irascentibus lex ministra erat, nunc adversaria. Tunc accusatori gladium porrigebat, nunc charitatem. Tunc etiam carnali illecebræ lex indulgebat, nunc Evangelium nec aspectui. Tunc corporeæ voluptates habebant quamdam licentiam, nunc jubentur etiam oculi custodire censuram. **233** Tunc ad multas uxores recipiendas unius mariti torum lex dilatabat, nunc etiam ad unam excludendam casti affectus devotione constringit. *Superest enim, inquit Apostolus, ut et qui habent*

uxores, ita sint ac si non habeant : et qui flent tanquam non flentes : et qui gaudent tanquam non gaudentes : et qui emunt tanquam non possidentes : et qui utuntur hoc mundo tanquam non utantur : præterit enim figura hujus mundi (I Cor. vii, 29-31). Videte quam breviter missus a Deo doctor cuncta moderatus sit et intra quam perfectionem universa concluderit, non illicita solum intercідendo, sed etiam licita coarctando, circumcidens scilicet, et usum conjugiorum, et infidelitatem sœtuum, et intemperantiam gaudiorum, et habendi libidinem, et emendi cupiditatem, et ipsam denique mundi hujus brevem atque umbratilem voluptatem. Et hæc omnia cur? Cur utique nisi, ut ipse dixit, quia præterit figura hujus mundi? Quam longe sunt ergo a mandato Dei quos cum ipsos jusserit Deus viventes opibus renuntiare, illi eas cupiunt etiam in cognatis suis mortui possidere. Aut quam longe ab ea devotione sunt ut exhæredent seipsos propter Deum, qui exhæredare nolunt saltem extraneos propter se! Quibus libenter libere dicerem : Quæ insania est, o miserrimi! Ut hæredes alios quoscunque faciatis, vos ipsos vero exhæredatis; ut alios relinquatis vel brevi divites, vos ipsos æterna mendicitate damnatis.

VI. Sed quærit fortasse aliquis, quid sit istud quod nunc plus exigit Deus a Christianis per Evangelium quam a Judæis ante per legem? ^e Certa istius rei ratio est. Ideo enim majora nunc Domino nostro solvimus, quia majora debemus. Judæi quippe habebant quondam umbram rerum, nos veritatem; **C** Judæi fuerunt servi, nos adoptivi; **234** Judæi acceperunt jugum, nos libertatem; Judæi maledicta, nos gratiam; Judæi litteram interficientem, nos spiritum vivificantem; Judæis servus magister missus est, nobis filius; Judæi per mare transierunt ad eremum, nos per baptismum introimus in regnum; Judæi manna manducaverunt, nos Christum; Judæi carnes avium, nos corpus Dei; Judæi pruinam cœli, nos Deum cœli : *qui cum, ut Apostolus ait, in forma Dei esset, humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philip. ii, 6, 8); non contentus scilicet simplicem pro nobis subire mortem, nisi ipsam voluntariæ necis susceptionem summorum suppliciorum perpersione cumulasset. Pro hoc ergo solo quid solvere homo poterit, cui se per ultimam poenarum **D** acerbiter Christum impendit? Aut quid pro se dignum Domino repensabit, qui ipsum a quo redemptus est Deum debet? Hæc ergo causa est qua devotiores esse nos Dominus sibi velit, quia tam magno devotionem nostram pretio comparavit. Et ideo beatissimus Paulus : *Quis ergo, inquit, nos separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius*

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Ista non exstant in recentiori codice regio, neque in Colbertino.

^b Annotat Pithœus in vetusto codice suo scriptum fuisse *Tobis*, et editionem Septuaginta habere *Tobit*. Porro uterque codex regius habet *Tobis*.

^c Primo edideramus *secundum Evangelium, etc.*,

secuti vetus exemplar bibliothecæ regiæ. Sed cum reliqua et veteres editiones præferant *legem*, eaque lectio videatur esse melior, eam revocavimus. Isthic enim non agit de tempore Evangelii, sed de tempore legis.

^d Recentior codex regius et Colbert., *Evanaetia*.

^e Omnes libri veteres legunt, *Certa istius*.

(Rom. vii, 35)? Non Apostolus solam pecuniam nec solas deberi a nobis divitias Deo dicit, sed tribulationem, angustiam, famem, gladium, passionem, effusionem sanguinis, animæ exhalationem, mortem denique omni pœnarum genere conditam. Unde intelligant omnes religiosi non satis se Deo reddere, etiam si universas dederint facultates: quia licet sua cuncta dispensent, ipsos se tamen debent. Et ideo, sicut supra dicere cœperamus, si vidua est quæpiam, nequaquam sibi sufficere ad æternam salutem nomen viduitatis putet, sed videat qualem esse in Apostolo viduam Deus jubet dicens: *Quæ vere vidua est, desolata sperat* **235** *in Domino, instat orationibus nocte ac die. Nam quæ in deliciis agit, vivens mortua est* (1 Tim. v, 5, 6). Uno eodemque præcepto duas Apostolus formas viduitatis expressit, unam vitæ, alteram mortis, cum in deliciis mortem posuit. Ergo absque dubio divitem esse non vult quam deliciosam esse non patitur; quia omnis fructus divitiarum in usu est positus deliciarum: alioqui remoto usu deliciarum, causæ opum non relinquuntur.

VII. Cum itaque Apostolus in deliciis viduæ mortem esse memoraverit, promptum est quod ad vitæ æternæ fructum vult universa distribui, qui non vult ad mortis usum aliqua reservari. Et ideo dicit: *Quæ vere vidua est, desolata sperat in Domino* (Ibid., 5): docens scilicet parum esse si non sit vidua deliciosa, non dives, nisi fuerit Deo adhærens, nisi orationi dedita, nisi a cunctis mundi inlecebris desolata, et per hæc omnia vere vidua. Quod si ita est, quæcunque se vitæ cupit esse, non mortis, nequaquam sufficere sibi æstimet si et delicias sibi ob Deum et divitias abnegarit, nisi et oratione et labore id promeruerit ut vere vidua Dei esse videatur: quia non est dubium quod quemadmodum quis in hoc sæculo Christo adhæserit, ita in Christi corpore permanebit, secundum illud: *Adhæsit anima mea post te, me autem suscepit dextera tua* (Psal. LXXII, 9). Quo declaratur quod eam tantum animam quæ Deo adhæserit in hoc sæculo, dextera Dei suscipiet in futuro. Hæc ergo viduitatis est regula. Nam de conjugibus continentiam professis et spiritu Dei plenis dubitare quis debeat quin sua hæredibus mundanis servire nolint qui seipsum mundo eliminaverint? Quomodo enim ad se pertinentia aliis addicant, qui ipsos se sibi denegant? Tam nova enim virtute præditi, concessasque et, quod majus est, expertas corporum voluptates admirabiles **236** contipentis austeritate calcantes, quemadmodum aliquid rerum suarum non Deo vovent, qui ipsum intra se Deum esse fecerunt? ut meo quidem iudicio etiam de tali conjugio rectissime dici possit: *Lætare, sterilis, quod non paris, erumpe et exclama quod non parturis: quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ*

habet virum (Isa. LIV, 1). Et sterile namque est quod non parit, et desertam quod ab omnibus se mundi inlecebris separavit, et sine viro quod sine viri usu ita virum habet ut non habere videatur. Hos ergo conjuges tales quis dubitet, et dum vivunt, sicut in se, ita etiam in suis substantiis Deo vivere, cum e vita exeunt, cum sua ad Deum cui vixerint facultate migrare? Aliter enim quilibet horum, si res suas sæculo deditis atque ipsi sæculo derelinquit, frustra sibi nomen religionis inscripsit, eique videtur semper vixisse cui moritur. De conjugibus itaque ista sufficiunt.

VIII. Transeamus ad sacras virgines, quibus legem devotionis Salvator ipse præscripsit (Matth. XXV, 1 seqq.), exemplo scilicet decem virginum, ex quibus fatuarum numerem puellarum ideo tantummodo dicit pœnis perennibus dandam, quia ^a scit ei opus misericordiæ defuturum. Quo dicto evidentissime docuit quanti pretii iudicavit largam misericordiam, sine qua dixit nec integritatem quidem ipsam virgini profuturam. Sed blandiantur sibi fortasse quodam, et sufficere sibi æstimant si, cum multa ^b ac magna in facultatibus habeant, saltem exigua largiantur. Nec ego abnuo ut si ita ratio est, ita esse credatur. Parum detur, si parum dedisse sufficiat. Sed ego sufficere parum nescio: immo parum non sufficere certo scio. ^c Si aliud ipse sciunt, apud se ipsas sciunt. Ego unum scio, quod Deus dicit extinctas fatuarum virginum lampadas operam honorum oleum non habentes. Sed tu, quæcunque es, habere te **237** oleum abunde putas? Et ille profecto de quibus dixi stultæ virgines sic putabant. Nisi enim habere se credidissent, ^d providerant ut haberent. Nam cum postea, ut ait Dominus, ventuari voluit et omni studio atque ambitione perquirant, absque dubio etiam ante quæsiscent, nisi eas habendi fiducia deciperet. Et tu itaque, quæcunque virgo es, vide ne sic non habeas, licet habere te credas. Eisdem enim nominis cujus ille, ejusdem professionis es. Tu virgo es, et ille virgines erant; tu presumis te esse sapientem, et ille se esse fatuas non putabant; tu lumen habere lampadem tuam iudicas, et ille profecto lumen præsumptione futuri luminis perdidit. Nam et ideo scribantur aptasse lampadas suas, quia illuminandas esse credebant. Et quid plura? Etiam cuiusvis in eis quiddam luminis puto. Cum enim ipse, ut legimus, extinguendas forte lampadas suas reformidarent, habebant profecto aliquid quod vererantur extinguui. Nec falsa opinio metuentium fuit. Exstincte siquidem, et obcescente sunt. Nihil enim profuit illi integritati quod in ea lumen virginis apparuit, ^e quia substantia olei non suppeditante defecit. Ex quo intelligimus id quod parum est quasi nihil esse: quia non satis prodest illico extinguendum lumen accendi, nec jura aliquid inaccessibile

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Antea legebatur *sit*. In hac ergo editione sequi placuit auctoritatem librorum manu scriptorum.

^b Hæc desunt in omnibus antiquis codicibus.

^c Secuti sumus consensum veterum librorum. Nam

editiones habent, *Si aliter*.

^d Ita etiam veteres libri. Edit., *providerant*.

^e In utroque codice sic scriptum est: *Quia substantiæ olei non suppeditante defecit*.

quod in ipso ortu habeat occasum, et ad hoc tantummodo habere initium viventis ut ^a possit initium habere morientis. ^b Plane itaque lucerna opus est ut lumen possit esse diuturnum. Nam si in lychnis ipsis quibus ad breve tempus utuntur homines, languescit lumen ac deficit nisi oleum large fuerit infusum; quanta tibi, quaecunque illa es, quanta tibi olei abundantia opus est ut lucerna tua luceat in eternum? Nessini itaque ad vitam perennem sat est si putet se habere quod non habet. **230** Stultæ enim presumptiones, perditionis causæ sunt, non salutis. Nam qui se, inquit Apostolus, existimat esse aliquid, cum nihil sit, seipsum seducit (Gal. vi, 3). Nisi forte tibi, quaecunque illa es, revelatus a Deo modus sit largitatis, et præscriptus a Spiritu sancto demandi terminos habeas, quos excedi piaculum putas, ac transgressionis quodammodo genus iudices ac religiosior fueris quam a Deo esse iubearis. Si ita est, non prohibeo quin utaris scientia a Divinitate concessa. Quod si tam falsum est hoc quam frivolum, quæ insaniam est ut non quanta potes omnino facias per cautam et tuncquam provisionem, cum ignaros penitus quid tibi competat ad salutem?

IX. Superest de ministris ^c et sacerdotibus quiddam dicere, licet superfluo forte aliqua dicantur. Quidquid enim de aliis omnibus dictum est, magis absque dubio ad eos pertinet qui ^d exemplo esse omnibus debent, et quos utique tanto antistare cæteris oportet devotione quanta antistat omnibus dignitate. ^e Nihil est enim turpius quam excellentem esse quemlibet culmine et despicibilem vilitate. ^f Quid est enim aliud principatus sine meritum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigæ, nisi ornamentum in luto? Et ideo cunctos qui sacri altaris suggestu eminent, tantam excellere oportet merito quantum gradu. Si enim viris in plebe positus et mulierculis ^g ipsa fece ^h inferioribus talem

STEPHANI BALUZI NOTÆ.

^a Antea legebatur ut possit finem. Verum omnia vetera exemplaria habent uti nos reposuimus.

^b Pithæus admonuit in codice suo scriptum fuisse *Plena itaque*. Sic etiam habent codices regii. Error ex metathesi litterarum profectus.

^c Hæ voces desunt in omnibus antiquis exemplaribus. Et sane superfluas esse indicare videntur sequentia, si quis ea accurate expendat.

^d Athalaricus rex clero Ecclesie Romanæ apud Cassiodorum lib. viii Var., epist. 24 : *Sed interim vos, quos iudicia nostra venerantur, ecclesiasticis vivite institutis. Magnum scelus est crimine admittere quos nec conversationem decet habere sæcularem. Professio vestra vita celestis.*

^e Integra hæc periodus desideratur in omnibus antiquis exemplaribus.

^f Hic locus refertur supra in initio libri iv, de gubernatione, pag. 59.

^g Antea legebatur *ipso sexu*, nullo admodum sensu. Codex regius suppediavit justam lectionem. Ait enim Salviauus Deum perfectissimam vivendi regulam dedisse, non solum episcopis et clericis, sed etiam plebeiis hominibus, qui sæx populi dici solent et non solum plebeiis hominibus, sed quæ ipsa populi sæce infirmiores sunt, mulieribus.

^h Macherentinus legit *inferioribus*. Prorsus male.

ⁱ Vetus codex regius et Colbert., *Deus non velit.*

ac tam perfectam Deus vivendi regulam dedit, quanto utique esse illos perfectiores jubet a quibus omnes decendi sunt ut passim esse perfecti, et quos tam magni esse exempli in omnibus Deus voluit, ut eos ad singularem vivendi normam non novæ tantum, sed etiam antiquæ legis severitate constringeret? Nam licet decretum vetus largam cunctis ampliandarum opum **230** dederit facultatem, omnes tamen levitas et sacerdotes intra certum habendi limitem coarctavit, quos scilicet neque segetem, neque vineam, neque ullum omnino fundum habere permisit. Ex quo intelligi potest an ea nunc Deus noster velit in Evangelio viventes i clericos suos mundanis post se hæredibus derelinquere, quæ adhuc in lege positæ ne ipsos quidem voluit possidere. Unde est quod eis Salvator ipse in Evangelio non ut cæteris voluntarium, sed imperativum officium perfectionis indicit. Quid enim eum laico illi adolescenti dixisse legimus? ^k *Si vis esse perfectus, vende quæ habes, et da pauperibus* (Math. xix, 21). Quid ratem ministris suis? *Nolite, inquit, possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in sacis vestris. Non peram in via, neque duas tunicas habeatis, neque calciamenta, neque virgam* (Math. x, 9, 10). Videte quanta ait in utroque hoc Dei sermone diversitas. Laico dixit: *Si vis, vende quæ possides*: Ministro autem: *Nolo possideas*. Sed et hoc parum existimavit si possessionem ei substantiæ amplioris auferret, nisi etiam peram ipsam actore iter longum apostolo sustulisset, et unius eum tunicæ singularitate multasset. Et quid postea? Nec hoc satis est. Nudis quoque insuper servos suos lustrare pedibus orbem terrarum jubet, et calciamenta plantis gelu rigentibus tultis. Quid dici amplius potest? ^l Peram de apostoli manu rapuit, et peragratis universum mundum ministris suis usum unius virgule non reliquit. Et post hæc parum est successoribus eorum, id est levitis ac ^m sacerdotibus, tanta divinarum rerum administratione

Recentior regius neque noster habet neque non.

ⁱ Id est, in universum eos qui in clero constituti sunt, episcopos mirum, presbyteros, diaconos et cæteros. Utrique enim clericorum appellatione intelliguntur, ut dictum est ad caput 29 Agobardi de dispensatione ecclesiasticarum rerum. Istud ipsum nos docet Martinus papa et martyr in epistola ad Theodorum: in qua narrans quomodo a Calliopa exarcho Roma adductus sit, ait inter cætera: *Sinite necum venire ex clero qui necessarii mihi sunt, episcopos videlicet, presbyteros, et diaconos, et absolute qui mihi videntur*. Apud Sirmondum in collectaneis Anastasii, pag. 78.

^k Hunc locum Macherentinus omisit in sua editione.

^l Sic edere visum est pro eo quod editiones habent *Pecuniam*. Prima tamen habet *Pedum*. Primus Pithæus reposuit *Pecuniam*. Quæ lectio in codice ejus posita est supra lineam. Valde autem puto antiquitus illic scriptum fuisse *Peram*. In constituenda autem vera lectione secuti sumus auctoritatem veteris codicis regii. Tum necessariam esse illam emendationem colligitur ex his quæ præcesserunt.

^m Indignatur Salviauus esse episcopos quosdam qui res ac facultates suas aliis donabant quam Ecclesie, id summopere curantes ut hæredes relinquerent divites. Rursum in libro sequenti pag. 216 et sequen-

fungentibus, si ipsi tantum divites fuerint, nisi etiam hæredes divites relinquant. Erubescamus, quæso, hanc infidelitatem. Sufficiat nobis quod videmurque ad vitæ terminos Deum spernere. Cur id agimus **240** ut contemptum ipsius etiam post mortem exteidamus? Diximus de personis atque officii singulorum. Et hæc omnia ideo quia, ut supra diximus, quidam religionem professi aut non debere se sicut cæteros mundiales substantiam suam Domino, aut certe minus debere arbitrantur; cum utique hoc magis debeant, quia servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulet multis; qui autem nescit, vapulet paucis (*Luc. xii, 47, 48*). Religio autem scientia est Dei; ac per hoc omnis religiosus, hoc ipso quod religionem sequitur, Dei se voluntatem nosse testatur. Professio itaque religionis non aufert debitum, sed auget: quia assumptio religiosi nominis sponso est devotionis; ac per hoc, tanto plus quispiam debet opere, quanto plus promiserit professione, secundum illud: *Melius est non votere, quam post votum promissa non reddere* (*Eccle. v, 4*).

X. Sed forsitan dicit aliquis: Si hæc ita sunt, tutior ergo est inreligiositas quam religio. Minime. Religiosus enim per hoc est debitor quod profitetur religiosum; inreligiosus autem per id quod neglexerit religionem; ac per hoc ambo habent pro diversitate conditionis debitum suum. Religiosus debet quidquid se professus est agnovisse; inreligiosus vero etiam quod non dignatur agnoscere, secundum illud quod specialiter sermo divinus de eo dicit: *Noluit intelligere ut bene ageret* (*Psal. xxxv, 4*). Sed tamen qui onerasse religiosos hac re videmur, quia professionem nominis sponsonem esse diximus religionis; removeamus hanc sarcinam, putemus non ita esse quæ dixi. Consideremus denique non quid professione; sed quid ratione; non quid voto, sed quid salubritate ipsa facere debeamus. Dicite mihi, quæso, omnes religiosi, nunquid est ullus hominum qui non omnia quæ facit, vel salutis suæ vel certe utilitatis gratia faciat? **241** Nemo, opinor. Omnes enim ad affectum atque appetitum utilitatis suæ naturæ ipsius magisterio atque impulse ducuntur. Ideoque et qui militant, id sibi pulchrum; et qui negotiantur, id sibi utile; et qui agricolantur, id sibi fructuosum esse existimant. Et quid plura? Fures quoque ipsi et latrones, et venefici, et sicarii, et omne improbæ conversationis genus, id sibi quod agit congruum putat, non quod ulli prava convenient, sed quod ille qui pravis utitur, hoc sibi credat congruum esse quod pravum. Ergo et nos non alia opinor causa religionis philosophiam

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

tibus invehitur in religiosos, in quorum numerum veniunt et episcopi, quod cum illi filios aut cognatos non haberent quibus facultates suas tribuerent, malebant eas relinquere extraneis hæredibus quam Ecclesiis. Codex canonum Ecclesiæ Africanæ cap. 81: *Item constitutum est ut si quis episcopus hæredes extraneos a consanguinitate sua, vel hæreticos etiam consanguineos, aut paganos, Ecclesiæ prætulit, saltem post mortem anathema ei dicatur, atque ejus nomen inter Dei sacerdotes nullo modo recitetur*. Hujus callo-nis mentionem injecit in collatione quinta quinti concilii Sextilianus episcopus Tuniensis vicem agens Pri-

A appetivimus quamquod nobis id conveniens arbitrati sumus, cogitantes scilicet et præsentium rerum brevitate, et futurarum æternitatem, quam parvum istud, quam grande illud; cogitantes quoque futurum judicem et tremendi judicii graves exitus, ardentem in medio populorum circumstantium vallem perennium lacrymarum; quam non solum introiri atque tolerari inestimabile ac summum malum, sed etiam videri ac timeri pars mali summi sit; cogitantes quoque, inter hæc horrenda et pœnalissima, alia hæc præclara ac beatissima: novos scilicet cœlos et novam terram, vultum rerum omnium pulchriorem, æternum justitiæ habitaculum, recens ædificium creaturarum, aureas super rudes cœlos sanctorum omnium domos, aulas gemmis intermicantibus expositas, et immortalium metallorum fulgore pretiosas, lucem illic septuplo illustriorem, puniceo semper splendore radiantem, beatitudinem ineffabilibus bonis divitem, lætam cum incolis suis perennitatem, patriarcharum consortium, prophetarum societatem, apostolorum germanitatem, martyrum dignitatem, et in omnibus sanctis angelorum similitudinem, opum cœlestium copiam, **242** deliciarum immortalium affluentiam, communem cum Deo vitam. Hæc itaque cogitantes, hæc contemplantes, ad cultum religionis sacræ officiumque confugimus, eamque nobis ad obtinenda hæc bona suffragatorem quodammodo et advocatum efficacissimæ intercessionis assumpsimus, atque in eis nos protectionem ac patrocinium ambitiosa humilitate contulimus.

C XI. Unde cum hæc tanta et cogitaverimus pariter et petierimus, videamus nunc et expendamus diligentissime, si est vel in actibus nostris vel in substantiis unde talia ac tanta a Deo emere possimus. Quod si non est, cur, rogo, non unusquisque nostrum totum pro se offerat quod habet, quia non potest totum offerre quod debet? maxime cum Salvator ipse ac Deus noster nihil tutius ac salubrius omni homini esse dixerit quam rem suam atque substantiam in usu misericordiæ conlocare; idque præcipue et in veteri, et in nova lege mandaverit dicens quod, qui dividant propria, ditiores fiant, et quod misericordia a morte liberet (*Tob. xii, 9*), Et alibi de sancto viro: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum* (*Psal. cxl, 9*). In Evangelio quoque: *Nolite, inquit, thesaurizare vobis thesauros in terra* (*Matth. vi, 19*). Et iterum: *Non potestis Deo servire et mammonæ* (*Ibid., 24*). Et iterum: *Væ vobis, divites, qui habetis consolationes vestras* (*Luc. vi, 24*). Avaris quoque et inhumanitatis crimine reis: *Ite, inquit, in*

mosi episcopi Carthaginensis: *Doceo sanctum vestrum concilium quod anterioribus temporibus in nostra provincia multi episcopi congregati, et quædam de diversis causis ad ecclesiasticum statum pertinentibus disponentes, statuerunt de episcopis defunctis qui hæreticis suas facultates relinquunt, ita ut post mortem anathemati subjiciantur*. Respexit nihilominus etiam ad canonem 22 ejusdem collectionis Africanæ, qui sic habet: *Et ut in eos qui catholici Christiani non sunt, etiamsi consanguinei fuerint, per donationes rerum suarum episcopi vel clerici nihil conferant*. Vide rursum canonem 32 ejusdem collectionis.

ignem æternum, quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus (Matth. xxv, 41). Quorum quæ pœna semper futura sit, facile intelligitur, quibus sors cum diabolo deputatur: per quæ tamen tormenta maxima, non atrocissima illa in eis fornicationum aut homicidiorum aut sacrilegiorum crimina puniuntur, sed sola tantummodo avaritia et abdicatrix misericordiæ inhumanitas. Unde intelligere nos convenit quid passuri sint **243** quos, præter alia peccata, etiam avaritia reos fecerit; cum summo supplicio affiendi sint quos, expertes omnium peccatorum, solum avaritiæ crimen morte damnarit. Quæ utique si futura omnia credimus, absque dubio evitare debemus. Si autem non devitamus, profecto non credimus. Si autem non credimus, Christiani nequaquam sumus. Neque enim possumus quemquam dicere Christianum, qui non putat Christo esse credendum.

XII. Sed esto, illas quas supra diximus pœnas non timeamus rei; nunquid etiam præmium sperare possumus non merentes? Et ideo si opes non damus ob peccatorum redemptionem, demus saltem ad emendam beatitudinem; si non damus ne damnemur, demus saltem ut muneremur: quia etiam si præterita mala non sint quæ oporteat sanctos redimere, sunt tamen perennia bona quæ magno debeant comparare; etiamsi pœna non sit quæ timeatur, est tamen regnum quod ambiatur; ac per hoc, etiamsi non habent sancti quæ redimant, habent tamen quæ emant. Nisi forte aliquis damnum in emptione vereatur, videlicet ne plus commodet quam recipiat, ne grandia feneranti parva reddantur, ne largitionem redhibitio non repenset, et data semel pretii magnitudine pecunia periclitetur emptoris; ac si magnum quid Domino commendarit in terra, non habeat Christus forsitan unde ei solvat in cælo. Plane si ista dubitatio est, fieri nihil suadeo: quia nec prosunt omnino ulla dubitanti. Cassa quippe est operatio, si fides certa non fuerit; et frustra fenerat qui de receptione desperat. Christus enim, ut credimus, factorum omnium retributor est. Si ergo aut inopem eum qui retribuere non possit, aut infidelem putas esse qui nolit; quomodo ab eo retributionem sperare **244** poteris, quem et impossibilitatis et infidelitatis ipse damnaveris? Quod si non ita est, nec ambigis eum facturum esse quæ dixit; quæ insipientia aut qui error est ut non ei tantum des quantum potes, cum utique non dubites multo te plus recepturum esse quam dederis? Quæ denique miseria ut malis nihil ex eis recipere quæ relinquis, cum totum possis penitus possidere quod credis? Sed (miserum me!) puto, non creditur Deo. Et quod dico puto, utinam ambigue putarem, et non evidenter agnoscerem.

^a Laborarem fortasse intra me vincere opiniones meas; et cogere sensum dubia non credere, ut

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Sic habent duo codices regii et editio Pithœi. **PRORIUS** bene. Antea legebatur: *Laborarem fortasse intra me, vincere opiniones meas, etc.*

^b In vetusto codice regio sic scriptum est: *Cumque natura ipsa et elementa mundi*. In recentiori vero: *Cum-*

mentem melioribus applicarem. Sed quid agimus? Non dubiis rebus vincimur, et evidentibus coarctamur. Quis enim Domino mente credit, et facultate non credit? quis Deo animam suam mancipat, et pecuniam negat? quis promissis cœlestibus fidem commodat, et non agit ut esse possit particeps promissionum? Et ideo cum videamus homines hæc non agere, cogimur non credentes palam et evidenter agnoscere. Non licet ut eos nos Deo fidem putemus adhibere, cum illi se rebus clament negare. In quo necesse est infidelitatem pene omnium hominum plangi atque lugeri. O miseria! o perversitas! Homini ab homine creditur, et non creditur Deo. Humanis promissionibus spes commodatur, Deo negatur. Omnia denique in rebus humanis spes futurorum agunt.

B Vita quoque ipsa hæc temporaria non nisi spe alitur ac sustinetur. Ideo enim terris frumenta credimus, ut cum usuris credita recipiamus. Ideo in vineis labor maximus ponitur, quia homines spes vindemiæ consolatur. Ideo negotiatores thesauros suos emptionibus vacuant, dum venditionibus sperant esse cumulandos. **245** Ideo navigantes vitam ventis ac tempestatibus credunt; ut spebus votisque potiantur. Et quid plura? Pax quoque inter feras ac barbaras gentes spe innititur, et fide astipulante firmatur. Latrones quoque ipsi et sanguinarii fidem sibi invicem non negant, et quæ promiserint, mutuo servaturos esse confidunt. Totum denique, ut dixi, inter homines spebus agitur. Solus Deus est de quo desperatur. Cumque ^b elementa ipsa et naturam mundi Dominus **C** noster fidelem fecerit, illi tantum prope ab omnibus non creditur, qui solus fecit ut rebus omnibus crederetur.

XIII. Sed dici forte hoc loco possit, quod rebus suis utantur homines non esse infidelitatis interdum, sed necessitatis, neque Deo non credere religiosos, sed vitæ atque usui necessaria reservare: multos enim sanctorum hominum a summa dispensandarum opum perfectione aut sexu nonnunquam, aut ætate, aut ipsa infirmioris corpusculi imbecillitate prohiberi. Esto, hoc ferri possit; sed tamen etiamsi feratur, ita ferendum est ut pro qualitate necessitatum atque causarum sufficientia retineantur, immoderata resecentur. *Habentes enim, inquit Apostolus, victum et vestitum, his contenti sumus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli* (I Tim. vi, 8, 9). Ergo, ut videmus, in rebus tantum necessariis salus est, in superfluis laqueus; in mediocritate Dei gratia, in divitiis diaboli ^d catena. Denique quid statim Apostolus subdit? *Quæ demergunt, inquit, hominem in interitum et perditionem*. Ergo si divitiæ interitum in se habent, evitemus opulentiam, ne in interitum corruamus. Ampla ac locuples facultas perditionem inferre dicitur. Refugienda

que elementa mundi et ipsam naturam Dominus, etc.

^c Hæc addita sunt ex veteri exemplari regio et ex Colbertino. Exstant autem apud D. Paulum.

^d Ita veteres libri et editiones, uno excepto recentiore regio, in quo scriptum est *laqueus*.

est ampla possessio, ne consequatur profunda perditio. Ac per hoc, sive sexus, sive ætas, sive infirmitas necessaria victui requirant, sufficientibus debent **246** esse contenta; ita ut quidquid temporarium excedit usum, religiosum absumat officium. Cæterum si tu, quicumque aut quæcunque illa es sanctæ professionis, aut conservandis opibus aut cumulandis facultatibus inhiēs, superflue de infirmitate causaris. Nunquid enim infirmior sexus ducere aliter vitam non potest, nisi animi sui curas multa ingentis patrimonii administratione distenderit? Nunquid puella sacra aut vidua castitate devota servare illæsam sanctæ professionis perseverantiam non valent, nisi argenti et auri ponderibus incubaverint, ac tantas intra conscientiam opes possidere se noverint quantas usus possidentium non requirit? Aut quia huic et sexui pariter et pudori quies maxime necessaria est, nunquid impossibile sibi quæpiam forte æstimat inter pauca famulantium ministeria inviolatam quietem posse servare, nisi aures ejus familiæ ingentis strepitus verberarit et turbarum circumsonantium tumultuosus clamor obtuderit? Quæ utique sanctæ animæ et quietem veram desideranti non pati tantum nimis magna inquietudo, sed etiam videre quodammodo pars est inquietudinis, quasque etiam si subdere aliquis disciplinæ ac silentio velit, comprimere tamen earum inquietudinem cum sua quiete non possit: adeo etiam ^a ipsa emendatio alienæ inquietudinis perturbatio est nostræ quietis. Hæc autem quæ de hoc sexu locuti sumus, ad omnes pertinent, omnique pariter ætati, sexui, infirmitatique conveniunt. Non est itaque quod competere quisquam aut non obesse divitias religioni putet: impedimenta hæc sunt, non adjumenta; onera, non subsidia. Possessione enim et usu opum non suffulcitur religio, sed subvertitur, secundum illud quod Dominus ipse dicit: *Sollicitudo sæculi istius et fallacia divitiarum suffocant* **247** *Dei verbum, et sine fructu effectur* (*Math. xiii, 22*). Proprie utique ac satis pulchre fallaces dixit esse divitias. Bona enim et putantur et appellantur; ac per hoc fallunt homines nomine presentium bonorum, cum sint causæ malorum æternorum.

XIV. Sed licet hæc ita sint, ut Deus ipse prædixit, acquiescamus tamen miseriis quorundam atque languoribus, qui putant se sine magnis omnino opibus vitam agere non posse. Esto tu, quicumque aut quæcunque illa es sancti nominis ac professionis; esto divitias, esto copias tuas usque ad finem vitæ istius habeas, dummodo saltem in fine tibi conferas. Esto, rebus ac facultatibus tuis in vita hac uti velis, dummodo tui vel moriens non obliviscaris, et ad ejus cultum atque honorem referendam tibi substantiam tuam memineras cujus te munere accepisse cognoscis. Hu-

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Antea legebatur *ipsum commercium*. Sed ista lectio, quam et editio Pithæi et regii codices exhibent, nunc demum visa est melior propter præcedentia.

^b Veteres libri, *ipsi Domino*.

^c In recentiori codice regio scriptum est *exsor-*

A manum est quod ab omnibus vobis, o divites mundi hujus, petitur, ac deliciosum. Si impetrari ab unoquoque vestrum non potest ut esse in hoc sæculo pauper velit, præstet sibi saltem ne in æternitate mendicet. Qui præsentem inopiam tantum fugitis, cur in perpetuum non reformidatis? In brevibus meticulousi, longa et interminabilia vitæ. Quid tantopere in vita ista paupertatem horretis, quid expavescitis? Minus multo est quod hic timetis. Si tenuitatem temporariam gravem ducitis, qualis, quæso, erit illa quæ nunquam desinet? Quasi vestri apud vos animi rem agimus vestrique voti. Si usustrarum rerum penitus carere non vultis, id agite ne aliquando careatis. Deliciosam a vobis rem et voluptariam poscimus. Qui sine divitiis omnino esse non acquiescitis, id agite ut divites semper esse possitis, secundum illud: *Si ergo delectamini sedibus et stemmatibus, reges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnetis* (*Sap. vi, 22*). **248** Alioqui qui error aut quæ insania est, quemquam hominum esse posse qui acta in amplis opibus, quod solum sufficit ad reatum, usque ad diem ultimum vita, nec in supremo quidem exitu large ac salubriter sui memor sit, nec in ipsa jam de suo sibimet ægra extremitate succurrat (præsertim cum in divitiis, per se Dominum accusantibus, secundum illud, *Væ vobis divites* (*Luc. vi, 24*), etiam alia ^b ipsi diviti peccatorum genera non desint, quæ in ipso divitiarum sinu atque matrice quasi in naturali quodam fomite pullulant), et non vel in ultimis suis id agat, id elaboret, id omnium suarum ambitu promereatur, ne reus exeat, ne reus vadat, ne cruciandum postea corpus, crucianda etiam ad præsens anima derelinquat? Quis ergo est aut tam infidelis aut insanus qui hæc non cogitet, hæc non timeat, qui de substantia sua aliis magis quam sibi consulat, et cuncta penitus spe vitæ hujus, cunctis subsidiis destitutus, unam tantummodo tabulam, cui inherere adhuc quasi in medio mari naufragus possit, amittat, nec amittat tantummodo, sed abiciat atque a se penitus expellat, omnibus modis id elaborans ne quid sibi omnino reliquum esse faciat quo periturus evadat?

XV. Quæ cum ita sint, dicite mihi, quæso, omnes Christum amantes, si esse ulli omnino homines tam sævi ac tam crudeles adversum inimicos suos possunt quam sunt isti adversum se: nulli quippe sunt tam feri, tam inhumani, qui non vel desperatos jam atque morientes adversarios suos persequi desinant; isti seipsos etiam in morte positi persequuntur. An non est hoc persecutio, aut esse alia major potest, exheredari hominem a se ipso, ^c extorrem bonorum omnium fieri, et quasi in exilium a se ipso agi? atque hoc non communi more aut usitato, sed novo et crudelissimo, **249** ^d Omnes enim exules, etiam corporibus ablegantur, animis non eliminantur; etiam

temp.

^d Hæc quæ sequuntur, usque ad vocem *scilicet*, desunt in utroque codice regio et in Colbertino, ubi sic legitur: *Sed novo et crudelissimo, scilicet ubi in exilium, etc.*

carne captivi sunt, cordibus tamen, si volunt, liberi perseverant. Hoc autem unde nunc loquimur, novum exilii genus atque tormentum est, scilicet ubi in exilium anima ipsa mittitur, ubi e facultatibus suis spiritus abdicatur. O quanto leviores sunt extranei et carnales inimici! Illi enim corporum tantum^a hostes sunt, vos et animarum. Leve est itaque, in comparatione facinorum vestrorum, illorum odium. Facile est enim quidquid in presenti sæculo nocet. Illud grave, illud perniciosum est quod in æternitate jugulabit. Et ideo Salvator ipse, *Nolite eos*, inquit,

STEPHANI BALUZZI NOTÆ.

^a Alas, secuti auctoritatem editionum, scripseramus: *Illi enim corporum tantum hostes sunt, vos spirituum; illi tantum artium, vos et animarum.* Nunc vero, sequentes consensum veterum codicum, qui

A timere qui possunt corpus occidere, animam autem non possunt (Matth. x, 28). Facile est ergo odium quod corpus lædit, non lædit animam: quia læso corpore, anima extra damnum est, et passionibus carniæ beatitudo spirituum non interpolatur. Illud itaque, illud inexpiabile malum est, illud estimari omnino non potest, quod totum omnino hominem sine fine damnabit. Et ideo leviores vobis inimici vestri sunt quam vos ipsi. Omnis siquidem inimicitia morte dissolvitur. Vos contra vos ita agitatis, ut inimicitias vestras nec post mortem evadatis.

voces illas *vos spirituum, illi tantum artium* expungunt, nos quoque illas expunximus, quod aperte videantur non esse Salviani.

LIBER TERTIUS.

250 I. Duobus superioribus libris cum duabus filiorum tuorum partibus, id est, una mundi amatrice, alia religionis imaginem præferente, o domina mi Ecclesia Dei, quasi separatim locuti sumus. In hoc autem, si Deus annuerit, ad utramque, prout causa ac ratio postulaverint, loqui cupimus, nunc divisim alterutram, nunc ambas pariter alloquentes. Superest ut ab utraque earum agnoscente in lectionis serie partes suas, quidquid pro affectu Dei a nobis dicitur, cum affectu Dei recipiatur. Igitur quia in cunctis quæ jam locuti sumus, speciale Christianorum omnium bonum misericordiam ac largitatem esse memoravimus, præcipuaque in eis et merita sanctorum et peccatorum remedia contineri idoneis, ut reor, ac multis testibus approbavimus, non opinor a quoquam plura expectari; maxime cum si quis cupidus est plarium, ipsos adire debeat libros Dei, qui tam multis ac magnis testibus pleni sunt, ut universarum celestium litterarum pene unum sit testimonium. Superest adversum eas responsionum infidelium causas, quæ a quibusdam mortiferæ excusationis gratia opponi solent, quippiam dicere. loquens Salvator in Evangelio, propterea commodari hominibus opes a Domino ac pecuniam dicit, ut cum usuris multiplicibus commodata reddantur, dicens avarissimo debitori: *Serve male ac piger, sciabas quod ego meto ubi non semino, et congrego ubi non sparsi: oportuit ergo te pecuniam quam dare nummularius, et ego veniens cum usuris recepissem quod meum est. Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta (Matth. xxv, 26, 27).* Ac paulo post: *Et serum, inquit, nequam proficite in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium.* Quid tamen etsi etiam ad aliud referri potest, tamen loco quoque et causæ hinc non insubriter cooptatur. Cum enim nummularii Salvatoris pauperes et egeni recte intelligantur, quia pecunia quæ talibus dispensatur augetur; cum usuris absque dubio **251** Deo redditur quidquid egentibus erogatur. Unde et alibi aperte ipse Dominus distribuere divites opes mundi et facere sibi sacculos qui non veterascant jubet (*Luc. xii, 33*). Sed et in vase electio-

nis suæ idcirco locupletibus divitias a Domino dari in dicat, ut bono opere ditescant (*I Tim. vi, 18, 19*). Et ideo etiam ego minimus et indignissimus famulorum Dei primum ac saluberrimum religionis officium esse dico ut Christianus dives, dum in hac vita est, divitiis mundi hujus pro Dei nomine atque honore consumat; secundum autem, ut si id vel metu, vel infirmitate, vel necessitate aliqua præpeditus forte non fecerit, saltem moriens universa dispenset.

H. Sed dicit fortasse: Filios habeo. Jam de hoc quidem principalis libelli pagina et convenientia, ut arbitror, et non pauca memoravit, satisque ad hanc rem Domini sermo sufficit dicens: *Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus (Matth. x, 37).* Sed et propheticum illud quod ait neque patres pro filiis, neque filios pro parentibus judicandos, sed unumquemque hominum aut sua justificatione salvandum aut sua iniquitate periturum (*Ezech. xviii, 20*): ac per hoc quaslibet divitias homo filiis suis congerat, nequaquam hoc ei proderit in judicio quod divitem reliquit heredem. Sed esto, ignosci parentibus possit si ex parte aliqua hæreditarias facultates filiis derelinquant, si tamen id ipsum bonis, si tamen sanctis. Esto quoque, ignosci possit si etiam malis quiddam atque vitiosis. Habere aliquam excusationis speciem videntur dicentes: Pietas vicit, vis sanguinis compulit, natura ipsa quasi amoris manu in jus suum traxit: scivimus quid justitia Dei posceret, quid sacra veritas postularet; sed subacti, fatemur, sumus jugo incarnate necessitudinis, et dedimus captivas manus vineæ charitatis: cessit sanguini fides, et vicerunt devotionem religionis jura pietatis. **252** Dicit aliquid potest, tametsi salubriter dici non potest: est umbra excusationis non excusans, dans reo deprecationis speciem, non reatus securitatem. Nequaquam enim id ulli spondeo quod possit cujuslibet rei firmum habere subsidium, si aliquid plus amaverit quam Deum, secundum illud quod scriptum est, in hoc futurum esse judicium quod venerit lux in hanc mundum, et dilexerint homines magis tenebras quam lucem (*Joann. iii, 19*). Nequini enim dubium est totum id tenebras

faturum homini quidquid divinæ prætulit charitati. Hæc ergo ita sunt. Sed esto, ut dixi, indulgeri parentibus possit naturæ insalubriter indulgentibus. Quid quod ^a nonnulli filios non habentes, a respectu se tamen salutis suæ et remedio peccatorum penitus averunt, ac licet semine sanguinis sui careant, quærunt tamen quoscunque alios quibus substantiam propriæ facultatis addicant, id est, quibus umbratile aliquod propinquitatis nomen inscribant, quos sibi quasi adoptivos imaginarii parentes filios faciant, et in locum eorum quæ non sunt pignorum perfidia generante succedant? ac sic miserimi quique et impiissimi, cum vinculis filiorum non constringantur, ipsi tamen sibi vincula parant quibus infelicia animarum suarum colla constringant; cum vis domesticorum discriminum nulla sit, foris discrimen arcessunt; et licet causæ desint periculorum, ruunt tamen quasi in interitum voluntarium: quorum errores infelicissimi quo affectu animi accipiendi sint ^b ac ferendi, prope incertum apud quosdam videri potest irascendum ne iis an dolendum sit. Error enim dolore dignus est; impietas execratione. Ad fletum trahimur infelicitate, ad iracundiam infidelitate. In una re est quod pro hominum insipientia lugeamus, in alia quod pro Dei amore moveamur, **253** ullum omnino hominum inveniri aut esse posse qui decurso infelicis vitæ istius brevi spatio, in ipsa extremitate jam pendens, iturus illico ad tribunal Dei, quidquam aliud cogitet præter finem suum, quidquam aliud præter exitum suum, quidquam aliud præter periculum suum; et neglecta spe sua atque anima, cui opitulari aliquatenus vel in ultimis suis omni studio, omni nisu, omni re ac substantia sua debeat, hoc solum cogitet, hoc solum animo suo volvat, quam laute hæres suos res suas comedit!

III. Miserrime omnium, quid sollicitus es, quid æstuas, quid auctorem rerum periturarum ipse te facis? An times forte ne desint qui, te mortuo, quod dereliqueris vorent? Nolo metuas, nolo verearis. Utinam tam facile tu salvus esses quam tua omnia deperibunt! O infidelitas, o perversitas! Etiam vulgo dictum est, omnes sibi melius velle quam alteri. Novum hoc monstri genus est, cuilibet quemquam velle consulere, tantum ne sibi. Ecce iturus es, infelicissime omnium, ad examen sacrum, ad tremendum illud intolerandumque iudicium, ubi peregrinanti animæ atque anxie nullum potest omnino esse solatium nisi ^D sola tantummodo bona conscientia, nisi sola tantum innocens vita aut, quod proximum est bonæ vitæ, misericordia; ubi reo homini nullum est adiutorium nisi sola mens larga, nisi penitentia fructuosa et elemosynæ copiosæ quasi manus validæ, ubi denique pro diversitate meritorum aut summum bonum invenies aut summum malum, aut immortale præmium

A aut sine fine tormentum. Et tu de locupletandis quibuscunque hæredibus tuis cogitas, de opibus agnatorum tuorum cognatorumque suspiras, quem potissimum ditorem patrimonio tuo facias, cui suppellectilis variæ ornamenta transcribas, cuius apothecas copiis tuis repleas, cui **254** majorem servorum numerum derelinquas! Infelicissime omnium, cogitas quam bene alii post te vivant, non cogitas quam male ipse moriaris! Dic mihi, quæso, o miser, o infidelis, cum multis patrimonium tuum divides, cum multos facultatibus tuis dices, nunquid de solo te es tam male meritus ut tibi nec inter extraneos locum facias hæredis? Ecce expectat te jam egressurum de vita ista officium tribunalis sacri, expectant tortores angeli et immortalium tormentorum terribiles ministri; et tu futuras post te hæredum mundalium voluptates animo volutas, tu delicias aliorum mente pertractas, quam bene scilicet post te hæres tuus de tuo prandeat quibus copiis ventrem expleat, quomodo usque ad nauseam redundantem viscera exsaturata distendat! Infelicissime omnium, quid tibi est cum his neniis, quid tibi cum his deliramentis, quid cum stultitia hujus erroris, quid cum perditione istius vanitatis? Nunquid succurrere hoc tibi inter supplicia summa poterit, si is qui res tuas prodige comedit, lautus et pransus bene eructarit, ^c aut etiam ut tibi, qui devoranda tua omnia tradidisti, redundanti cruditate plus prestet, si bene vomuerit?

IV. Sed de his inde nunc loquimur, si res ac ratio postulaverint, etiam post hæc aliqua subdemus. Interim hoc specialiter dico et peculiari admonitione commoneo, ne ullum omnino aliquis quamvis charissimum pignus animæ suæ preferat. Neque enim iniquum est ut quilibet Christianorum etiam legitimis hæredibus in sæculo minus ^d congerat, dummodo sibi met in æternitate succurrat multis modis; quia et facilius est hic deesse filiis quippiam quam parentibus in futuro, et multo levior præsens tenuitas quam æterna paupertas; maxime quia cum illic non paupertas tantum, sed etiam mors ac pœna timeantur, **255** facilius est utique hic hæredibus deesse quiddam de patrimonio quam illic testatoribus de salute; idque et ipsi quibus hæreditas derelinquitur, si modo pietatis aliquid in se habent, specialiter velle debeant ne illi pereant qui relinquunt. Quod utique si nolunt, multo minus digni sunt quibus aliquid relinquatur; quia non injuste testator sapiens non relinquit quod hæres impius non meretur. Itaque optimum est ut unusquisque sibi consulat, et animæ ac salutis suæ omnia derelinquat. Sint quamvis interdum non filii tantum, quibus videtur naturaliter plus deberi, sed etiam ^e pignora alia ejus vel meriti vel conditionis,

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Vide supra, pag. 202.

^b Desunt ista in recentiore codice regio et in Colbertino.

^c In utroque codice regio desunt ea quæ sequuntur usque ad voces illas, *Sed de his*, etc. Desunt

etiam in Colbertino.

^d Antea legebatur *consulat*, ut in antiquis editionibus. Consensus veterum librorum effecit ut aliam lectionem præferremus.

^e Ergo pignorum vocabulo alii intelliguntur præ-

ut eis ad impertiendum quiddam ac largiendum justitia ipsa ac Dei cultus patrocinetur, et quibus non solum pie aliquid relinquatur, sed etiam infreligiose non relinquatur. Scilicet si aut parentes sint calamitosi, aut germani fideles, aut sanctæ conjuges, aut, ut longius denique munus pietatis extendam, si aut propinqui inopes, aut affines egestuosi, aut denique cujuslibet necessitudinis indigentes, vel certe, quod super omnia est, Deo dediti. Hoc enim est præcipuum ac supereminens, si id ipsum quod agit aliquis pietatis officio, religionis faciat affectu. Beatus enim ille ^a qui suos ipsos divini amoris spiritu amat, cujus charitas Christi cultus est, qui in naturæ vinculo Deum cogitat naturarum patrem, et amoris munera in sacrificia convertens, tantum sibi immortalis lucri et beatorum fructuum parat, ut dum id quod pignoribus suis præstans Domino suo fenerat, hoc ipso quod suis liberalitatem tribuit temporariam, sibi mercedem pariat sempiternam. At vero nunc diversissime et impiissime nullis omnino a suis minus relinquatur quam quibus ob Dei reverentiam plus debetur, nullos pietas minus respicit quam quos præcipue religio commendat.

256 Denique si qui a parentibus ^b filii offeruntur Deo, ^c omnibus filiis postponuntur oblatis; indigni judicantur hæreditate, quia digni fuerint consecratione; ac per hoc una tantum re parentibus viles fiunt, quia cæperint Deo esse pretiosi. Ex quo intelligi potest quod nullus pene apud homines vilior est quam Deus; cujus utique sit despectio, ut eos præcipue parentes filios spernant qui ad Deum cæperint pertinere.

V. Sed præclaram videlicet qui hæc faciunt rationem consilii sui reddunt dicentes: Quid opus est ut ^d filiis jam religiosis æqua hæreditatis portio relinquatur? Nihil ergo justius, nihil dignius, quam ut quia cæperunt religiosi esse, mendicent: non quidem quod

A eos hæc res mendicitate oppressura sit quod a terrenis facultatibus abdicantur cælum spe possidentes, cito etiam re possessuros, regente illos Deo suo ac protegente, qui eos cum immortalis spe æterniorum etiam sufficientia temporalium muneratur: sed tamen, quantum ad inhumanitatem parentum pertinet, egent, a quibus sic relictis sunt ut egerent. Certe etiam si qui non penitus domo eliminantur, et quibus non omnino extorribus quasi aqua et igni interdicitur, cum aut tenues aut certe usufructuarii relinquuntur; tamen tanto inferiores fratribus relinquuntur, ut etiam si paupertate non egeant, comparatione tamen egere videantur. Dicitis: Quid opus est religiosis æquam accipere cum fratribus patrimonii portionem? Respondeo: Ut religionis fungantur officio, ut religiosorum rebus religio ditetur, ut donent, ut largiantur, ut illis habentibus cuncti habeant non habentes; immo, si tanta eorum fides atque perfectio ut habeant cito non habituri, beatius utique postquam habuerint non habentes. Cur eis, quæso, **257** o inhumanissimi parentes, necessitatem indignissimæ paupertatis imponitis? Permittite hoc religioni ipsi, cui filios tradidistis: rectius ^f pauperes a se fiunt. Si tantum eos inopes esse cupitis, concedite id ipsorum devotioni. Liceat eis, quæsumus, ut velint pauperes fieri: eligere inopiam debent, non sustinere. Postremo, etiamsi sustineant, devotione eam tolerant, non damnatione patientur. Cur eos velut a natura expellitis et quasi a jure sanguinis abdicatis? Et ego esse eos pauperes volo; sed ut habeat tamen præmium suum ipsa paupertas, ac præclara demutatione eligant inopiam ex copia, ut ex inopiæ electione copiam consequantur. Quanquam quid ego vos per ipsum sanctissimæ rationis officium trahere ad humanitatem pietatemque contendo, cum id maxime obsistat, et hæc res paren-

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

ter liberos. Quod constat etiam ex pagina sequenti, ubi in pignorum numero ponuntur parentes, fratres, conjuges, propinqui et affines.

^a Antea legebatur *ipse*. Emendatum est ex codice regio.

^b Vide supra in notis ad paginam 231.

^c Hieronymus in epistola ad Demetriadem de virginitate servanda: *Qui religiosiores sibi videntur, parvo sumptu, et qui vix ad alimentaria sufficiat, virginibus dato, omnem censum in utroque sexu sæcularibus liberis largiuntur. Quod nuper in hac urbe dives quidam fecit presbyter, ut duas filias in proposito virginali inopes relinqueret, et aliorum ad omnem copiam filiorum luxuriæ atque deliciis provideret.*

^d Id est, qui sæculum reliquerunt, sive monachi facti sint, sive in clero constituti. Nam utrosque tum religiosorum vocabulo intelligebant, uti observatum est ad librum primum de Gubernatione Dei. Porro sequenti etiam sæculo religiosos in Gallia nostra dictos fuisse illos qui in clero erant patet ex canone secundo concilii Lugdunensis secundi et ex canone decimo concilii quinti Parisiensis.

^e Hæc, usque ad tanto inferiores, desunt in codicibus regii et in Colbertino.

^f Julianus Pomerius lib. secundo de Vita contemplativa cap. 11: *Clerici quoque, quos pauperes aut voluntas aut natiuitas fecit, cum perfectione virtutis vitæ necessaria, sive in domibus suis, sive in congregatione viventes, accipiunt. Ex hoc loco patet clericorum alios*

voluntate pauperes fuisse, alios natiuitate. Quod etiam colligitur ex cap. 32 Collectionis Africanæ: *Item placuit ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur, et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quæcunque prædia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur.* Vetus itaque Ecclesia in clerum cooptabat eos qui omnibus facultatibus destituti erant. Nimirum juxta legem Constantini imperatoris, qui eos tantum in clericorum loca subrogari sancivit qui fortuna tenues neque muneribus civilibus tenentur obstructi, id est, quibus non sit ea opulentia facultatum quæ publicas functiones facillime queat tolerare (*Leg. 3 et 6 cod. Theodos. de Episcopis et Clericis*). Rationem autem istius constitutionis in fine aperit his verbis: *Opulentos enim sæculi subire necessitates oportet, pauperes Ecclesiarum divitiis sustentari.* Disciplina istius memoria exstat etiam in capitulis Jesse episcopi Ambian., cap. 6: *Sexto, ut diligenter reaciatis post ordinationem uniuscujusque presbyteri quantum quisque profecerit in suo ministerio: quia qui ante ordinationem pauperes fuerunt, post ordinationem vero de rebus, cum debuerant Ecclesiis servire, emunt sibi alodium, etc.* Hodie ea disciplina immutata est, nemoque ad sacerdotium promovetur quin prius episcopo constet eum non indigere rebus ad vitam commode transigendam necessariis, et pauperes vulgo non admittuntur in clero.

tes impios faciat quæ ^a magis pios facere deberet? A Nam cum vos ideo plus relinquere ex patrimonio vestro religiosis filiis deberetis, ut aliquid ad Deum ex facultatibus vestris saltem per filios perveniret; ideo filiis non relinquitis, ne illi habeant quod Deo relinquunt. Præclara videlicet ratione atque cautela contenti estis vos filios non agnoscere, ne illi se filios Dei esse cognoscant; magnificam repensantes beneficiis sacris vicissitudinem, dum id studiosissime procuratis, ne vel per vestros aliquid honor Dei habere possit, cum omnia vos per Dei munus habeatis. Cur rogo tam infideliter, cur tam impie agitis? Non exigimus ut vestra Domino largiamini: aliquid Deo de suo reddite. Cur tam avare, cur tam impie agitis? Non est vestrum quod denegatis. Iniquum igitur arbitramini, ut sæcularibus filiis religiosos substantia B pares esse faciatis? Id ergo agitis ut pœniteat eos cooptæ religionis, quos religio apud vos fecerit viles? Pius itaque ac bonus Dominus, 258 qui servet in eis propositum ac professionem suam. Cæterum, quantum in vobis est, id agitis ut sæculi eos cultores esse faciatis, quibus sæculares filios antefertis. Quid est enim aliud quam religionem interdicerere, ob religionem despectui habere?

VI. Sed injusti fortasse videamur cunctos parentes in hoc negotio æqualiter accusando, cum scilicet non omnes pari agant iniquitate cum filiis. Sunt enim, inquit aliquis, sunt ex parentibus multi qui æquales filiis suis faciant portiones; nisi quod una tantum eos conditione discernunt, quod in his partibus quæ religiosis videntur ascribi, usum jubent ad eos, proprietatem ad alios pertinere. At vero hoc multo est pejus et infidelius. Tolerabilioris quippe impietatis esse videtur cum proprietate aliquem filiis suis minus relinquere, quam proprietatem iis rerum penitus auferre. Potest enim aliquatenus ferri ista conditio, si aut amicis, aut affinibus, aut propinquis hac lege aliquid relinquatur. Filiis vero qui proprietatem rerum non tribuit, nil relinquit. Sed invenit iniquissima infidelitas parentum quomodo a patrimonio suo Deum penitus excluderet, proprietatem rerum religiosis filiis auferendo. Usus enim his dedit, ut esset quo ipsi viverent; proprietatem his tulit, ut quod Deo relinquere non haberent. O novum inreligiosæ mentis ingenium! invenit quo videretur filiis suis majore erga Deum sua impietate consulere. Fecit enim ut sancta soboles usum rerum habens, jus rerum non habens, quasi locuples quidem viveret, sed quasi mendica moreretur; ac sic testator infidelissimus plena de hoc mundo possit securitate discedere, cum sciret de suo ad Deum penitus pervenire nil posse. Quamvis in hoc ipso quod supra dixi, per usum rerum aliquam filios religiosos opum 259 imaginem possidere, ne hoc sit quidem:

quia etsi usus videtur aliquid habere, conscientia tamen non habet. Nemo enim potest se vel brevi divitem credere, qui scit se proprium nil habere.

VII. Quid agis, miserrima infidelitas et paganicæ, ut ita dixerim, inreligiositatis error? Itane tantum odisti Deum, ut possis etiam filios tuos ob hoc tantum quia ad Deum pertinent non amare? Meliore enim conditione quidam relinquunt libertos suos, quam tu relinquis filios tuos. In usu siquidem quotidiano est ut servi, etsi non optimæ, certe non improbæ servitutis, Romana a dominis libertate donentur; in qua scilicet et proprietatem peculii capiunt, et jus testamentarium consequuntur: ita ut et viventes cui volunt res suas tradant, et morientes donatione transcribant. Nec solum hoc, sed et illa quæ in servitute positi conquisierant, ex dominorum domo tollere non vetantur. Tantum eis interdum gratia ^b patronæ liberalitatis impertit, ut etiam juri suo detrahat quod libertorum dominio largiatur. Quanto, o quisquis ille es infidelissime pater, quanto domini illi melius cum libertis agunt quam tu cum liberis! Illi quæ donant, perpetuo jure donant, tu temporario; illi testamenti faciendi arbitrium dant libertis, tu tollis liberis; illi postremo servos suos dant libertati, tu quasi addicis filios servituti. Nam quid est aliud quam servituti addicere, quos non vis aliquid quasi ingenuos possidere? More ergo illorum uteris qui servos suos non bene de se meritos, quia civitate Romana indignos judicant, jugo Latinæ libertatis addicunt: quos scilicet jubent quidem sub libertorum titulo agere viventes, sed nolunt quidquam habere morientes. Negato enim his ultimæ voluntatis arbitrio, etiam quæ superstites habent, morientes donare non possunt. 260 Ita ergo et tu religiosos filios tuos quasi Latinos jubes esse libertos; ut vivant scilicet quasi ingenui, et moriantur ut servi, et juri fratrum suorum quasi per vinculum Latinæ libertatis astricti, etiam si videntur arbitrii sui esse dum vivunt, quasi sub illorum tamen positi potestate moriantur. Quid tantum, quæso, sceleris in titulo esse religionis putas, ut ideo eos qui religiosi sunt filios inos esse non credas, quia filii Dei esse coeperunt? In quo tibi bonæ voluntatis quasi piaculo rei facti sunt, ut idcirco eos putes habendos esse pejores quia optant esse meliores?

VIII. Sed dicitis, non eo a vobis animo hoc agi: D quod unum est ac si quispiam dicat malas res bono animo a se fieri et impietatis facinus pia mente committi. Quid prodest, o inhumanissimi parentes, quod filios religiosos bono a vobis dehonori animo asseveratis? Res ipsa hoc respuit, res refellit. Parum est quod nudis assertionibus dicitis: ipsi actibus vestris contra vos testes estis. Indignum ergo arbitramini ut sancta ac placita Deo pignora filiis mundo serviensibus comparentur? Verum est, et bene arbitramini:

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Vox magis deest in recentiori codice regio et in Colbertino.

^b Antea legebatur: *Tantum eis interdum gratia patroni liberalitas impertit.* Sed hanc lectionem re-

spuendam nunc esse censuimus, quia codices regiæ et Colbertinus summo consensu habent *patronæ liberalitatis.*

si tamen arbitrio isto iuste et in diversum uteremini; id est, ut comparandos bonis filiis malos, et peccatores sanctis non putaretis, et qui apud Deum vita ac meritis antecellerent, iidem apud vos gratia atque honore superarent. Quid enim rectius, quid magis iustum quam ut qui meliores sunt, iidem etiam honoratores essent; qui vincunt iudicio, iidem vincerent præmio; et qui antistant in Evangelio sacro, iidem quoque in testamento humano antistarent, et hæc saltem re cõcordaret cuni voluntate Christi parentum pietas ac voluntas, ut quos Deus præposuisset electione, eosdem etiam parentes anteponeret dignitate? Sed non solum hoc non agitur, **261** sed in diversam omnia aguntur. Puris enim commaculati præponuntur, fidelibus impli, præponuntur lumini tenebræ, præponitur terra cælo, præponitur mundus Deo: et evasuros se huiusmodi parentes vel in hoc solo iudicium Dei æstimant, qui cultum Dei et dignitatem iudicii sui indignitate conculcant?

IX. Sed videlicet non contemptu Dei dicunt parentes hæc a se fieri, sed causa atque ratione. Quibus enim, inquit, relictam substantiam relicturi sunt? filios non habent? Dicam quibus: Nec nominabo eos quos supra dixi, pauperes Dei; non alienos, aut longe positos, ne durum aut inhumanum forte videatur. Illos dico charos et individuos, et quos recte etiam vos qui multas soboles habetis, filiis antefertis. Ipsos se, inquam, homines, o infidelissimi parentes, ipsos se, inquam, dicimus. Nunquid potest cuilibet quidquam seipso propius, nunquid charius inveniri? Suam unicuique vestrum animam, suam salutem, suam spem commendamus. Et plures vos esse dicitis, ^b quia filios diligitis? Nihil plane durius vobis, nihil inhumanius, nihil tam ferum, nihil tam impium dici potest, a quibus impetrari omnino non potest ut vos ipsos ametis. *Pellem*, inquit diabolus in Scripturis sacris, *pellem pro pelle et cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua* (*Job. n. 4*). Dislectissimam esse animam suam homini etiam diabolus non negavit; et qui avertere omnino cunctos ab affectu animarum suarum nititur, idem tamen charissimas esse debere cunctis animas confitetur. Quis ergo furor est; viles a vobis animas vestras haberi, quas etiam diabolus putat esse pretiosas? Quis furor est, viles a vobis haberi quas etiam ille charas

A vobis debere esse dicit qui viles facere conatur? Ac per hoc quicumque animas suas negligunt, etiam infra iudicium diaboli se amant. **262** Quæ cum ita sint, videte vos, qui putatis religiosos homines non habere quibus relinquunt substantiam suam, videte vel juxta diaboli opinionem, videte si non habent, qui seipsos habent.

X. Sufficere quidem ad hanc negotii portionem de qua nunc agitur, hæc quæ jam diximus satis arbitrator; ^d id est, quod præponere vitam, spem, salutemque vestram cunctis omnino rebus atque affectibus debeatis. Sed ostendi id vobis forsitan non solis virtutibus rerum, sed etiam auctoritatibus exemplorum desideratis. Possim quidem dicere majora exemplis omnibus Dei esse mandata, clamantia quotidie in omni mundo: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra: thesaurizate autem vobis thesauros in cælo* (*Math. vi, 19, 20*). Et alibi: *Quæcunque homo semina-verit, hæc et metet* (*Gal. vi, 7*). Quæ utique tam ad mundi homines quam ad Dei, tam ad eos qui filios habent quam ad eos qui non habent, æque pertinent; quia cum vitam æternam cuncti desiderent possidere, non est dubium quod ubi par universorum votum est ad habendum, parem esse curam omnibus ad promerendum; nec interesse ad augendam divinarum verborum auctoritatem, impleant ea homines, an non impleant; quia virtutem eorum ex Domini certum est constare persona, non ex servorum obedientia: nec addi eis nec decedere aliquid per nos potest, quorum honor per auctorem Deum semper æqualis est. Sed tamen si aditari se etiam exemplis hominum humana optat infirmitas, scilicet quo facilius etiam ipsa nunc faciat quæ alios fecisse ante cognoscat, ostendimus primo libro ^f hæc quæ etiam nunc ab aliquantibus Christi imitatoribus fiunt, non mediocriter, sed abundanter; nec a paucissimis, sed a populis; nec ab antiquissimis, sed pene a recentissimis nuper esse completa. **263** Quid enim novi et adhuc prope in oculis constituti apostolorum Actus loquuntur? *Omnes, inquam, qui credebant, habebant in unum omnia communia* (*Act. ii, 44*). Et iterum: *Gratia quoque magna erat in illis omnibus: nec enim quisquam egens erat inter illos. Quicumque enim possessores prædiorum ac domorum erant; vendentes affe-*

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Hinc ergo patet fuisse tum genus hominum in Ecclesia qui liberis non dabant operam, et quos prolem non habituros constabat statim ac certum vitæ genus profitebantur quod tum in usu erat. In hoc numero erant clerici, monachi et sanctimonialia. Unde rursus colligitur vehementer errare Baleum, qui cælibi vitæ intromovit auctoritate ex Salviano sumpta, uti dictum est supra in notis ad pag. 109. Hieronymus in libro adversus Vigilantium: *Quid faciant Orientis Ecclesie, quid Ægypti, et sedis Apostolicæ, quæ aut virgines clericos accipiunt aut continentia aut si uxores habuerint, mariti esse desistunt?*

^b Hæc est lectio codicis Colbertini. In regiis autem legitur: *Quia filios diligitis*. Nisi quod pro *quia* recentior regius habet *qui*.

^c Editiones, *cunctis suas animas*. Verum vox *suas* deest in omnibus antiquis exemplaribus.

^d Hæc verba usque ad *Sed ostendi* desunt in co-

D dicitur regiis et in Colbertino.

^e Quæ hoc loco interjacent, ea in nullo veterum exemplarium exstant quibus nos utimur. Quo factum est ut ea sustulerimus in secunda editione. Nunc vero cum ea reperiamus in ea quam Joannes Sichardus publicavit, quæ est omnium prima, et non sint indigna Salviano, placuit illa revocare in textum. Duplex haud dubie fuit editio horum librorum etiam ævo Salviani, prior in qua segmentum illud et alia nonnulla de quibus infra non exstant, ex qua derivata sunt exemplaria nostra, alia in quibus exstant. Sic apud Lactantium, exempli causa, nonnulla desunt in quibusdam codicibus quæ propterea nonnulli censuerunt non esse Lactantii, quamvis illius esse et stylus et alii codices ostendere satis abunde videntur.

^f Vide supra pag. 230.

rebant pretia venditorum, et ponebant ante pedes apostolorum (Act. iv, 33-35). Alibi quoque: *Et nemo ex eo quod possidebat, suum proprium esse dicebat (Ibid., 32)*. Atque hoc non parvus credentium numerus; ne quem forsitan minus scriptorum auctoritas moveat, dum putant exempla esse paucorum. Quæ fuerit quippe tunc multitudo Ecclesiæ principalis, vel ex hoc solo agnoscere potest, quod in principiis statim ipsis octo hominum millia biduo Ecclesiæ accessisse referuntur (Act. ii, 41, et iv, 4); pateatque æstimationi quæ cæteris diebus universi generis multitudo concreverit, ubi duo tantummodo dies, præter disparem ætatem pariter ac sexum, tantam virorum copiam procrearunt. Unde cum et tam innumerabilis jam tunc et tam perfecta plebs fuerit, quæro a vobis cum quibus loquor, cuncti parentes, in illis tot ac tantis tunc credentium millibus, tanta fidei perfectione viventibus, omnesne cum filiis an omnes sine filiis fuerint? Nètrum, opinor. Nulla enim Ecclesiæ plebs est non de utroque permixta. Intelligere ergo possunt quicumque ex Christianis filios non habent cui relinquere substantias suas debeant, cum videant cui reliquerint tunc illi filios non habentes. Sin autem habent, discant quid etiam ipsos oporteat facere, cum videant tunc parentes amorem filiorum Dei filiis prætulisse. Habet igitur omnis ætas, habet omnis conditio quod sequatur. Quicumque est particeps fidei participem se beati faciat exempli. **264** Si illi tunc ob Deum donantes omnia sua, etiam se ipsos exhereditavere viventes, discite vos, quæsumus, bona vestra vel ipsi ^a hæreditare morientes. Quæ quidem, ut dixi, etiam vos, o infidelissimi parentes, curiosius attentiusque pro vobis convenit cogitare. Oportet quippe vos, mihi credite, etiam inter filios vestros salutis animarumque vestrarum non oblivisci. Propinqua enim vestra pignora esse vobis et conjunctissima satis certum est. Sed, mihi credite, nemo vobis propinquior, nemo conjunctior quam vos ipsi. Amate itaque, non obsistimus, amate filios vestros, sed tamen secundo a vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odisse videamini. Inconsultus namque et stultus amor est, alterius memor et sui immemor. *Non accipiet, inquit Scriptura sacra, iniquitatem filii sui (Ezech. xviii, 20)*. Et Apostolus, *Unusquisque, inquit, proprium onus suum portabit*.

XI. Relictæ itaque filiis divitiæ parentes non liberant de mendicitate: immo relictæ immoderate filiis facultas, parentum est sempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis noxii quam filii nimis amati. Dum enim illi patriis bonis affluunt, parentes in sempiternitate cruciantur. Etiam si tam pius sit filius ut refrigerandi supplicii pa-

^a In codicibus regiis et in Colbertino sic omnino habet hic locus: *Hæreditare morientes. Oportet quippe, etc.* Reliqua quæ interjacent, non exstant in codicibus regiis, neque in Colbertino.

^b Hunc locum avide, ut solent adversarii nostri, arripuit Rittershusius ut ostenderet Salvianum sensisse quod defunctis non possint superstitum bona

A terni gratia communicare cum patre postea bona relicta cupiat, non valebit. ^b Reddere siquidem post mortem patris pietas filii non poterit, quod unicuique indevotio sua et infidelitas denegarit. Ideoque, juxta Apostolum, unusquisque sarcinas suas cogitet, quia unusquisque hominum sua onera portabit. Flammæ infelicitum mortuorum divitiis non refrigerantur hæredum. Dives ille in Evangelio qui purpura induebatur et bysso (*Luc. xvi, 19 seqq.*), absque dubio qui locuples in hoc sæculo **265** ipse fuerat, etiam hæredes suos morte ditarat. Sed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis ejus germani divites incubabant; et ille guttam refrigerii impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, sed ille in egestate; illi in gratulatione, sed ille in dolore; illi in divitiis, sed ille in tormentis; illi fortasse jugiter in luxuria, sed ille semper in flamma. O infelix ac miseranda conditio! Bonis suis aliis præparavit beatitudinem, sibi afflictionem; aliis gaudia, sibi lacrymas; aliis voluptatem brevem, sibi ignem perennem. Ubi erant tunc affines, ubi propinqui, ubi vel filii, si quos habuerat, vel germani quorum meminerat, et quos certe tanto amore dilexerat ut eorum ne in supplicio quidem positus oblivisceretur? Quid ei proderant, quid suffragabantur? Torquebatur infelix; et opes suas aliis devorantibus, ille refrigerii guttam ardens petebat, et impetrare non poterat. Et hoc, si quid addi ad pœnam potest, per illum sibi tribui postulabat quem aliquando contemperat, per illum qui in pure ac sanie computruerat, per illum cujus fetorem ac squalorem longe refugerat, qui membrorum suorum ulceribus canes paverat, quem scatentes vermium globi etiam intra recessus peresi corporis exararant. O gravis nimium et lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate, dives supplicium facultate. Pauper, cum penitus nil haberet, emit æternas divitias egestate. O quanto has facilius tam multa rerum possessione dives potuerat comparare, qui inter tormenta æstuans, et inter supplicia proclamans: *Pater, inquit, Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma (Ibid., 24)*. Non horrebatur tunc scilicet dives ille Lazari quondam pauperis manum, nec dedignabatur auxilium. **266** Inseti ejus digitos ori suo et mitigari intolerandas faucium flammam illius pridem fetidæ ac squalentis manus munere postulabat. O quanta rerum mutatio facta fuerat! Tangi tunc ab eo desiderabat, quem etiam videre ante despexerat.

XII. Hæc ergo divites cogitent, qui redimere facultatibus suis nolunt ne ista patiantur. Dives fuit ille de quo nunc loquimur: divites sunt et isti ad

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

opera prodesse ad resarcienda illa in quibus ipsi sibi defuerint. Quam autem falsus in hoc loco sit vir doctus patet ex sequentibus Salviani verbis: *Flammæ infelicitum mortuorum divitiis non refrigerantur hæredum*. Loquitur enim hic de his qui æternis suppliciis addicti sunt, quibus preces orationesque superstitum inutiles esse etiam nos fatemur.

quos nunc loquimur. ^a Unius sunt nominis. Caveant ne sint etiam conditionis unius. Non liberant enim filii divites parentes reos, nec restinguunt flammam miseri testatoris deliciis affluentibus opulentus hæres. Durum est ab aliquo filiis ac propinquis parum relinquere. Multo est durius in æternitate torqueri. Opinor enim divitem illum, cum torqueretur, non tantum delectabant opes hæredis sui, quantum angebant tormenta corporis sui; non tantum delectabat quod hæres suus bene epulabatur, quam angebat quod ipse male cruciabatur; non tantum delectabat quod hæres suus in exquisitis deliciis affluebat, quantum angebat quod ipse intolerantia ignibus diffluebat; non tantum delectabat quod hæres suus pascebat parasitos et belluones copiis suis, quantum angebat quod ipse pascebat flammam medullis suis. Et puto si quis ei tunc optionis copiam præstitisset, utrumne mallet divites hæredes suos esse, an se in miseriis tormentisque non esse; voluerat profecto illos omnibus bonis alienari, dummodo ille posset malis omnibus liberari; voluerat offerre omnia quæ possederat, dummodo evaderet, quæ perferrebat: voluerat cunctam illam substantiam quam habuerat et temporales argenti et auri thesauros pro se dare, ut iuges suppliciorum immortalium cruces et perenne illud incendium superjacta, si quo modo posset, divitiarum suarum mole restingeret, **267** et exundantes ignium globos opposita ingentium facultatum immensitate prohiberet. Et quid dicam voluisse eum, ut interminabile illud malum redimeret facultatibus suis? Plus dico aliquid. Voluerat omnem substantiam suam tradere, ut posset sibi, in flammis situs, unius saltem horæ requiem comparare. Desiderans enim ad mitigandas faucium flammam vel tinctum aqua pauperis digitum; quomodo non quantolibet pretio mercari requiem præoptaverat, qui parvam refrigerii guttam tam magno ambitu postulabat? Sed jam ista quid proderant aut quid juvabat miserum, quod tunc pro se offerre omnia volebat qui male ante noluerat? Vel quid tunc proderat quod dare cuncta cupiebat quæ jam amiserat, qui nihil tunc pro se dederat quando omnia possidebat? Sera quippe, ut ait in Scripturis Spiritus sanctus, sera est pœnitentia mortuorum. Quomodo? *Non est enim, inquit ad Deum Patrem sermo divinus, non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi* (*Psalm. vi, 6*)? Excludi penitus a confessione peccati peccatorem mortuum protestatur, nec posse esse quemquam postea Dei memorem, qui in hac vita sui fuerit oblitus. Atæo omnis ei spes penitus absconditur et omnis vitæ aditus obseratur; ut cum una sit reo salutis via preces ad Deum fundere et cœlestem misericordiam incessabiliter orare, etiam hac peccator

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a In recentiori codice regio scriptum est: *Unius sunt omnes facultatis. Caveant, etc.*

^b Verba hæc, *non tam hæredibus consulunt quam sibi obsunt*, desunt in codicibus regiis et in Colbertino.

^c Hæc et sequentia usque ad *Nec interest in pagina*

A lethiferæ oblivionis animadversione damnatur; ut ei nec memoria quidem Dei, a quo sperare debeat, relinquatur. Hæc ergo cogitent qui dum filios habere post mortem divites capiunt, futurorum suppliciorum nec in morte meminerunt. Hæc cogitent qui ut in hac caduca et brevi vita hæredes divites habeant, æterna seipsos morte condemnant, in quo quidem ^b non tam hæredibus consulunt quam sibi obsunt, non **268** tam illos amant quam se oderunt: quia non tam salubris amor est qui brevi consulit, quam grave odium quod in æternitate cruciabit. Et ideo Deus noster, ut primo dudum libello fluximus, disciplinam parentes thesaurizare jubet filiis, non pecuniam; perennia præcipit, non peritura, conferre: scilicet quia res istiusmodi atque opus sanctum et filiis pariter et parentibus prosunt: filiis utique per disciplinæ institutionem, parentibus per magnificentiae largitatem. Et filiis enim hoc disciplina præstat ut salutem capiant perpetuam, et parentibus largitas ut mortem effugiant sempiternam.

XIII. Sed cui hæc dicimus, aut cur dicimus? Ubi apertas aures aut videntes oculos invenire poterimus? *Omnes enim, ut de impiis legimus, pene omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est pene usque ad unum* (*Psalm. xiii, 3*). Nova quippe amentia tam sæculares quam etiam quosdam religionem professos incessit homines. Siquidem, ut dudum dicere cœperamus, jam non tantum filiis aut nepotibus, quod ob naturæ necessitudinem ferri potest, sed etiam agnatis atque cognatis; neque solum, ut aiunt, ex directo, sed etiam ex obliquo et ex transverso, immo potius ex adverso perversoque venientibus, res propriæ facultatis, id est, pretium suæ redemptionis addicunt, ^c sicut scriptum est: *Non dedit Deo propitiationem suam, et pretium redemptionis animæ suæ* (*Psalm. xlviii, 8, 9*). Et paulo post: *Simul, inquit, insipientes et stultus peribunt: et relinquent alienis divitias suas: et sepulcra eorum domus eorum in æternum* (*Ibid., 11, 12*). Quid inter stultum sit et insipientem, non est nunc disserendi locus; nec sane interest quæ inter eos meritorum sit differentia, quorum est una perditio. Quod causa itaque sufficit, cum dixisset simul insipientem **269** et stultum esse perituros; videamus quid vel ad causam vel ad cumulum perditionis adjecerit. *Relinquent, inquit, alienis divitias suas*. Verum est. Quid enim sive tam stultum sive tam perditum, quam ut aliquis de suo non sibi consulat, præsertim cum Deus dicat nihil prodesse homini si totum mundum lucrifaciat, animæ autem suæ detrimentum patiatur? *Aut quam dabit, inquit, homo commutationem pro anima sua* (*Matth. xvi, 26*)? Si ergo homines totum mundum spernere oportet ne animarum damna patiantur, et

sequenti, desunt in codicibus regiis et in Colbertino nec minus tamen absque iis constare lectionem monuit Pithœus. Quia tamen hæc sensum bonum reddunt, nolimus expungere. Illud admonuisse sufficit sic utrobique scriptum esse: *Pretium suæ redemptionis addicunt; nec interest pene jam apud homines, etc.*

propter suam salutem debet quispiam etiam sua lucra contemnere; quam infidelis est, quam insipiens est qui, ut alium divitem faciat, animam suam ipse condemnat? maxime cum et ille non multum adipiscatur qui usum temporalium rerum accipit, et ille inestimabilia damna perferat qui fructum beatæ æternitatis amittit. Nam et ideo sequitur in psalmo: *Sepulcra eorum, domus eorum in æternum*. Quam misera ergo erit perdita sors eorum qui quasi sepulcris perennibus deputati, quam conditionem post mortem præferunt corporum, eandem quodammodo patiantur animarum! et quidem minus miseram si eandem, aut si ad eos ad ^a jumenta insipientia nec bonorum sensus nec malorum ^b passio pertineret. Sed illud acerbum atque intolerabile quod similiter pereunt, sed non similiter puniuntur: illorum enim mors sempiterna sine sensu est, istorum omnium cum dolore: ac sic conditionem hominum peccatorum perditio quidem facit pecudibus esse similem, sed tamen pœnam graviolem. Cogitent igitur cuncta ista quæ dicimus, immo cogitent cuncta illa quæ Deus dicit, qui sibi nec ante mortem omnino consulunt, nec in morte succurrunt, apud quos oblivio est penitus suarum animarum. Nec interest penè jam apud homines **270** quibus consulant, dummodo sibi omnino non consulant. Si qui enim ex istis de quibus loquimur, morte appropinquante filios non habent, quærunt infidelissime quos aut propinquos aut affines suos dicant; aut si id forte deest, quærunt saltem aliqua novarum necessitudinum ficta nomina. Nec interest, ut dixi, apud eos quorum meminerint, dummodo sui obliviscantur; non interest quos amare se dicant, dummodo animas suas oderint; non interest quos divites faciant, dummodo se æterna mendicitate consumant.

XIV. O infelicitas, o insania! Quid tantum, quæso, de se miserissimi omnium male promeruerunt, ut dum aliorum voluptatibus serviunt, se perpetuo persequantur! Videas enim a quibusdam infelicissima vanitate investigari quosdam novos ac nobiles propinquos, videas incognitarum agnationum pudenda nomina et recentium ac præpotentium affinitatum ridicula commenta, cum dicat quis de aliquo adoptivo ac subitaneo propinquo: *Illum hæredem facio* ^c parentem meum. Aut quæcunque sanctæ professionis

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Recte monuit Pithœus fortasse rectius ita legendum hoc loco esse *si ad eos ut jumenta, vel ut adjumenta*.

^b Hic describenda sunt ea quæ vir clariss. Petrus Pithœus annotavit ad hunc locum; quæ sic habent: *Corruptus est hic locus in cæteris aliis editionibus, Basiliensi prima excepta, ex qua ita restituendus est, nec malorum passio perveniret. At illud acerbum atque intolerabile, eodem plane sensu. Nos vero cum destitueremur hoc loco veteris codicis auxilio, nec illius primæ editionis Basiliensis copia suppeteret, ita supplendum non omnino Aproditionyos conjeceramus. Huc usque Pithœus. In codicibus regiis legitur ut in Pithœana editione.*

^c Id est, propinquum non parent. Proprie parentum vocabulo intelligimus patrem ac matrem. Hieronymus in libro secundo adversus Rufinum: *Illud vero ridiculum quod post triginta annos ad parentes se re-*

A vidua vel puella: *Illum hæredem scribo proximum meum. Ac sic quidam quos in omni vita quasi extraneos alienosque habuerant, subito in extremis propinquos habent; et qui extranei semper fuere viventium, parentes esse incipiunt mortuorum. Introducunt enim repente in testamentum quos nunquam introduxere in affectum; et hoc maxime, ut dixi, aut locupletes, aut nobiles, aut honoratos, et qui nisi potentes essent, parentes forsitan non fuissent. Ridicula miseri testatoris ambitio, dans censum propriæ facultatis ad comparandum mendacium propinquitatis, emens pretio hæreditatis nomen hæredis, et totis patrimonii sui viribus hoc elabrans ne se ille qui hæres scribitur parentem **271** neget, et ut testator infelicissimus stultissima ac miserrima vanitate, factò hærede nobili, quia in vita sua humilior esse visus est, ^d honoratior in morte esse videatur. O cæcitas, o insania! quanto studio, infelicissimi homines, id efficitis ut miseri in æternitate sitis? Quanto minore cura, minore ambitu id vobis præstare potuistis ut semper beati esse possitis? Cujus quidem rei causam aliam omnino invenire non possum, nisi solam tantummodo incredulitatem atque perfidiam, id est, quod aut judicandos se a Deo homines esse non putant, aut resurrecturos omnino esse non credunt. Nemo est enim qui resurrecturum se et judicandum a Deo de operibus bonis ac malis certus sit, qui non vel spei ac beatitudini suæ præstet ut pro bonis operibus perennia bona capiat, vel timori atque discrimini ne pro malis mala æternâ patiatur.*

C XV. Sed abhorrere hoc videlicet a Christiano nomine videtur, ut ^e dicatur futura non credere. Quid ergo cause est, ut si credit quæ dixit Deus, non timeat quæ minatur Deus? Si non credit verbis quæ dixit Deus, non credat præmiis quæ promittit Deus! Neque enim se probat promissionibus Dei credere, qui non sic agit ut possit ad promissa a Deo præmia pervenire. In ipsa quippe hac vita hominum, si iudicandum se aliquis ab humana hac potestate et rapiendum se ad tribunal terrenum esse cognoverit, advocatos requirit, patronos adhibet, officialium gratiam favoremque mercatur; et hæc omnia metæ iudicii futuri agit, cum tamen eventum iudicii comparare non possit: adeo etsi victoriam emere ipsam

D *versum esse jactat, homo qui nec patrem habet nec matrem; et quos viventes juvenis dereliquit, mortuos desiderat. Nisi forte parentes militari vulgarique sermone cognatos et affines nominat. Aetate Salviani certum est parentum vocabulo comprehensus fuisse etiam cognatos et affines.*

^d Erasmus in exsequiis Seraphicis: *Non sentiant exanimis. Sed tamen viventes imaginatione quodam futuræ pompæ voluptatem aliquam ac fructum præcipiunt.*

^e In aliis editionibus legitur, *dicatur bona æterna futura. Sed bona æterna non exstant in antiquis exemplaribus calamo exaratis, et supervacanea esse docent sequentia.*

^f Editiones habent *officialium atque apparitorum*. Verum codices antiqui non habent voces atque apparitorum, quæ certe sunt superflue.

non valet, spem tamen victoriae magno emit. Dic mihi quisquis ille es qui credere te iudicium Dei dicis, tu si vel supradictorum exemplo hominum iudicandum te esse a Deo crederes, 272 nonne spem ac salutem tuam quolibet pretio comparares? Sed non credis utique, non credis; et licet credulitatem tuam verbis tuis velis asseverare, non credis. Verbis enim, ut ait Apostolus, confiteris, sed factis negas (Tit. 1, 16). Denique, ut infidelitatem tuam tibi met ex teipso probem, dic mihi, obsecro, quisquis ille es qui substantiam tuam vel propinquo cupiam diviti, vel affini, vel si hi forte desunt, etiam extraneo derelinquis; cur eam non sanus a te atque incolumis abdicasti? cur non sospes ac vegetus heredibus tradidisti? sed in testamento ipso providentissime caves et sollicite ac diligenter inscribis: *Quando ego ex rebus humanis excessero, tunc mihi tu ille charissime hæres esto.* Dic mihi, quæso, cur huic charissimo, ut ipse ais, ac devotissimo tuo tandiu nihil de tuo tribuis, tandiu nihil de tuo tradis, quandiu te putas esse victurum, sed tum cum te vides esse moriturum? Et quid dico cum esse te moriturum vides? Immo id caves providentissime ne vel spirante, vel moriente te quidquam de tuo habeat, sed jam defuncto omnino, jam mortuo. Et mirum est quod hoc ipsum sinis ut ^a funestato te tua habeat, nisi etiam jam exportato atque tumulato. Quamvis etiam in hoc quod ais, *Quando ego ex rebus humanis excessero*, id ipsum cavisse videaris. Hoc est enim ex rebus humanis penitus excedere, totum omnino cum suo corpore hominem in præsentia humanarum rerum esse desisse. Dic mihi itaque cur hæc tam provide in testamento caves, cur tam sollicite ac prudenter interseris? Absque dubio quia necessariam tibi, dum vivis, rem tuam iudicas, quia alienare te facultatibus tuis non vis; et iniquissimum putas vivo te et incolumi alium tuo divitem fieri, te autem mendicitate consumi. Verum est ^b, nec inrationabilem curam 273 abnuo, et quidquid a te in hunc modum dicitur probo. Sed in uno tamen mihi satis a te fieri cupio. Quid est quod tu, ^c qui tibi usum rerum tuarum tantopere necessarium putas, fructus ac redditus facultatis tuæ post mortem necessarios esse non putas? Dicis absque dubio, quia mortuo nihil opus est, nec reservandum mihi quidquam in tempus illud est; quia defunctus ac nihil sentiens, nec delectari possum possessione rerum mearum, neque amissione cruciari. Evidens causa est. Ergo idcirco moriens

A substantiam tuam alteri deputas, quia capere ex ea fructus post mortem ipse non possis. Sed quid quod electissimum vas Dei apostolus Paulus testificatur et clamat quod *Quicumque homo in vita hac seminaverit, hæc post mortem metet* (Gal. vi, 8); et *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictione, ex benedictione et metet* (II Cor. ix, 6)? Ex quo aperte intelligi voluit eos qui seminant in parcitate, benedictionem metere non posse. Dum enim dicens, *Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictione, ex benedictione et metet*, evidenter utique benedictionem in sola posuerit largitate, ostendit parcos seminatores mendicitatem, largos benedictionem esse messuros.

XVI. Sed fortasse hæc tibi, quicumque es, o infidelis, aut parum valida aut parum aperta esse videntur. Quid quod Dominus ipse in Evangelio nihil quæquam de operibus bonis perdere Christianorum manifestissime docet dicens: *Quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam* (Math. x, 42)? Quid dici evidentiùs potuit? Etiam eam rem in futuro habituram præmium esse dixit, quæ in præsentii pretium non haberet, tantumque honoris cultui suo tribuit ut aliquid esset illic per fidem quod hic 274 omnino nihil esset per vililitatem. Sed tamen ne hoc sibi quidam forsitan blandirentur, si multa habentes exiguis possent magna mercari; subtiliter posuit etiam pro calice aquæ frigidæ non perituram esse mercedem: hoc utique evidenter ostendens non pro parvo aliquid magnum esse reddendum, sed tamen quaecumque fidei opus non esse periturum. Habes itaque indubitabilem futuræ retributionis securitatem, habes recipiendorum bonorum operum satis idoneum vadem: qui quidem tantæ non solum fidei, sed etiam misericordiæ atque pietatis est, ut non solvat tantum quod promiserit quasi debitum, sed etiam ostendat aliquid quo se faciat debitorem. Nam qui pro calice aquæ frigidæ redditurum se dixit esse mercedem, non solum vult solvere quæ acceperit, sed etiam demonstrat aliqua quæ solvat. Pius scilicet ac misericordia plenus, et consulere volens non solum diviti largitati, sed etiam pauperculæ officiositati, ostendit quod obnoxium sibi in aliquo Deum faceret, etiam qui quod feneret penitus non haberet.

XVII. Sed forsitan tibi, quicumque dives es, indignum hoc facultatibus tuis opus pauperulorum esse

STEPHANI BALUZI NOTÆ.

^a In editione Pithœi sic habet hic locus: *Et mirum est quod hoc ipsum sinis ut te non jam funestato aliquid de tuo habeat: jam exportato atque tumulato.* In vetusto autem codice regio sic: *Et mirum est q. h. i. sinis, et jam non funestato te tua habeat: jam exportato atque tumulato.* Rectius ergo fortassis codex regius recentior, qui sic habet: *Et mirum e. q. h. i. s. ut funestato te tua habeat, nisi etiam jam exportato atque tumulato.* Rittershusius existimaverat inutilem hoc loco esse particulam negativam.

- In editionibus sequitur, ac rectum putas. Verum

cum his careant omnes libri veteres, et necessaria non sint, hinc sustulimus. Aiebat autem Rittershusius legendum postea esse, ut sensus constet, *nec rationabilem curam abnuo*, pro eo quod editiones habent *nec inrationabilem*. Itaque visum est admoneri debere conjecturam ejus confirmari auctoritate recentioris codicis regii.

^c Antea legebatur, *qui tibi in vita ista usum rerum.* Nos secuti veteres libros, in quibus desiderantur voces in vita ista, illas delevimus.

videatur, et velis aliquam ad te peculiariter pertinentem sponsonem ^a sacræ repositionis audire. Habes primum illud quod ad divitem illum Deus in Evangelio loquitur: *Vade, vende omnia bona tua, et habebis thesaurum in caelo* (Matth. xix, 21). Deinde illud quod præcepto interdictorio generaliter jubet: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra; thesaurizate autem vobis thesauros in caelo* (Matth. vi, 19, 20). Postremo illa quibus omnes rerum mundialium possessores ad opus ^b profluæ largitatis spe infinitæ remunerationis invitat, dicens quod omnis qui propter honorem atque amorem suum aut domum, aut agrum, aut quamcunque aliam **275** facultatem in usus misericordiæ prorogavit, centuplum accipiat in futuro. *Insuper autem, inquit, et vitam æternam possidebit* (Matth. xix, 29). Quid spondere majus credentibus sibi potuit, qui ^c magnis feneratoribus suis centuplum se reddendum esse promisit? Nec solum hoc, sed vitam, inquit, æternam possidebit. Hoc multo plus est quam ipsa centupli retributio: quia id ipsum quod quis in centuplo acceperit, in perpetuo possidebit. Non erit ergo tunc fragilis et caduca possessio, nec in similitudinem terrenarum divitiarum, umbræ prætereuntis aut somni vanescentis more peritura. Quidquid datum a Deo fuerit, immortale erit: quidquid acceptum fuerit, sine termino permanebit. Ac per hoc, ut dixi, plus quam centuplum accipit qui sic accipit: quia vincit centupli pretium, id ipsum esse centuplum sempiternum.

XVIII. Quæ cum ita sint, et cum tanta absque dubio recepturus sit qui Deo credit, quomodo tu his rebus quas Deo dederis, usurum te esse post mortem non putas, quarum tibi non usum tantummodo Dominus, sed augmentum etiam et superexcellentem cumulum pollicetur? Aut forte accipere hæc tanta non vis? Sed hoc ratio non patitur ut nolis. Nemo enim est inter homines qui cum beatus esse valeat, miser esse malit; nemo est qui cum habere possit delicias summi boni, pati velit supplicium summi mali: nullus profecto, nullus; et ideo nec tu quidem: nisi forte monstruosa sit in te aliqua et discrepans ab humano genere natura, ut solus tibi penitus bene esse nolis, solus beatitudinem fugias, solus supplicii delecteris. Quod si utique non est, quid ergo causæ est ut non vel moriens et in ultimis situs, id saltem supremæ oblationis officio et omni rerum tuarum ambitu agas ut, si mereri a Deo potes, locuples **276** ac beatus sis; sin autem id non potes, certe ^d vel pro hoc merearis ut miser non sis, certe non uraris, certe non torquearis, certe tenebris exterioribus non ^e injiciaris, et ardentibus sine fine flammis non decoquaris? Quæ cum ita sint, quid ergo, ut dixi, causæ est, ^f ut non

A omnibus modis vel mala fugias, vel bona assequi velis? quid causæ est quod hæc non agis? quid causæ est ut bona æterna non emas? quid causæ est ut mala æterna non timeas? Quid utique nisi illud quod prælocutus sum, quod aut judicandum a Deo te esse non putas, aut resurrecturum omnino te esse non credis? Si enim crederes, quomodo non futuri iudicii inestimabile malum fugeres et immortalium suppliciorum tormenta vitares? Sed non credis utique, non credis; ac licet aliud et sermone asseras, et professione, non credis: sermo enim et professio tua jactitant fidem, sed vita atque obitus publicant infidelitatem. Alioquin vince me; vinci volo. Non quæro ut mihi credulitatem tuam superioris vitæ actibus probes; uno contentus sum testimonio supremorum tuorum. Ecce **B** jam, ecce morieris, egressurus de domo corporis tui, nesciens quo iturus, quo abducendus, ad quam pœnalia et quam tetra rapiendus, cui unum tantummodo superest inter suprema per fugium, una effugiendi æterni ignis spicula datur, ut pro te offeras saltem quod in substantia habes, quia aliud quod possis Deo offerre jam non habes; et tu immemor tui, oblitus salutis tuæ, de legataris novis cogitas, de locupletando hærede suspiras? Et hæc faciens, credere te iudicium Dei dicis, qui tibi, cum judicandus sis, vel inter suprema non consulis! et credere te aliquid de salute animæ tuæ loqueris, cui nullus est anima tua vilior, apud quem prope non interest cui prosis, dummodo ut tibi noceas! **277** et credere te futurum iudicem dicis, apud quem nullus est minor atque despectior quam ipse iudex! Nam in tantum eum spernis, in tantum despicias, ut nec tibimet ipsi consulas, dummodo ejus jussa contemnas. Aut refelle me, et convince, si mentior. Clamat tibi ecce morienti ipse qui te iudicaturus est iudex tuus, ne ullum omnino hominum in prorogandis rebus ac facultatibus tuis plus quam te ames, ne ulli de substantia tua moriens magis quam tibi consulas, nullum tibi anima tua propinquiorem, nullum iudices chariorem. *Quid enim proderit, inquit Salvator, homini si lucretur mundum totum, et detrimentum faciat animæ suæ? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua* (Matth. xiv, 26)? Hoc est dicere: Quid tibi, o infelicissime homo, proderit si omnem mundum aut ipse habeas, aut tuis proximis relinquant, si salutis atque animæ **D** detrimenta patiaris? Damna enim animæ totum penitus secum auferunt; nec quidquam homo omnino habere poterit qui seipsum damno animæ pereuntis amittat. *Aut quam, inquit, homo commutationem dabit pro anima sua?* Hoc est dicere: Non respicias, o homo, pecuniam, non possessionem; nec dubites, saltem moriens, pro spe tua, quantum potes, rei tue

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Ita libri veteres. In editionibus vero scriptum est *dominicæ*.

^b Admonet Pithœus legendum esse *superfluæ largitatis*.

^c Antea legebatur *magis*, ut in veteri codice regio. Sed quia in reliquis scriptum est *magnis*, et Pithœus admonuit istic ita reponendum esse, sequi placuit

iudicium viri doctissimi.

^d Hæc desunt in antiquis codicibus.

^e Veteres libri, *enecerus*.

^f Hæc verba, usque ad illa, *quod hæc non agis*, desunt in antiquis codicibus, qui sic omnino habent, *Quid ergo, ut dixi, causæ est quod hæc non agis?*

ac facultatis offerre. Quidquidlibet enim dederis pro te, vile est; quidquid pro te obtuleris, parvi pretii est: quia anima tua in omnium rerum comparatione pretiosior. Et ideo nihil dubites pro te dare: quia si te amiseris, omnia in te perdis: si autem te lucriferis, tecum et in te omnia possidebis.

XIX. Cum hæc ergo tibi jam morienti, o homo quisquis es, Dominus tuus clamet, tu mentem obduras, tu aurem obstruis; et nudis sermonibus fidem assensens, sufficere tibi putas verba pro rebus, ac satis te firmum **278** æstimas credulitatis habere subsidium, si Deum, quem rebus atque operibus tuis despicias, verbis mendacibus honorare videaris. *Fili*, inquit Scriptura sancta, *si habes, benefac tecum, et Deo bonas oblationes offer* (Eccli. xiv, 11). Et alibi: *Miserere*, inquit, *animæ tuæ* (Id. xxx, 24). ^a Vide pietatem erga te Domini nostri, vide quam misericors sit Dominus Deus noster, qui nos ipsos pro nobis misericordiam rogat. *Miserere*, inquit, *animæ tuæ*. Hoc est dicere: Miserere etiam tu illius cujus vides miseratione me frangi; miserere illius tandem cujus misereor ego semper; miserere tu animæ saltem tuæ, cum misereri me cernas alienæ. Et quid post hæc, o miserrime homo? cum Deus sic tecum agat, non acquiescis! rogat te ut tui miserearis, et non vis! causam tuam apud te agit, et ^b a te non admittitur! dignatur te pro te petere, et a te non potest impetrare! Et quomodo, quisquis es, o miserrime homo, quomodo te postea supplicentem ille in iudicio suo audiet, cum tu hic cum pro te rogantem audire ipse nolueris? Sed videlicet causa grandis est, qua Deum audire non possis. Circumstant enim te ægrotantem cognati atque agnati tui, circumstant locupletes matresfamilie, circumstant nobiles viri, obsidet lectum infirmitatis tuæ sericis atque auratis vestibus circumfusa numerositas. O quantus fructus æternitatis est, talibus bona propria erogare mendicis! Digna videlicet causa et satis justa est, ut tu animæ tuæ auferas quod egenis talibus derelinquas. Sed nimirum misericordia frangeris, et lamentantium propinquorum pietate superaris. Est certa ratio. Vides quippe opulentissimi ac splendidissimi cultus homines, ^c tibi anxios, tibi flentes, tristi vultu et festo habitu, compositas ad moestitudinem facies tibi ostentantes, per imaginariam sollicitudinem suam ementes **279** hereditatem tuam. Quem non moveat tanta pietas, quem non moveat talis dolor; aut quomodo, cum hæc talia videas, non obliviscaris tui? Vides enim extortas lacrymas, simulata suspiria, fictam anxietatem, non optantem ut convalescas, sed expectantem quando moriaris. Vides delixos in te, quasi accusantes tui obitus tarditatem, omnium vultus. O infelicem te ac miserrimum cujus supremum exitum tantus desiderat ^d ac preca-

tur numerus propinquorum! nisi quod scio ac satis certus sum, nihil omnino apud Deum vota talium prevalere. Nam mirari possem forte quod viveres, quem mori tam multi velint. Et propter hos, quisquis ille es, propter hos tales animam tuam deseris, et credere te iudicium Dei dicis, cum ad hoc ejus jussa despicias ut patrimonium tuum talibus derelinquas? *Dispersit*, inquit propheta de eo qui Deum credit, *dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in æternum* (Psal. cxl, 9). Sed et Salvator ipse ad omnes divites: *Vendite*, inquit, *quæ possidetis, et date elemosynam* (Luc. xii, 33). Et alibi: *Vende quæ habes, et da pauperibus* (Matth. xix, 21). Nunquid dicit, agnatis da, nunquid affinibus? Non utique; sed pauperibus, sed egenis. Nunquid propinquo diviti, nunquid ulli omnino homini præpotenti? Non utique; sed egeni, sed inopi, sed egestoso. ^e Et recte. Nunquid enim cum locupletibus cognatis tuis substantiam tuam dederis, justitia tua manet in æternum? aut cum divitias eorum divitiis tuis auxeris, thesaurum habebis in cælo? *Væ*, inquit propheta, *his qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce* (Isa. v, 20). Etiam laudari a te tales hos Deus prohibet, et tu ditare non metuis! dari his prædicatoria verba non vult, et tu etiam talenta largiris! honorari vitam eorum fictis sermonibus vetat, et a te thesauri **280** eorum divitiæque cumulantur!

XX. Sed vereris videlicet vultus circumsidantium propinquorum, et præsentem atque obsidentem lectulum tuum metuis offendere. *Ne metueris eos*, inquit Dominus per prophetam, *neque paveas a facie eorum, quoniam domus exasperans est* (Ezech. ii, 6). Et ideo tu etiam esto intrepidus et constans. Non formides vultus eorum, neque frangaris ambitu eorum. Despice concupiscentes hereditatem tuam et dividentes jam inter se substantiam tuam; qui non te, sed patrimonium tuum diligunt, immo qui cupiditate rerum tuarum te execrantur. Nam dum tua impatienter sitiunt, te oderunt; præsentiamque tuam quasi æmulam sibi et adversariam judicantes, obicem atque obstaculum putant cupiditatis suæ esse quod vivis. Despice ergo hos tales ac nibili facito. Non te moveant blandimenta eorum: venena tibi sunt. Non respicias adulationes eorum: gladii sunt jugulatores tui, et quidem ferreis atque hostilibus gladiis tetriores. ^d Illos enim homines cuncti vident; istos incauti non vident. Illi, quia aperte sæviunt, evitantur; isti, quia occulte insidiantur, occidunt: et hoc periculosiores sunt ac novo nocendi genere pejores, quod illis ferreis gladiis nemo est penitus qui se lædi velit, istis multi se etiam occidi volunt. Nova atque inestimabilis mali lethalis inlecebra. Illis gladiis quicumque percutitur, et timore pariter et dolore torquetur;

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Hæc absunt a vetustis codicibus.

^b Et hæc quoque absunt a vetustis codicibus.

^c Rursum hæc non exstant in codicibus manuscriptis.

^d Desunt quoque ista in eisdem codicibus.

^e Et hæc quoque absunt ab eisdem codicibus.

^f Tacitus in libro primo Historiarum: *Blanditiæ, pessimum veri affectus venenum*. Arnulphus episcopus Lexoviensis in epistola ad Henricum II regem edita in tomo secundo Spicilegii Dacheriani pag. 497: *Meliora sunt vere diligentis severa consilia quam fallax assentatio blandientis*.

Istis quicumque occiditur, delectatur. Fuge ergo hoc malum, fuge assentationes insidiantes tibi, fuge^a obsequelaꝝ noxias tibi, fuge ambitus deceptores tuos : ista sunt officia quæ te jugulant, ista sunt quæ in mortem trahunt. Fuge ergo talium blandimenta, fuge eorum sedulitatem : isti sunt carnifices ac tortores tui, qui te in præsentem quidem ambiunt, sed in futuro necant, **281** et consertis quodammodo manibus ac velut conjurata mutuo factione in sempiternos tartari

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Verbum ab obsequendo deductum, quod a Plauto usurpatum est alicubi, et a Marcello memoriali in epistola ad Severianum et Julianum, quæ præfigi solet gestis collationis Carthaginensis : *Ad omnem quippe delegati muneris obsequelaꝝ*, etc. Simile huic vocabulum exstat apud Ruricium episcopum Lemovicensem in epistola 15 libri secundi, ubi vulgo legitur *vestra in Domino custodiat insequilla*, cum legendum sit *insequela*. Fuere enim ea tempora quibus librarii in se trahebant auctoritatem orthographiæ; et cum

ignes cogere ac præcipitare conantur. Et ideo non timeas eos, non expavescas; erige animum, et vim sanctæ auctoritatis assume. Si enim illi tantopere annuntiantur ut pereas, cur non majore tu animo annuntiaris ut vivas? Confortare ergo, et constanti animo tibi consule. Satis infidelis ac satis stultus est qui navult præstare aliis et sit miser, quam sibi ut sit beatus; et ut alios affluere faciat deliciis temporariis, se tradit urendum ignibus sempiternis.

hujusmodi vocabula incidere, ea declinare paululum faciebant a sua origine. Exemplo sint voces *querela* et *parentela*; quarum illa in veteri collectione canonum et in vetustissimis membranarum codicibus Theodosiani quæ exstant Parisiis in bibliotheca monasterii Sancti Germani de Pratis scripta est *quarilla*, altera vero in libro legis Salicæ tit. 63, cap. 1, *parentilla*. Sic etiam in Monastico Anglicano tom. I, pag. 122 : *sub domino ac potestate parentillæ meæ*. Sunt etiam multa alia exempla.

LIBER QUARTUS.

I. Non me præterit, domina mi Ecclesia, nutrix beatæ spei, hæc quæ libellis superioribus diximus, nonnullis filiis tuis Christum parum amantibus displicere. Sed nos voluntates eorum non magni pendimus : quia^a nec mirum est ut eis loquentia de Deo verba non placeant, quibus ipse forsitan Deus non placet; nec exspectandum ut insinuatorem salutis atque animarum sermonem ament, qui salutem ipsam atque animas suas non amant. Sufficiunt itaque, sicut in aliis, ita etiam in hac parte nobis sensus tantum et iudicia sanctorum; quibus idem æque apud nos sentientibus, certi profecto sumus etiam Deum ipsam sentire nobiscum : quia cum in sanctis suis spiritus Dei maneat, absque dubio Deus illic est ubi illa pars fuerit a qua Dei spiritus non recedit. Prætorum ergo hominum, id est, paganorum **282** vel mundalium, sensus aut parvi æstimandi sunt, aut nihil omnino faciendi. *Quia si hominibus*, inquit Apostolus, *placere vellem, Christi servus non essem* (Gal. 1, 10). Illud durius ac molestius, quod quidam, ut arbitror, filiorum tuorum sub religionis titulo a religione dissentiant, et^b habitu magis sæculum reliquere quam sensu : quorum, si fallor, sententia hoc habet atque asserit, omni omnino homini Christiano propinquitatem in exitu magis considerandam esse quam Christum. Et quia profana penitus per se erat execrabilisque sententia, velare, ut puto, infidelissimam præ-

dicationem quasi umbratili quadam adjectione conantur, dicentes cunctos qui credunt Deum, sanos tantum atque incolumes officiosos Christo esse debere; ceterum jam exeuntes a sæculo, carnalis magis propinquitatis quam divini officii oportere meminisse. Quasi vero homines Christianos alios esse oporteat incolumes, alios de hoc sæculo recedentes; et alios se cuncti exhibere Christo debeant in sospitate, alios in morte; alios in superiore vita, alios in posteriore. Quod si ita est, ergo alterum quis habiturus est Christum juvenis, alterum senex; et totiens debent homines demutari fide, quotiens demutantur ætate. Si enim erga Dei cultum alter quispiam futurus est vigens, alter infirmus, alter sanus, alter ægrotans; ergo prout status fuerit humani corporis inæqualis, ita erit homini etiam Deus ipse mutabilis; et quotiens fuerit in homine valetudo contraria, totiens erit etiam religio diversa. Quasi vero qui incolumes Christi esse debent, morientes Christi esse non debeant. Et ubi illud est : *Qui perseveravit in finem, hic salvus erit* (Matth. x, 22, et xxiv, 13)? Aut illud in Proverbiis sacris divini sermonis oraculum. *Sapientia in exitu canitur* (Prov. 1, 20, sec. LXX)? Quo utique ostenditur, licet salubris sit **283** in omni ætate sapientia, præcipue tamen omnes in exitu suo debere esse sapientes : quia laudari penitus anteactæ ætatis prudentia non merebitur, nisi bono fine claudatur. *Sapientia enim in exitu canitur*.^c Suf-

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Ita omnes libri veteres. At editiones habent, *neque mirum est si eis*.

^b Hinc patet eos qui sæculum relinquebant, clericos videlicet, monachos et sanctimoniales habuisse vestes diversas a vestitu cæterorum hominum, ut etiam hoc agendi modo probarent renuntiasse se pompis et oblectamentis sæculi. Supra lib. iv de Gubernatione, pag. 70 : *Ubi enim quis mutaverit vestem, mutat protinus dignitatem*. Lib. vii, pag. 181 : *Non sine causa itaque istud fuit quod inter Africæ civitates, et maxime intra Carthaginis muros, palliatum et pallidum et recis comarum fluentium iudis usque ad cutem tonsum*

videre tam infelix ille papulus quam infidelis sine convicio atque execratione vix poterat. Infra hoc libro vi, pag. 289 : *Induat sibi quomodo quilibet habitum sancti nominis*. Hieronymus in epistola ad Demetriadem de virginitate servanda, eam laudat, quod pro gemmis et serico et exquisitis epulis appetierit jejuniorum laborem, asperitatem vestium, victus continentiam, et quod omnem corporis cultum et habitum sæcularem quasi propositi sui impedimenta projecit, ut vili tunica indueretur et viliori pallio legeretur.

^c Hæc omnia usque ad hæc verba, *Cur eam non dixit cani in pueritia*, desunt in antiquis codicibus.

fecit, inquit pestilens prædicatio, sufficit præteritum opus homini, etiamsi in fine nihil faciat. Ego multo plus addo, quæ non minus eis; si potest, morte vicina aut certe plus multo esse faciendum. Primum, quia de bono opere nihil nimis est. Deinde, quod ad tribunal Dei pergens, magis placare judicem debet, quasi jam in judicio constitutus. Postremo, quod si aliqua ante exitum bona fecit, multo magis facere jam in exitu suo debet, ne deterior scilicet superioribus vitæ actibus suis esse videatur. Si autem bonis operibus parum studuit, multo utique magis facere eum vel in exitu suo convenit; ut quod vita anteriore non reddidit, saltem in extremitate persolvat; et qui ex hoc reus est quod ante neglexit, vel per hoc excusari aliquatenus Domino suo possit quod præteritam inhumanitatem ultima saltem devotione compenset. Sed ad superiora redeamus. *Sapientia*, inquit sermo divinus, *in exitu canitur*. Cur eam non dixit cani in pueritia, non in juventute, non in statu rerum incolumitatis, non in prosperitatibus secundorum? Scilicet quia in his omnibus quidquid laudatur incertum est. Quandiu enim quis subjacet mutationi, non potest eum securitate laudari; et ideo, ut ait, *Sapientia in exitu canitur*. Exiens enim quis de incertis periculis, certum merebitur evasa omnium rerum varietate suffragium: quia tum stabilis et firma laus est, quando meritum jam non potest perire laudati. *Sapientia*, inquit, *in exitu canitur*. Quid est, quæso, sapientia Christiani? Quid, nisi timor et amor Christi? *Initium* enim, inquit, **284** *sapientia timor Domini* (*Psal.* cx, 10; *Prov.* i, 7, et ix, 10; *Ecclesi.* i, 16); et alibi: *Perfecta*, inquit, *dilectio foras mittit timorem* (*I Joann.* iv, 18). Ergo, ut videmus, initium sapientia est in timore Christi, perfectio in amore. Itaque si sapientia Christiani timor est atque amor Domini, ita demum vere sapientes sumus si Deum semper ac super omnia diligamus; et hoc cum omni tempore, tum præcipue in exitu nostro, quia *Sapientia in exitu canitur*.

II. Si ergo *sapientia* per hoc maxime *in exitu canitur*, si Deus super omnia diligatur, quæ igitur insania est, ut dicat aliquis Christum carnali propinquitati præponi ab incolumibus oportere, a morientibus non debere? Cur enim eum præferant incolumes, si non debent præferre morientes? Aut si potest quispiam religiose agnatos atque affines suos Christo in morte præponere, cur non religiose etiam ante præponebat? Aut si est ulla hora in vita ultima qua quis plus alios diligere debeat quam seipsum et Deum, cur non et in vita anteriore plus diligit? Ac sic fit ut solvantur omnia, et evanescant, et intendant, neque ultum quis viliores habeat quam seipsum, neque ullam inferiorem quam Deum. Si enim ullum est tempus quo ab aliquo possit Deus affinis aut propinquis jure postponi, nullum est quo possit jure præponi. Sin autem, quod verum est, nullum est omnino tempus quo non debeat anteponi, nullum est omnino tempus quo possit jure postponi. Nullum utique. Et ideo ne in extremis quidem: quia etiam *justam* hominem propheta, in die qua erraverit, dicit esse periturum (*Ezech.*

iii, 20). Itaque si omnis error errantis perditione multatur, et his quoque erroribus vita hominum periclitatur quibus usitate atque communiter innocentia humana polluitur; quid futurum existimamus ubi in Deum ipsam detestabili infidelitate peccatur? **285** Si enim, inquit Apostolus, omnis inobedientia justam accipit mercedis retributionem (*Hebr.* ii, 2), quemodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Nullus autem salutem veram plus negligit quam qui Deo aliquid anteponeat. Cum enim salus nostra manus ac misericordia Dei sit, quæ et ratio consequenda salutis est qui Deum ipsum despiciat, in cujus misericordia salus nostra consistit? Aut eum *judex* et vivorum sit Deus et mortuorum, quæ ei spes in Dei judicio esse poterit qui eum etiam moriens judicio suo spreverit a quo est statim mortuus judicandus? Et ideo, ut Scriptura divina ait, in quo judicio judicat, in eo judicabitur de eo (*Matth.* vii, 2): hoc est, quo judicio judicat de Deo, eo ipse judicabitur a Deo; neque iniquum putare poterit si eum cunctis in futuro Dominus postposuerit, qui in præsentem Deum cunctis ipse postponit; nec queri potest si eum omnibus Deus æstimet damnabiliorem, cum ipse omnibus Deum æstimet viliores.

III. Sed dicit aliquis non se hoc animo ista facere quo aut contemnat Deum aut vilem putet, sed quo vel amet eos quos hæredes instituit, vel honoret. Acquiescamus hoc ita esse: omnibus factis etiam aliis flagitiosissimis et criminosis rebus excusatio ista suppetit. Nam dicere et fornicatoribus licet non se hoc animo fornicari quod Deum spernant, sed quia calore corporis atque infirmitate vincantur. Et homicidæ id affirmare possunt, non se contemptu Dei humanum sanguinem fundere vel odio, sed cupiditate tantum scelera præstare. Sed quid prodest hialis hæc excusatio, cum scilicet nihil intersit qua se quispiam dicat peccare causa, cum sit omne peccatum Divinitatis injuria? Acquiescamus tamen, ut supra dixi, hoc ita esse, nec ex contemptu Dei res suas quempiam **286** alii magis quam Deo tradere, sed vel honore hæredis sui se ad hoc trahi, vel certe amore compelli. Sed quid facimus quod hoc ipso magis incuria Deo probatur atque contemptus? Si enim, o quisquis es, per id quod hæredibus tuis vel quibuscumque res proprias derelinquis, et honorare te eos indicas et amare; Deum utique, cui non relinquis, nec honorare te indicas nec amare. Ac per hoc quidquid pro te dixeris, contra te est, et ad contemptum atque ad contumeliam Dei pertinet amor et honorificientia cæterorum. Cum enim aliis ideo relinquis quia eos honoras, Deum cui non relinquis, utique non honoras; cum aliis ideo relinquis multa quoniam amas, Deo ideo non relinquis profecto quia non amas. Ecce esim assistit tibi morienti atque testanti homo pariter ac Deus. Res aperta est et non dubia: quem elegeris, prætulisti. Si in uno est honor solo, necesse est in alio inveniri esse despectio. Si homo qui præfertur gaudet se a te diligi, necesse est ut se doleat Deus, qui prætermittitur, non amari. Sed putas Deum videri

licet munificentia hominis non egere; et ideo quid necesse est, inquit, ab homine ei quippiam tribui, qui ipse cuncta omnibus dedit? Utrum egeat munificentia nostra Dominus an non egeat, aut quomodo vel egeat vel non egeat, jam videbimus. Interim, quia ab eo cunctis cuncta præstari etiam tu negare non ausus es, hoc dignior est absque dubio largitate nostra quia nobis ipse ante largitus est; hoc justius ei officiis respondere tentamus, quo beneficiis illius magis impares sumus. Nam et natura ipsa hominum consuetudoque communis hac quasi generali cunctos lege constringit, ut a quibus aliquid liberalitatis accepimus, plus eis gratiæ debeamus: arctat quippe nos **287** ad retributionem dati accepta largitio. Antequam enim ac munificentiam liberalitatis alienæ liber est quispiam, beneficiorum fenore non gravatus. Coguntur autem omnes ipsa conscientia sua ad reparationem vicissitudinis, postquam esse cœperint debitores. Ita ergo et Deo hoc majora debemus, quod ab eo cuncta percepimus; et hoc respondere beneficiis illius minus possumus, quod ei etiam si quod debemus reddere cupiamus, tamen de suo reddimus. Ac per hoc non est quod placere sibi quisquam largitione sua debeat. Sicut sua non sunt cuncta quæ a Domino suo accipit, sic sua non sunt cuncta quæ reddit. Et ideo perfidix quidem pœna debetur ei qui negaverit Deo quæ sunt sibi ab eodem commodata; imputare autem largitionem non potest qui reddiderit accepta.

IV. Sed Deus, inquis, non eget retributione. Nihil minus quam ut non egeat. Non eget enim juxta potentiam suam; sed eget juxta præceptionem suam; non eget secundum majestatem suam, sed eget secundum legem suam; et in seipso quidem non eget, sed in multis eget; non querit in se munificentiam, sed in suis querit; et ideo non eget quidem juxta omnipotentiam, sed eget juxta misericordiam; non eget deitate pro semetipso, sed eget pietate pro nobis. Quid enim dicit ad pios ac largos dispensatores Deus? *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere* (Matth. xxv, 34, 35): et alia in hunc modum. Et ne hoc causæ de qua nunc loquimur, parum forsitan videretur, adjecit rerum diversitatem, avaris et infidelibus dicens: *Ite, maledicti, in ignem æternum quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus. 288 Esurivi enim, et non dedistis mihi bibere; a nudus fui, et non operuistis me* (Ibid., 41-43). ^b Ubi ergo sunt qui dicunt Dominum Jesum Christum officio nostrorum munerum non egere? Ecce et esurire se pariter et sitire et algere commemorat. Respondeat quilibet horum, si non eget qui esurire se queritur, si non eget qui se sitire testatur. Ego plus addo aliquid, Christum non solum egere cum cæteris, sed plus multo egere quam cæteros: in omni enim pauperum

A numero non est universorum una paupertas. Sunt enim quidam quibus etiam si vestimenta desunt, alimenta non desunt; multi sunt hospitio egentes, vestibus non egentes; multi domo carentes, sed non substantia; sunt denique quibus etsi desint multa, non desunt omnia. Christus tantummodo solus est, cui nihil est quod in omni humano genere non desit. Nullus suorum exulat, nullus frigore ac nuditate torquetur, cum quo ille non algeat. Solus cum esurientibus esurit, solus cum sitientibus sitit. Et ideo, quantum ad pietatem illius pertinet, plus quam cæteri eget: omnis enim egestuosus pro se tantum et in se eget: solus tantummodo Christus est qui in omnium pauperum universitate mepdicet. Et cum hæc ita sint, quid ais, o homo, qui Christianum te esse dicis, cum Christum B egere videas, tu facultates tuas quibuscumque non indigentibus derelinquis? Christus pauper est, et tu opes divitum cumulas? Christus esurit, et tu delicias affluentibus paras? Christus etiam aquam sibi deesse queritur, et a te apothecæ ebriosorum vino replentur? Christus rerum omnium egestate conficitur, et a te luxuriosis copiæ coaggregantur? Christus tibi pro muneribus a te datis præmia sempiterna promittit, et tu nil præstaturis cuncta largiris? Christus tibi et pro bonis bona immortalia **289** et pro malis mala æterna proponit; et tu nec bonis cœlestibus flecteris, nec malis perennibus commoveris? et credere te Domino tuo dicis, cujus nec remunerationem desideras, nec iracundiam contremiscis?

V. Non credis igitur, sicut jam diximus libro superiore, non credis; ac licet de conversorum venerabili choro esse videaris, licet religionem vestibus simules, licet fidem cingulo asseras, licet sanctitatem pallio mentiaris, non credis omnino, non credis. Et hoc tam viris istiusmodi quam feminis dixi: non credunt. Induat sibi quamvis quilibet ^d habitum sancti nominis et titulum sacræ religionis inscribat; si de substantia sua aliis magis quam sibi consulit, profecto non credit. Nemo est enim credens qui facultates suas aliis prodesse malit quam sibi; nemo est qui beatitudinem aliis miseria sua emere contentus sit; nemo est qui ut aliis paret delicias temporarias, subire egestates cupiat sempiternas. Et ideo qui patrimonio suo aliis magis quam sibi consulit, profutura sibi quæ Deo dederit omnino esse non credit. Dicat enim mihi quilibet horum, cur facultates suas aliis derelinquit. Nunquid non ideo quia profuturas cui reliquerit esse non ambigit? Ideo absque dubio. Igitur, quicumque ille es, si ea quæ alii relinquis, ideo relinquis quia profutura ei cui reliqueris certus es; sic profecto si quæcunque religiosis muneribus prorogasses profutura esse tibi crederes, tibi absque dubio peculiariter deputares: quia quanto te plus amas quam eos quibus relinquis, tanto magis tibi relinques si profutura ea tibi inest

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Hæc non exstant in antiquis codicibus.

^b Editio Pitheci: *Ubi sunt ergo illi qui? Veteres libri: Ubi sunt qui dicunt? etc.*

^c Absunt hæc a codicibus antiquis.

^d Vide notas ad pag. 70 et 231.

vel tenui opiniuncula judicaris. Non enim te odisti, ut prodesse tibi nolis; sed quæ pauperibus dereliqueris, profutura tibi esse non credis; et inde est quod aliis magis quam tibi consulis, quia profuturum tibi opus religiosum esse **290** non credis. Sicut credis itaque, sic recipies. Tu Salvatorem parvipendis, et te Salvator nihili. Tu Christum postponis aliis, et te omnibus Christus. Tibi in comparatione etiam hominum perditorum vilis est Dominus, et tu eris inter periturorum ultimos deputandus.

VI. Sed blandiris tibi forsitan, ut jam ante dixi, aliquo religiosæ professionis intuitu. Magis es debitor, quia proposito sanctitatis majora promittis; et ideò plus tolerabis supplicii, quia minus solveris sponsonis. *Servus enim, inquit sermo divinus, qui nescit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit paucis; qui autem scit, et non facit eam, vapulabit multis (Luc. xii, 47, 48).* Et tu specie professionis, grandia specie polliceris, et rebus nulla restituis. Falsarii criminis reus es, Deo cuncta mentiris. Nec immerito sacer sermo iudicium de templo Dei incipiendum esse testatur. *Judicium enim, inquit, de domo Domini (1 Petr. iv, 17).* Alibi quoque: *A sanctis, inquit, meis incipite (Ezech. ix, 6).* Sed ad superiora redeamus. *Ite, inquit avaris atque incredulis Deus, ite in ignem æternum quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus.* Ad liberandum te ab hoc malo quibusdam forsitan bonis corporalibus putas? Pudicitiam quippe amasse te jactas. Sed memento quia et illos quos in Evangelio immortalibus pœnis Salvator tradidit, impudicitia non notavit. Sobrietatem tibimet placuisse commemoras? Nec illi de quibus Scriptura loquitur, ebrietatis crimine puniuntur. Jejunasse te dicis? Nec illos prandia reos esse fecerunt. Sed videlicet magna causa est qua tibi abstinentia ac jejuniis tuo placeas, qui ad hoc jejunasti, ad hoc parce exiliterque vixisti, non ut post mortem tuam egenos facultatibus tuis pasceres, sed ut censum cujuscumque hæredis divitiis ampliaret. Magnos videlicet abstinentiæ fructus capis. **291** Minus enim panis tu manducasti, ut auri alius plus haberet. Tibi venter frugalitate decrevit, ut cujuscumque hominis fortasse vitiosi thesaurus cresceret. Cum ergo ad iudicium Dei veneris, jure imputare ei jejunium tuum poteris diceus: Jejunavi, Domine, et abstinui, ac diu me ab omnium deliciarum fruge suspendi. Et res hoc probat. Ecce enim nunc hæretes mei de meo affluunt, immensarum divitiarum copiis exabundant. Et ut aliquid etiam de evangelica lectione præsumas, hoc quod Salvator dixit de perditissimo illo divite, potes et tu de hæredibus tuis dicere: Induuntur purpura et bysso, et epulantur quotidie splendide, incubant defossis a me talentis, premunt argenti et auri congestas strues, materiam

quoque his voluptatum omnium præparavi: distenduntur deliciis a me relictis. Ergo diu abstinui ut nunc illi ebriarentur. Crapula est illorum frugalitas mea. Natant tricliniorum redundantium pavimenta vino; falerno nobili lutum faciunt; mensæ eorum ac toreumata mero jugiter madent, semper uda sunt. Luxuriant in peristromatis quæ ego feci, fornicantur in sericis quæ reliqui. Et cum hæc omnia pro te dixeris, quomodo non æternam a Christo remunerationem mereri poteris, cui in talibus sanctis tantarum deliciarum copiam præpararis?

VII. O quanto melius, quæcumque illa es, quanto melius et salubrius pauper fueras et egestuosa quam dives! Paupertas enim te Deo insinuare potuisset; divitiarum ream esse fecerunt. Rectius ergo per indigentiam salva fueras, quam per opes tuas et te et alios prægravasses: te scilicet, dum male aliis relinquis; alios dum a te relictos et ipsi usu inhumanissimo male possident, et post se male aliis derelinquunt. Si vis ergo, quæcumque illa es, si vis tibi esse consultum, si vis æternam **292** habere vitam, et cupis videre dies bonos, relinque substantiam tuam indigentibus sanctis, relinque claudis, relinque cæcis, relinque languentibus; sint facultates tuæ alimenta miserorum, sit opulentia tua pauperum vita; ut illorum refrigeria præmia tua sint, ut illorum refectio te reficiat. Si enim illi de tuo edent, tu saturaberis; si illi de tuo biberint, tu sitis tuæ æstum ardoremque restingues: te illorum vestitus vestiet, te illorum apricitas delectabit. Non ergo vile ac despicibile putes, si substantiam tuam miseris atque egentibus derelinquas: Christum in illis facies hæredem. Et quid dicam de Christi nomine? Christum quidem hæredem facies, sed tu hæreditatis emolumenta percipies. Quæcumque enim Christo reliqueris, per Christum omnia possidebis. Sed hæc tu, ut reor, frivola esse julicas, et quasi somnia quodam ac deliramenta contemnis. Non enim credis Christum vera dixisse. Et res probat, nequaquam te ei credere. Nam qui mandata ejus nec in postremis facis, aut nulla esse omnino æstimas, aut falsa esse condemnas. In quo quidem lugere omnes sanctos ac flere convenit, nulli te et alios tui similes, nulli minus quam Christo credere. Si tibi quicumque ex cauponibus quid promitteret, fidem promittenti non abnegares: si mutuum a te quippiam propola aut salgamentarius postularet, redditurum eum non distulderes quæ dedisses. Mendacibus denique interdum atque perjuris, cautione facta et dato fidejussore, res creditur. Christus tibi et fidelissimam cautionem et fidejussores optimos dedit, cautionem scilicet in Evangelio, fidejussores apostolos suos, et, si id parum est patriarchas, prophetas, martyres suos, totam denique divinarum seriem litterarum; et non credis ei, nec fidem commodas? Quem rogo tam prodigum inter

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Hæc verba, usque ad *grandia specie*, desunt in omnibus antiquis codicibus, qui sic legunt: *sponsonis: grandia specie*, etc.

^b Codex Regius recentior et Colbert. *salgamentarius*.

homines **293** ac tam miserum invenire possis cui fidem sub tot fidejussoribus denegares? Das itaque res tuas divitibus, et egenis negas; das luxuriosis, et negas sanctis; das cuicumque fortasse perditō, et negas Christo. Prout ergo judicasti, sic judicaberis; sicut elegeris, sic recipies. Non habebis cum Christo partem quæ despexisti: cum his habebis quos ei prætulisti.

VIII. Sed dicit fortasse aliquis ex infidelium numero non dignam esse causam quæ vel Deum moveat, vel homines in æternum periculum trahat. Scio quidem quod omnes rei veniabiles putant semper reatus suos. Nam et furta furibus leves culpæ sunt, et innocua ebriosis videtur ebrietas, et apud impudicos fornicatio scelus non est; quia nullum omnino tam grande crimea est quod non cujus facinore committitur, ejus sententia sublevatur. Sed si quis vult ex peccatoribus scire, quam graviter censenda a Deo sint magna crimina, discat qualiter in semet ipsis puniant sancti etiam levia peccata, conscii scilicet jam ex ipsius Dei dictis futuri examinis, ac per Domini sui verba etiam judicia rimantes; et ideo semper in Dei opere, semper in compunctione, semper in cruce positi. Beati qui, cum omnium misereantur, sibi nunquam penitus ignoscunt, in nullo sibi parentes, sed totos se admodum Deo impendentes, et ideo in futuro judicio digni prænio, quia hic apud se jugiter in reatu. Nam de misericordia eorum ac largitate quid dicam, quæ virtus apud eos quasi virtutum omnium initiatrix est? Plerique enim eorum hæc habent quasi exordia, et quasi incunabula conversionis suæ, ut prius quam limen sanctæ professionis introeant, de propriis sibi facultatibus nil relinquunt, secundum illud scilicet Domini nostri dictum quo ait: *Vende omnia bona tua, et da pauperibus, et veni sequere me* (Matth. xix, 21). Et illi itaque secuturi vocantem Deum, prius vendunt omnia quam sequantur. Divitias enim onerum atque impedimentorum loco esse ducentes, expeditos se non putant ad sequendum Deum, nisi omnia prius carnalium sarcinarum impedimenta projecerint, simul, ut more hominum commigrantium, prius ad locum habitaculi destinati res suas transferant quam seipso: scilicet ut cum ea quæ ad se pertinent universa transtulerint, tunc ipsi in plenam ac refertam bonis immortalibus domum, præmissa rerum facultate, commigrent; securi absque dubio nihil sibi postea defuturum, qui exituri de habitaculo vili et contemptibili ac jam jamque ruituro, nihil illic de suo penitus reliquerint quod periret. Hæc ergo sanctorum spes, hæc fiducia est. Sic sibi opulenta rerum transmissione prospiciunt, ut æternis immortalium facultatum copiis perfruantur. Cæterum tamen, quicumque ille es aut quæcunque, quæ animæ tuæ ac salutis oblita, ipsa te resciluis tuis

A spoliis, quomodo in futuro quasi condita ac parata reperies quæ hic aut non indigentibus aut etiam abundantibus deputaris? Quomodo reddenda tibi a Deo credis quæ Deo ipse non credis? Postremo, quomodo reddi vis quæ credere non vis? Nemo enim sibi solvi vult quæ non commodat; nec tam stultus est ut quæ non teneraverit, putet esse reddenda. Et ideo tu nequaquam a Deo quasi reddendum sperare poteris quod Deo utique non crelens, reddere tibi Deum ipse nolueris. Unde compleatur dictum in te divinum illud necesse est, quia reliquisti alijs vel alienis divitias tuas, sepulcrum tuum erit domus tua in æternum (Psalm. xlviii, 11, 12). Et illud quod Salvator ad similem tui loquitur: *Quia tepidus es, et neque fervens neque frigidus, incipiam te vomere ex ore meo* (Apoc. iii, 16, 17). **295** Et illud dicis: *Dives sum, et divitias habeo, et nullius egeo; et nescis quia tu es miser, et pauper, et cæcus, et nudus*. Nemo itaque sibi in vita, in morte, in actu, in dono, in testamento suo hominem Deo præferens, de vitæ ac professionis prærogativa aliquid blandiatur. Pœnalis est hominis ac pernicioza ista securitas: præsumptæ spes, sarcinæ sunt reatus: usurpata absolutio damnationem parit. Quicumque sibi se excusat, accusat Deo, secundum illud: *Nam qui se existimare esse aliquid, cura nihil sit, seipsum seducit* (Gal. vi, 5). Nemini itaque facilis sua causa sit. Nullus difficilius evadit, quam qui se evasurum esse præsumperit.

IX. Dura hæc forsitan atque austera videantur. Quidni? *Omnia enim disciplina, ut ait sermo divinus, non est gaudii, sed mœroris* (Hebr. xii, 11). Dura hæc et austera sunt. Sed quid facimus? Non licet rerum mutare naturas; et enuntiarum aliter veritas non potest quam vis ipsa exigit veritatis. Dura hæc quidam putant, scio, et satis certus sum. Sed quid facimus? Nisi duris non itur ad regnum. Arcta enim, inquit Dominus, *et angusta via est quæ ducit ad vitam* (Matth. vii, 14). Et Apostolus: *Existimo, inquit, quod non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis* (Rom. viii, 18). Indignum esse ad futuræ gloriæ comparisonem omne opus dicit humanum. Et ideo nihil durum aut austerum Christianis videri debet: quia quantalibet pro sempiterna beatitudine Christo offerant, vile est quod datur, ubi tam grande est quod accipitur. Nihil magnum in terris ab homine Deo solvitur, ubi quod est in cælo maximum comparatur. Durum est avaris ut largiantur sua. Quid mirum? Totum durum est quicquid imperatur invitis. Quod genera præceptorum sunt, tot adversariorum. Si largitatem esse **296** in hominibus jubet Dominus, avarus irascitur; si parcimoniam exigit, prodigus exsecratur; sermones sacros improbi hostes suos ducent, horrent raptores quicquid de justitia scribitur, horrent su-

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Titus Livius lib. xxviii: *Ingenia humana sunt ad suam cuique levandam culpam nimio plus facunda. Velleius Paterculus libro secundo: Adeo familiare est hominibus omnia sibi ignoscere.*

^b In recentiori codice regio scriptum est conver-

sationis.

^c Hæc addita sunt ex libris nostris.

^d Hæc desunt in omnibus antiquis exemplaribus.

^e Hæc quoque desunt in antiquis codicibus.

^f Vide supra, lib. i, de Gubernat., pag. 17.

perbi quidquid de humilitate mandatur, adversantur A ebriosi ubi sobrietas indicitur, detestantur impudici ubi castitas imperatur. Aut nihil ergo dicendum est, aut quidquid dictum fuerit, cuicumque supradictorum hominum ^a displicebit. Mavult quilibet improbus execrari legem quam emendare mentem; mavult præcepta odisse quam vitia. Inter hæc, quid agant quibus loquendi a Christo officia mandantur? Deo displicent, si tacent; ^b hominibus, et loquantur. Sed, ut Judæis apostoli responderant: *Expedi magis Deo obedire quam hominibus* (Act. v, 29). De tamen consilium omnibus quibus gravis et onerosa est lex Dei,

STEPHANI BALUZII NOTÆ.

^a Reperias enim, ut Tacitus ait in quarto Anna- B litem libro, qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi objectari putent. Etiam gloria ac virtus insensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Hieronymus in epistola ad Rusticum: Scio me offensurum esse quamplurimos qui generalem de vitiis dis-

si accipere non recusant, quemadmodum placere eis possint quæ Deus præcipit. Cuncti enim qui oderunt mandatum sacrum, causam odii in seipsis habent. Omne fastidium non in præceptis est legis, sed in moribus suis. Lex quippe bona est, sed mores mali. Ac per hoc mutant homines propositum et affectum suum. Si mores suos probabiles esse fecerint, nihil eis ex eo quod lex bona præcipit, displicebit. Quando enim bonus quis esse ceperit, non potest non diligere legem Dei: quia hoc intra se habet lex Dei sancta, quod sancti homines in moribus. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu tuo. Amen.

putationem in suam referunt contumeliam. Sulpitius Severus in libro secundo Sæcæ Historiæ loquens de Nerone: Quippe semper inimica virtutibus vitia sunt, et optimi quique ab improbis quasi exprobrantes aspicuntur.

^b Vide supra in notis ad pag. 98.

ARNOBIUS JUNIOR.

PROLEGOMENA.

I.

Ex Bellarmino de Scriptoribus Ecclesiasticis.

Arnobius, non ille qui scripsit contra Gentes et sub Diocletiano floruit, sed alius Junior, qui paulo post sanctum Leonem papam vixisse videtur, scripsit librum titulo *Conflictus catholici cum Serapione de Deo trino et uno*; item *de duobus in Christo Substantiis in unitate personæ*; item *de Gratia et liberi Arbitrii concordia*: qui libri editi sunt. Neque est improbabile hujus Arnobii Junioris esse Commentarios in Psalmos, qui sub Arnobii nomine circumferuntur: de quibus vide quæ diximus supra in Arnobio, sæculo tertio.

II.

Candido LECTORI, F. FR. FEU-ARDENTIUS.

Cum anno Domini 1593 incommodæ valetudini consulurus, ex Gallia secedens, Spadanorum acidos fontes per Leodium amplissimam Belgii civitatem peterem, a veteri discipulo, sodalitiique Franciscani ibidem lectore in monasterium S. Jacobi memoriæ sacrum perductus, veteremque bibliothecam perquirens, in manuscriptum codicem incidi, cujus titulus erat, *Incipit Conflictus Arnobii catholici cum Serapione Ægyptio*, etc. Quædam ejus evolvo, deprehendo Conflictum de re omnium inter Christianos maxime institutum, et nunquam antea typis evulgatum. Rogo venerandæ pietatis priorem, ut per aliquem fratrum nostrorum posset exscribi; admittit, exscriptum Spadium ad me transmittunt; ibi attentius perlego. Placet brevitatis, acro auctoris ingenium, opus

C dignum luce videtur. Hæc tantum morabantur, quod nescirem quis ille, aut quando vixisset atque scripsisset.

In primis enim certissimum, non fuisse eum Arnobium qui Diocletiano imperatore septem libros adversus Gentes edidit, quoniam forma dicendi omnino diversa; et, quod majus, reprehensi Ariani, Photiniani, Nestoriani, laudati vero Augustini, Ambrosii, Cyrilli Alexandrini, Damasi, et Leones, alium auctorem produunt. Itaque si de re obscura et dubia indicare, cognoscere et statuere possum, is est qui breves in Psalmos Commentarios reliquit, quoniam eodem brevitas, ætes animi, stylus neglectus, loca eodem sensu ac pene verbis reddita, eademque confutata hæreses, temporis denique ratio convenientissima, nimirum Leonis summi pontificis ætas, qua initium fuisse non difficile deprehenditur. Accedit Alcuini, Caroli Magni præceptoris, hujusmodi testimonium (*Epist. ad Flavium Merium*): *Arnobius, in Conflictu quem habuit cum Serapione, rubrum posuit masculini generis*, etc.; quæ hic ad verbum reperiuntur. Et idem rursus libro sexto, contra Felicem Urgelitianum, nostri hujus Arnobii ita meminit: *Arnobius vir acris ingenii, in Conflictu quem cum Serapione habuit*, etc. Quin et ante Alcuinum idem a nonnullis ita adversus Arianos citatur sancti Augustini nomine: *Augustinus in Altercatione Arnobii et Serapionis*, etc. Quibus manifestum est ad illud quod diximus sæculo pertinere.

Multa in hoc adhuc hiulca et mutila comperies, quæ non nisi emendationibus exemplaribus poterunt